

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
Ústav románských studií

Portugalština

Akademická krize 1969 v Coimbre

(Academical Crise 1969 in Coimbra)

Jana Vondrašová

Vedoucí práce: PhDr. Simona Binková, CSc.

Diplomová práce
Praha 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

Jana Vondrašová

Poděkování

Děkuji paní doktorce Simoně Binkové za vedení mé práce, podnětné rady a trpělivost.

Děkuji pracovníkům Centro de Documentação de 25 de Abril v Coimbre za jejich nedocenitelnou pomoc při vyhledávání pramenů i za jejich následnou katalogizaci.

Děkuji též obyvatelům Republiky Kuarenta a Santiagovi, bez jejichž nezištné podpory by tato práce nemohla vzniknout.

Agradecimentos

Agradeçimentos à doutora Simona Binková pela orientação do meu trabalho, pelos esclarecimentos e pela sua paciência.

Agradeço a inestimável ajuda dos funcionários do Centro de Documentação de 25 de Abril em Coimbra á altura de pesquisar e catalogar as fontes.

Agradecimentos aos caros Repúblicos do Kuarenta e ao Santiago, sem os quais este trabalho não poderia ser escrito.

OBSAH

I. Úvod	4
II. Salazarův režim a školství	6
II.a Nový stát	9
II.b Kolonie	12
II.c Naděje na změnu	15
II.d Školství a analfabetismus	17
III. Mezinárodní kontext portugalského hnutí – hnutí '68	23
III.a Teorie sociálních hnutí	23
III.b Studenti jako třída?	28
III.c Studentská hnutí 60. let v jednotlivých zemích	29
III.d Ideologie a požadavky hnutí '68	44
III.e Hnutí '68 – mezinárodní fenomén	49
IV. Vývoj portugalského studentského hnutí v souvislosti s legislativou	52
IV.a Situace na vysokých školách v Portugalsku	52
IV.b Studentské organizace na Coimberské univerzitě	56
IV.c Zákony a protestní hnutí	59
V. Akademická krize	68
V.a Periodizace Akademické krize	70
V.b Průběh Akademické krize	70
předehra: únor 1968 – říjen 1968	71
1. FÁZE: listopad 1968 – červenec 1969	72
2. FÁZE: srpen 1969 – prosinec 1969	81
V.c Specifika Akademické krize	86
VI. Závěr	93
Résumé	97
Summary	100
Použitá literatura	103
Seznam příloh	108
PŘÍLOHY	109
titulní strana učebnice pro první třídy	109
karikatury a kreslené vtípy	111
fotodokumentace	113

I. Úvod

Předmětem této práce je Akademická krize 1969, jež od listopadu 1968 do prosince 1969 ovlivňovala život ve dvou největších portugalských univerzitních městech konce 60. let, v Coimbre a v Lisabonu. Ve studii událostí, jež vedly k největšímu protestnímu hnutí v historii portugalského školství, jsem se zaměřila na Coimberskou univerzitu, neboť zde se krize v podobě dlouhodobého přerušení výuky vynuceného studenty, odehrála. Protestní hnutí v Lisabonu, ovlivněné coimberskými událostmi, se rozvinulo v jiných podmínkách i jeho forma byla odlišná, proto se mu věnuji pouze v míře nezbytné pro osvětlení kontextu coimberského hnutí. Univerzita existovala rovněž v Portu, během roku 1969 však neprošla srovnatelnými studentskými bouřemi.

Coimberské události z roku 1969 byly reakcí na stávající politický řád, vyjádřením nesouhlasu se zaostalostí školství a naléhavou žádostí o jeho reformu. Postupné zkvalitňování nižších stupňů škol a pozvolný hospodářský rozvoj země podnítily zvyšování zájmu o vysokoškolské vzdělání. Univerzity však nebyly na příliv nových studentů připraveny. Pro přesnější postižení těchto souvislostí uvedu Akademickou krizi do kontextu s politicko-historickým vývojem portugalského Nového státu, s celkovým stavem a evolucí školství. Ojedinělost Akademické krize 1969, jež se stala mezníkem studentských hnutí a studentského odporu proti koloniální válce v Africe, rozvedu v historickém kontextu portugalských studentských hnutí.

Univerzitní studenti sympatizovali s hnutím '68, především s pařížským květnem, v některých aspektech se jím nechali ovlivnit. Otázka přístupnosti vysokoškolského vzdělání širokým vrstvám obyvatelstva, podmíněná dospíváním dětí narozených v poválečné populační explozi, byla aktuální v Portugalsku i v západních demokratických státech, jako Francie či Německo.

Pokusím se prozkoumat souvislosti mezi Akademickou krizí 1969 a mezinárodním hnutím '68 a doložit jejich vzájemnou provázanost. Aby byly výsledky srovnání prokazatelné, zaměřím se na francouzské hnutí v mezinárodním kontextu a na proměny teorie sociálních hnutí. Na základě této studie se pak pokusím určit konstitutivní znaky hnutí '68, tedy znaky, které byly vlastní studentským nepokojům ve všech zkoumaných státech. Takto získané základní charakteristiky porovnáám s coimberským studentským hnutím a určím míru vzájemné korelace.

Sběr materiálů ke studiu coimberské Akademické krize jsem uskutečnila v Coimbře na podzim roku 2005. Využila jsem archivů Akademického muzea, Dokumentačního centra 25. dubna (Centro de Documentação de 25 de Abril) a soukromého archivu Republiky *Corsários das Ilhas*, v nichž jsem našla nepřeberné bohatství prohlášení (comunicados), studenty vydávaných časopisů a dalších pramenů.

Původní znění zákonů jsem čerpala v coimberském městském archivu, kde jsou k dispozici všechny zákony vydané po vyhlášení republiky v roce 1910, řazené podle svých čísel a data vydání. Obdobnou klasifikaci, pro větší přehlednost rozšířenou o tematické členění, jsem zachovala i v bibliografii této práce.

Do archivu místního policejního pracoviště se mi bohužel proniknout nepodařilo, práce tak byla ochuzena o soudní procesy a záznamy z výslechů coimberských studentů. Disciplinární procesy i policejní záznamy jsou k dispozici v Lisabonském archivu Torre do Tombo. Vzhledem k omezeným prostředkům však nebylo studium tamních pramenů v mých možnostech.

II. Salazarův režim a školství

António de Oliveira Salazar se narodil roku 1889 v chudé rolnické rodině. Oba rodiče, António de Oliveira i Maria do Resgate, byli nábožensky založení a pracovití. V domě, kde žil se čtyřmi staršími sestrami, vždy panoval pořádek. Tyto hodnoty jakoby mladého Salazara ovlivnily na celý život. Ani v pozici předsedy vlády se nesnažil shromažďovat majetek; systematickosti, pracovitosti, skromnosti a zbožnosti prodchnuly celý jeho život.

Rodina se začala trochu vzmáhat, proto si mohla dovolit poslat jediného syna do teologického semináře ve Viseu. Tehdy jedenáctiletý Salazar se začal usilovně věnovat studiu a když roku 1908 seminář dokončil, stal se učitelem na gymnáziu. Rozhodl se doplnit si své vzdělání na všeobecném gymnáziu, závěrečné zkoušky složil v létě 1910. Téhož roku nastoupil na Coimberskou univerzitu, kde svá studia završil v létě 1914. Svou kariéru úspěšně rozvíjel jako asistent na katedře ekonomie od roku 1916. V březnu následujícího roku získal doktorát a o rok později byl jmenován docentem. Působením na akademické půdě a psaním odborných studií se brzy zapsal do obecného povědomí jako odborník. Členství v křesťanském studentském spolku,¹ projevy při slavnostních událostech a články týkající se katolické otázky mu vynesly pověst výtečného řečníka a obhájce katolických hodnot. Získal si úctu v katolických a církevních kruzích. Kandidoval za katolickou stranu do poslanecké sněmovny. V červenci 1921 byl zvolen, avšak již v říjnu téhož roku došlo ke změně vlády, jejímž premiérem se stal Manuel Maria Coelho. Salazar se opět uchýlil k univerzitnímu životu.

V době Salazarova působení na univerzitě procházelo Portugalsko bouřlivým vývojem. Vojenským převratem byla svržena monarchie a 5. října 1910 byla vyhlášena Portugalská republika s prozatímní

---

¹ V tzv. Centro Académico da Democracia Cristã Salazar spolupracoval se svým přítelem, budoucím biskupem, Manuelem Gonçalves Cerejeirou.

vládou, v jejímž čele stanul Teófilo Braga. Prvním demokraticky zvoleným prezidentem se stal o rok později Manuel de Arriaga. Období první republiky přineslo občanské svobody a demokracii, ale i pronásledování církve a ekonomické obtíže. Vzniklo velké množství hnutí a politických stran, které nebyly pro rozpory mezi sebou schopny vytvořit společnou koncepci rozvoje. Se vstupem do první Světové války prošla portugalská ekonomika v roce 1916 kolapsem. Narůstala inflace, zvyšovala se nezaměstnanost. Logickým důsledkem takového stavu byly četné demonstrace, stávky a všeobecná nejistota. Labilita vlády se projevila nejen velkým množstvím stávek a vzrůstajícím násilím, ale i početnými personálními změnami.²

Bouřlivé republikánské období, naplněné neustálými rozepřemi a boji o moc, bylo ukončeno 28. května 1926 vojenským převratem. Vojenská diktatura okamžitě zrušila ústavu z roku 1911 a rozpustila parlament. Stabilita se však, vzhledem k neschopnosti řešit ekonomické problémy země, nedostavila. V roce 1928 byl v řádných volbách zvolen nový prezident Óscar Carmona. Vojenská vláda pod vedením Gomeze da Costy přijala do svých řad též civilní osobnosti – António de Oliveira Salazar byl jmenován ministrem financí. Vzhledem k vnitřní nesoudržnosti režimu podal o pět dnů později demisi. Přesto však byl po měsíci povolán novým ministrem financí, José Sínelem de Cordes, k revizi portugalské ekonomiky. V nadcházejících měsících došlo k několika pokusům o převrat. Vojenská diktatura generála Carmony všem odolala a postupně se konsolidovala, násilně potlačovala jakýkoli pokus o odpor a likvidovala opozici. Generál Carmona „se stával nejsilnějším garantem režimu jen proto, že trpně a systematicky odrážel jeden pokus o destabilizaci za druhým.“³ Pro stabilitu a rozvoj země se kromě pevné vlády ukazovala jako priorita ekonomická reforma. Oliveira Salazar, kritik Sinelovy finanční politiky, byl jediný, kdo předložil

---

² V šestnáctiletém období první republiky se vystřídalo 8 prezidentů a bylo sestaveno 50 různých vlád.

³ KLÍMA, J. *Salazar tichý diktátor*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005, s. 55.

fundovaný a celistvý projekt. Ve své koncepci odmítl půjčku ze zahraničí a zaměřil se na úspory v rozpočtu. Pečlivě budované renomé nepostradatelného odborníka mu 27. dubna 1928 vyneslo opětovné jmenování do funkce ministra financí. Toto datum se, stejně jako 28. květen, mělo napříště stát dnem celostátních oslav.

Oliveira Salazar se ve funkci ministra financí jal prosazovat velké změny. Reorganizoval daně, maximálně snížil rozpočet všech ministerstev, národu předložil vizi tvrdé práce a odříkání pro blaho celého Portugalska. Národní zájmy nadřadil zájmům osobním a tuto linii začal postupně vymáhat i ve vládě – vše se mělo podřídit jeho vidině pevného, jednotného státu. Svoji ideologii a posilující národní sebedůvěru podporoval skrze tisk. Zlepšení správy kolonií mělo v budoucnu vést k zefektivnění využívání přírodního bohatství těchto zemí. Také investice do infrastruktury byly taktickým tahem – obyvatelstvu se krom velké ideje dostalo i hmatatelných zlepšení. Po roce Salazarova působení ve funkci ministra financí Portugalsko vyrovnalo všechny své dluhy. Ze Salazarova nekompromisního postoje, vyžadujícího podřízenost ostatních rezortů ministerstvu financí, začalo být zřejmé, že vláda bude muset volit mezi zachováním pluralitní vlády a záchranou ekonomiky podle Salazarovy autoritářské koncepce.⁴ V lednu 1930 již dal prezident Carmona kategoricky najevo, že neschválí žádnou vládu, jejímž členem by nebyl Salazar. Republikánské kruhy se tak počátkem 30. let dostaly do opozice.⁵ Dopad celosvětové hospodářské krize projevil i v Portugalsku. Počátkem 30. let občané stávkovali, jejich protesty byly násilně umlčeny.⁶

---

⁴ ROSAS, F. *O Estado Novo (1926 – 1974)*. vol. VII. História de Portugal. Dir. J. Mattoso. Lisboa: Editorial Estampa, 1994.

⁵ Těto otázce se věnovala KUNDRÁTOVÁ, L. *Kontakty portugalské antisalazaristické opozice s Československem v letech 1933 – 1947: příspěvek k dějinám česko-portugalských vztahů*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická Fakulta. Ústav románských studií, 2003. 96 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jaroslava Jindrová.

⁶ O dělnickém hnutí a korporativismu pojednává PATRIARCA, Fátima. *A Questão Social no Salazarismo, 1930 - 1947*. 2 vol. [Lisboa]: Imprensa Nacional Casa da Moeda, 1995.

II.a Nový stát

30. července 1930 byl založen Národní svaz (*União Nacional*). Jednotná a jediná povolená strana byla jedním z pilířů totalitního státu. Korporativistický režim neboli Nový stát, Salazarův výtvor, vyžadoval od svých občanů absolutní poslušnost. Byl postaven na vlastenectví, nadstranickosti, jednotě. Tyto pojmy v praxi znamenaly využívání kolonií, neexistenci pluralitního politického systému, nepřijatelnost myšlenek, které neodpovídaly státní ideologii. Proklamované hodnoty katolická víra, rodina jako základ státu, jednotné impérium a národní hrdost tvořily ideologický rámec, který snad mohl Portugalce zaujmout bezprostředně po zmatečném období první republiky, v následujících letech se však stal pouhým balastem. Každoročně se pořádaly velkolepé, řízené oslavy převratu a nástupu Salazara do funkce premiéra – folklórní slavnosti, proslovy, vojenské přehlídky, průvody Portugalské mládeže.⁷ Neustále byla připomínána „velká národní minulost“ – zámořské objevy, význačné bitvy apod. Při životě však Nový stát udržovaly zcela jiné síly – tajná policie, armáda, cenzura. Oponenti režimu byli perzekvováni, nuceni k odchodu do exilu, věznění, mučení a zabíjení. Nekončící nepokoje, stávky, manifestace i pokusy o převrat byly neúprosně potírány policií a armádou. Standardní opory státu, policie a armáda, se tak staly represivním aparátem.

27. června 1932 prezident Carmona jmenoval Salazara předsedou vlády. Od tohoto okamžiku začal postupně korigovat chod státu ve všech jeho oblastech a během následujících desetiletí úspěšně pracoval na své nezastupitelnosti. Promyšlenými úpravami ústavy, kumulací funkcí a též personální politikou koncentroval ve svých

---

⁷ *Mocidade Portuguesa*. Organizace, založená 19. května 1936 (dívčí sekce vznikla o rok později, 8. prosince 1937), měla vychovávat portugalskou mládež po stránce tělesné i duševní, resp. ideologické. Mládeži byly vštěpovány hodnoty Nového státu - jako věrnost vlasti, disciplína, smysl pro povinnosti morální i občanské; děvčata byla připravována na svou roli ženy v domácnosti. Členství bylo povinné pro každého v rozmezí 7 a 25 let. V čele organizace stál národní komisař, jmenovaný vládou. Roku 1971 došlo k reorganizaci, členství přestalo být povinné, stalo se dobrovolným. V dubnu 1974, v den Karafiátové revoluce, byla zrušena i *Mocidade Portuguesa*.

rukou stále více moci. Český historik zabývající se současnými portugalskými dějinami, Jan Klíma, hovoří o výstavbě „nového systému moci propojujícího politické, hospodářské a ideologické instituce do pevně řízeného celku.“ Oporou mu byla též církev, v jejímž čele stál Salazarův přítel ze studií Manuel Cerejeira. Klíčovým momentem v budování nového politického systému byla ústava, již voliči schválili v březnu 1933; stát tak opustil vojenský režim. V květnu 1936 získal Salazar funkci ministra války, téhož roku se stal i ministrem zahraničních věcí. V průběhu občanské války ve Španělsku se Portugalsko formálně drželo neutrality, ve skutečnosti však podporovalo ideologicky spřízněné frankisty.

Linii neutrality zachovávalo Portugalsko i ve 2. světové válce. Podobně jako v průběhu španělské Občanské války nebyla ani v tomto období neutralita stoprocentní. Portugalsko uzavřelo s Velkou Británií spojeneckou smlouvu, současně se však dostávala ke slovu nacionalistická a fašistická ideologie. Portugalská mládež udržovala styky s Hitlerjugend. Nevůli spojenců budily dodávky wolframu Německé říši i styky s fašistickým režimem Mussoliniho. Salazar taktizoval a obezřetně se pohyboval mezi oběma tábory, maje vždy na mysli především prospěch Portugalska – mír. Politikou nevměšování nebyl Salazar schopen zaručit kýžený hospodářský rozvoj, nedostatek potravin záhy začal sužovat celou zemi.

V poválečných letech se nespokojenost s politickými a hospodářskými poměry rozhořela naplno. Občané začali emigrovat za prací do ekonomicky rozvinutých států jako Francie či Německo. Evropa procházela změnami vyplývajícími z výsledků 2. světové války. Rostoucí vliv Sovětského svazu, patrný na vytvoření komunistického bloku ve východní Evropě, na polarizaci světa a na začátku studené války, se projevil i v Portugalsku. Komunistická strana obnovila své aktivity. Opoziční hnutí zesílilo, usilovalo o prosazení občanských svobod, bojovalo o změnu režimu. Nový stát se ocitl v první závažnější krizi. Veřejnosti proto byla přislíbena

revize ústavy, zrušení výjimečného stavu, nový volební zákon a jisté uvolnění. Byla rozpuštěna sněmovna a byly naplánovány předčasné volby, jež měly potvrdit legitimitu režimu a posílit tak jeho pozici. 6. října 1945 byl oznámen termín voleb, připadající na 18. listopadu. O dva dny později bylo se souhlasem vlády založeno *Hnutí demokratické jednoty* (MUD). Organizace, jež se stala oficiálním reprezentantem všech odpůrců režimu, usilovala o reorganizaci opozice. Během prvních 14 dnů se na podpisové archy sympatizantů zapsalo jen v Lisabonu 50 000 občanů. Předvolební kampaň se tak stala prvním skutečným politickým zápasem, který Nový stát povolil.⁸ Byla vyhlášena částečná amnestie pro politické vězně, cenzura měla v průběhu kampaně ponechat svobodu vyjadřování. Nebývalý úspěch opozičního sdružení se stal vážnou hrozbou. Proto byla MUD zakázána účast na mítincích (pod záminkou, že nepředložili včas kandidaturu a nesplnili tak volební podmínky), podpisové archy sympatizantů byly zabaveny a osoby na nich podepsané později pronásledovány. Cenzura opět zpřísnila svá kritéria. Vedení MUD zareagovalo odstoupením a vyzvalo voliče k neúčasti u voleb. MUD bylo nařčeno ze spolupráce s Komunistickou stranou a jeho činnost byla v lednu 1948 zakázána. Salazar všechny projevy nespokojenosti nekompromisně potíral policejními a vojenskými zásahy a zůstával pevně u kormidla. Reorganizoval vládní struktury a opětovně se zaměřil na ekonomický rozvoj. Roku 1949 mělo dojít k prvním všeobecným volbám prezidenta. Za opozici kandidoval generál Norton de Matos. Vzhledem k tomu, že vláda nezaručovala svobodné volby, obával se manipulace výsledků voleb a raději odstoupil. Podobný scénář se opakoval o dva roky později, po smrti prezidenta Carmony. Opozice představila svého kandidáta na post prezidenta, Manuela Carlos Quintão Meirelese, ten však byl svými protivníky donucen odstoupit. Novým portugalským prezidentem se stal kandidát Národního svazu, Craveiro Lopes.

---

⁸ ROSAS, F. op. cit., s. 379.

Dohoda mezi Spojenými státy a Sovětským svazem ukončila období, kdy bylo připojení nových kandidátů systematicky znemožňováno opozičním blokem. 14. prosince 1955 se tak Portugalsko, po boku dalších 16 států, stalo členem OSN. To umožnila též revize konstituce v roce 1951, díky níž byly kolonie označeny za provincie a staly se tak, byť pouze formálně, integrální součástí Portugalska. Přesto byly portugalské kolonie a jejich správa sporným bodem vztahů Portugalska a OSN až do dekolonizace.

Následující prezidentské volby, další příležitost ke změně, se měly konat roku 1958. Z opozičních kandidátů Humberta Delgada a Arlinda Pires Vicenta vynikl více první z nich. Humberto Delgado⁹ se veřejnosti představil již na podzim roku 1957 a získal širokou podporu různých společenských vrstev. Stal se symbolem nespokojenosti s režimem a touhy po převratu. Arlindo Vicente od kandidatury odstoupil ve prospěch Delgada. Ve volbách však nakonec zvítězil kandidát Národního svazu, Américo Thomaz. Humberto Delgado nařkl vládu ze zfalšování výsledků voleb.

Nepokoje znovu propukly, v lednu roku 1959 byla vytvořena petice žádající Salazarovo odstoupení. Jako odpověď přišla osvědčená vlna represí. Delgado požádal v Brazílii o politický azyl. V srpnu téhož roku byla zrušena přímá volba prezidenta.

V prosinci 1959 se Portugalsko zařadilo do Evropského sdružení volného obchodu. V průběhu 60. let se země začala ekonomicky rozmáhat.

II.b Kolonie

Jednou z klíčových otázek se pro Salazarův režim ukázala být správa kolonií. Salazar spojil 21. ledna 1930 funkci ministra financí s funkcí ministra kolonií a již v dubnu téhož roku vytvořil tzv. koloniální zákon. Tento zákon definoval Portugalsko jako jednotný

---

⁹ Viz ALMEIDA, P. R. *O assassinio do General Humberto Delgado: a armadilha política*. Lisboa: Caminho, 1978. a DELGADO, Humberto. *A Tirania Portuguesa*. Lisboa: Publicações Dom Quixote, 1995.

stát rozkládající se na větším počtu územních celků, na různých kontinentech. Ekonomika jednotlivých zemí měla být částečně autonomní, podléhala však kontrole Lisabonu. Půjčky a dotovaný rozvoj hospodářství v koloniích měly posílit jejich ekonomickou závislost a pevněji je připoutat k Portugalsku. Koloniální zákon, který se později stal součástí ústavy, byl jedním z kořenů vleklých sporů o nezávislost. Nebylo možno ani zdaleka mluvit o rovnosti mezi obyvatelem zámořských zemí a evropským Portugalcem. Nicméně idea transkontinentálního státu byla Salazarovi záminkou, či spíše kličkou, umožňující ponechat si kolonie i ve druhé polovině 20. století.

Timor byl jedním z dějišť 2. Světové války, kde se projevila Salazarova obojaká politika. Potenciální útok Japonska na Timor nevnímal Salazar jako hrozbu. Když se však ostrov ocitl v přímém ohrožení, jednali spojenci bez souhlasu Portugalska. Na Timoru se v prosinci 1941 vylodili australští a holandsští vojáci. Salazar tento akt označil za agresi vůči portugalskému státu a napadení jeho suverenity. Již v únoru Japonci napadli australské a holandské jednotky na Timoru. Rozhořela se válka, které se účastnili i Timořané. Po skončení 2. Světové války Japonci předali Timor zpět Portugalsku. Austrálie ani Holandsko se však po dlouhých bojích nechtěly vlivu nad tímto územím vzdát. Portugalsko vyslalo válečné lodě k ostrovu a již v září 1945 převzalo nad Timorem kontrolu, kterou si udrželo až do konce Nového státu.

Počátkem roku 1953 Indie žádala připojení portugalských držav ke svému území. Goa, Damão a Diu se dostaly do středu politického zájmu. Portugalsko takový požadavek odmítlo, čímž si vysloužilo mezinárodní odsouzení. Aby Salazar legitimoval portugalské nároky v zámoří, vydal téhož roku zákon, který dal koloniím statut provincií. Nicméně otázka se vyhrtila indickou bloádou území. Nezdařilý útok v oblasti Goa vedl Indii k dočasnému ústupu. Roku 1960 uznal portugalskou svrchovanost v Damão i Haagský soud. Situace v Indii se tak částečně uklidnila. Ke konci roku 1961 však

Indie zaútočila a 18. prosince Portugalsko přišlo o Gou, Damão i Diu.

Rok 1960 přinesl Africe velký zlom v podobě dekolonizace. Salazar se kolonií nemínil vzdát, Portugalsko proto bylo napadáno v zahraničním tisku. Portugalské kolonie se začaly razantně domáhat práva na sebeurčení. V padesátých letech založené organizace začaly požadovat diskuzi o nezávislosti. Na tu ovšem Salazar nepřistoupil, demagogicky se odvolával na jednotné impérium. Nerovné podmínky v rámci impéria ani kulturní odlišnosti však tímto argumentem zastřít nemohl. Na jaře 1961 v Angole započal otevřený boj o nezávislost. V květnu byl jmenován nový ministr zámoří,¹⁰ Adriano Moreira. Energicky začal s reformou koloniální správy. V září byl vydán zákon, jenž prohlašoval všechny obyvatele afrických kolonií za portugalské občany. Do té doby jimi byli pouze bílí obyvatelé těchto zemí. Kosmetické úpravy již nemohly zabránit boji za nezávislost.¹¹ *Africká strana nezávislosti Guineje a Kapverdských ostrovů* (PAIGC)¹² vyzvala 13. října 1961 portugalskou vládu k udělení nezávislosti Kapverdským ostrovům a Guineji, v lednu 1963 rozpoutala boj za osvobození Guineje. *Mosambická osvobozenecká fronta* (FRELIMO)¹³ vstoupila do války za samostatnost 1964. Střety měly převážně charakter partyzánského boje. V Angole se osvobozenecké hnutí později roztržilo na různé tábory: *Angolské lidové osvobozenecké hnutí* (MPLA)¹⁴, *Svaz angolského lidu* (UPA)¹⁵ a *Národní svaz za úplnou*

---

¹⁰ V oficiální rétorice Nového státu se objevoval výhradně výraz zámoří (ultramar) - koloniální válka se tak oficiálně označovala jako válka v zámoří (guerra ultramarina). Podobné klíše se vztahovalo na všechny otázky spojené s portugalskými zámořskými državami.

¹¹ O koloniální válce pojednává blíže KLÍMA, J. *Poslední koloniální válka*. Praha: Libri, 2001.

¹² Partido Africano para a Independência da Guiné e Cabo Verde (PAIGC). Organizace, založená 19. září 1956, zahájila svou činnost na jihu Guiné Bissau. Měla širokou podporu místního obyvatelstva a její aktivity se rychle rozšířily po celém území. Mezinárodní uznání umožnilo navázání spolupráce s Kubou, která PAIGC podporovala až do konce koloniální války.

¹³ Frente de Libertação de Moçambique (FRELIMO), osvobozenecké hnutí vzniklo 25. června 1962 spojením tří exilových organizací (UDENAMO, UNAMI a MANU) v Tanzanii. Pod vedením Eduarda Mondlane organizovala fronta ozbrojený boj za nezávislost v Mozambiku. V červnu 1975 byl Mozambik vyhlášen autonomním státem, prezidentem se stal Samora Machel, socialistické vlády se ujala jediná povolená politická strana FRELIMO.

¹⁴ Movimento Popular de Libertação de Angola (MPLA). Vůdčí osobností tohoto hnutí byl Agostinho Neto.

nezávislost Angoly (UNITA)¹⁶. Tato nejednotnost nahrávala Salazarovu režimu. Portugalská metropole se snažila udržovat v oblasti klid vojenskou silou i drobnými reformami a současně podporovala rozvoj ekonomiky a modernizaci. OSN ve svých rezolucích opakovaně vyzývala Portugalsko k dekolonizaci Afriky. Salazar tak opět musel taktizovat. Vleklý spor byl vyřešen až po Karafiátové revoluci, do té doby věnovalo Portugalsko koloniální válce své finanční i lidské zdroje.

II.c Naděje na změnu

Šedesátá léta probíhala ve znamení odporu. Podpora z exilu se stala intenzivnější. Opozice, studenti i dělníci se opakovaně bouřili proti autoritativnímu režimu, který nejenže neposkytoval tolik žádané občanské svobody a ekonomický rozkvět, ale naopak je znemožňoval. Otázka zámořských kolonií se stala o to palčivější, že problémy tamních obyvatel a boj za právo na sebeurčení začalo být vnímáno jako dopad téže politiky, která omezovala život v evropské části Portugalska. Náklady na koloniální válku hospodářsky vyčerpávaly Portugalsko natolik, že emigrace ještě zesílila.¹⁷ Když bylo v dubnu 1964 nalezeno tělo zavražděného generála Humberta Delgada, nespokojenost s režimem se ještě více rozhořela. Opozice však i přes početné řady pro Salazara nepředstavovala závažný problém, byla roztržštěná, rozdělená do různých a často vzájemně nesmiřitelných ideových táborů. Nebyla tak schopna formulovat svébytnou koncepci.

Počátkem srpna 1968 se Oliveira Salazar udeřil do hlavy, v září mu byl úderem vzniklý hematom operativně vyňat. Zdravotní stav se

---

¹⁵ União das Populações de Angola (UPA), vedla partyzánskou válku. Jejím členem se stal Jonas Malheiros Savimbi, roku 1962 byla přetvořena na Frente Nacional de Libertação de Angola (FNLA), do jehož čela se Savimbi postavil.

¹⁶ União Nacional para a Independência Total de Angola (UNITA). Byla založena roku 1966 Jonasem Malheiros Savimbim se skupinou ovimbundů. V občanské válce, jež se na území Angoly rozpoutala po jejím osamostatnění od Portugalska, bojovali proti vládní organizaci FNLA.

¹⁷ Tento vývoj se projevil i na demografické křivce. Počet obyvatel v Portugalsku mezi roky 1960 a 1970 nejenže nevzrostl, ale naopak klesl (přibližně o 230 000 obyvatel).

začal zlepšovat, ale 16. září jej postihla mozková příhoda. Jeho duševní schopnosti byly natolik poznamenány, že bylo nutné hledat náhradu. 26. září 1968 se předsedou vlády stal Marcello Caetano. 27. července 1970 António de Oliveira Salazar zemřel.

Po nástupu Marcella Caetana došlo k relativnímu uvolnění režimu, povolila cenzura, země se částečně otevřela Evropě. Po tzv. marcelistickém jaru¹⁸ se však cenzura i represivní složky vrátily ke svým původním metodám. Caetano pokračoval v linii vytyčené jeho předchůdcem. Počátkem 70. let se opoziční protirežimní hnutí rozšířilo a zintenzívnilo. Pokračující koloniální válka se stala ekonomicky neudržitelnou. Vojenský převrat, tzv. Karafiátová revoluce,¹⁹ ukončil 25. dubna 1974 pravicovou diktaturu. Téhož dne byly legalizovány politické strany a odbory, byly zrušeny režimní organizace a instituce (politická policie PIDE, cenzura, Národní svaz, Mocidade Portuguesa). 26. dubna byli propuštěni političtí vězni, v následujících dnech se začali vracet občané z nuceného exilu. Karafiátová revoluce byla, podobně jako česká Sametová revoluce, poměrně mírumilovná, zemřely pouze 4 osoby. V dvouletém období po revoluci byly znárodněny velké podniky, docházelo k politickému pronásledování pravicově orientovaných či s Novým státem se ztotožňujících osob. V čele státu stanula Junta národního osvobození, jež zemi dovedla po 49 letech k prvním svobodným volbám, které se konaly 25. dubna 1975. Ve volbách zvítězila Komunistická strana, vláda vytvořila novou ústavu, jež byla schválena v roce 1976. Portugalsko se tak stalo parlamentní demokracií západního typu.

---

¹⁸ primavera marcelista

¹⁹ Lidé vkládali do hlavní pušek karafiáty, které se tak staly symbolem dubnového vojenského převratu.

II.d Školství a analfabetismus

Předmětem této kapitoly je vystihnout základní rysy režimu a Salazarova působení, linie a koncepty, jež přímo ovlivnily vzdělávací instituce. K omezování občanských i osobních svobod a nelítostnému boji proti opozici se přidalo též informační embargo, na němž svůj díl měla kromě zmanipulovaného tisku i cenzura. Všeobecná zaostalost, důraz na rodinu, církve a tradiční hodnoty, jako například podřízenost ženy mužům, ztěžovala přístup k informacím.

V prvních letech Nového státu se jedním z hlavních cílů stala převýchova obyvatelstva. Prvním krokem bylo odmítnutí republikánských hodnot a jejich nahrazení hodnotami novými. Druhý krok pak spočíval v konsolidaci hodnot Nového státu. Propagandistická výchova společnosti probíhala současně na vícero rovinách. Na efektivním průběhu se podílely čtyři instituce: Sekretariát Národní Propagandy (SPN), vytvořený roku 1933; Ministerstvo školství (pod něj spadala již zmiňovaná mládežnická organizace Mocidade Portuguesa); Ministerstvo zámoří a organizace působící na regionální úrovni.²⁰

Školství se stalo jedním z pilířů indoktrinace obyvatelstva, mělo značný podíl na konsolidaci režimu. Škola nebyla a ani nechtěla být neutrální, jejím úkolem bylo šířit oficiální ideologii. Prvořadým cílem bylo formovat děti v souladu s ideály Nového státu, vštěpovat jim vlastenectví, morální a křesťanské hodnoty, tradice, úctu k autoritě a hierarchii. Škola působila jako normativní vzor chování, vychovávala „dobré“ Portugalce, tedy usměrněné, poslušné, nábožné, pracovité a bez ambicí. Školní systém budoval v lidech přesvědčení, že každý člověk má ve společnosti své místo a že vzdělání není prostředkem ke zlepšení životních podmínek.

---

²⁰ ROSAS, F. Estado Novo, Universidade e Depuração Política do Corpo Docente. In *Maio de 68: trinta anos depois - os movimentos estudantis em Portugal*. Coord. Maria Cândida Proença. Lisboa : Edições Colibri, Instituto de História Contemporânea, 1999. s. 77 – 92.

Charakteristickým rysem celého školství byl velmi omezený postup do vyšších vzdělávacích stupňů. Po ukončení tříleté základní školní docházky bylo možno nastoupit do 4. ročníku, na jehož konci se skládala závěrečná zkouška, v níž uspělo přibližně 70% žáků. Po základní škole bylo možno ve studiu pokračovat na střední škole technického zaměření či na lyceu, jež sloužilo jako příprava pro studium na vysoké škole. Přijímací zkoušky, další selektivní moment, úspěšně složilo necelých 18%, střední školu absolvovalo asi 10%. Univerzitní vzdělání úspěšně dokončila pouhá 2%.²¹ Tím byla splněna druhá úloha školství – zachování sociální stratifikace.²²

Model portugalského školství se během režimu proměňoval v souladu se společenským a ekonomickým vývojem. Počáteční přístup ke vzdělání jako k záležitosti elit se postupně transformoval, až škola začala být vnímána jako prostředek k formování pracovních sil. Tento trend, zřetelně patrný na vývoji situace základních a středních škol, se vysokému školství vyhnul. Univerzity byly, i přes všechny reformní snahy studentů, předurčeny k výchově budoucích vládních elit.²³

V období Nového státu lze rozlišit několik etap, které se odrazily i ve vývoji školství:

1) 1930 – 1935 Období bezprostředně po vzniku Nového státu charakterizuje odstranění republikánské garnitury a rozchod s liberálními hodnotami.²⁴ Vzdělání bylo zpoplatněno, skončilo

---

²¹ Údaje pocházejí z Relatário do Projecto Regional do Mediterrâneo, O.C.D.E. 1964

²² Riasová uvádí jako faktory ovlivňující stratifikaci zvýšenou selektivitu a nízkou produktivitu školského systému. Ty byly podmíněny: rozdílnou kvalitou vyučujících a výuky ve městech a na venkově; nízkou úrovní povinného vzdělání; přijímacími a závěrečnými zkouškami; rozdělením středních škol na technické a na lycea; umístěním středních škol převážně v krajských městech (bez jakékoli podpory pro studenty z venkova) a zpoplatněním školní docházky. RIAS, A. P. Génese e Consolidação do Estado Novo. In *Maio de 68: trinta anos depois - os movimentos estudantis em Portugal*. Coord. Maria Cândida Proença. Lisboa: Edições Colibri, Instituto de História Contemporânea, 1999, s. 93 – 111.

²³ Podrobněji viz kapitola IV.

²⁴ Školská 'kontra-reforma', probíhající v letech 1926 – 1936, vedla k podstatnému zhoršení celkové situace školství a ke zrušení většiny republikánských „výdobytků“, jako např. nadstavbové ročníky ZŠ. REIS, António. A política de ensino: do controlo ideológico às

koedukované vyučování, byly zrušeny pojízdné školy. Důraz byl kladen na kvantitu, nikoli na kvalitu, osnovy byly zjednodušeny, cíle výuky se omezily na trivium. 1931 byly uzavřeny školy, jež neměly alespoň 40 žáků, právo vyučovat získali tzv. regenti.²⁵ Snaha o snížení výdajů za školství (zavírání škol, využití regentů, snížení platů kvalifikovaných pedagogů) se projevila nejen na kvalitě výuky ale i v nedostatečné kapacitě vzdělávacích institucí.

2) 1936 – 1947 Období konsolidace režimu, 2. světové války a poválečné krize se ve školství projevilo pokračující indoktrinací a snahou o snižování nákladů. Začaly se projevovat následky opatření z počátku třicátých let, kvalita výuky se vzhledem ke zvyšujícímu se počtu žáků ve třídách a k nahrazování pedagogů nekvalifikovanými pracovníky postupně snižovala.²⁶ Zkrátila se povinná školní docházka;²⁷ pro základní školy byly povoleny jediné, státem schválené učebnice. V květnu 1936 vznikla Mocidade Portuguesa, která účinně formovala mladé Portugalce mimo školu. Provázanost státní ideologie se školstvím a fašizující Mocidade Portuguesa dokládá i titulní strana učebnice pro první třídy.²⁸ Roku 1936 byly zrušeny pedagogické školy, což mělo za následek nedostatek pedagogů. Tento problém byl řešen v prosinci 1940 zákonem č. 30 951, který zavedl statut tzv. *paraquedistas*.²⁹ V praxi se jednalo o absolventy 5. ročníku lycea, kteří měli suplovat nedostačující množství pedagogických pracovníků. V říjnu 1938 byly

---

exigências da industrialização. In *Portugal Contemporâneo*. Dir. António Reis. Lisboa: Publicações Alfa, 1991, vol. IV, s. 271 - 278.

²⁵ „regentes escolares“ měli pomáhat v boji s analfabetismem. Neprošli žádným pedagogickým vzděláním, byli však státní správou uznáni za oddané režimu. Politická loajalita byla až do roku 1935 jediným kritériem pro výběr těchto pomocníků; poté se od nich očekávalo absolvování 4. třídy základní školy.

²⁶ V porovnání se stavem před rokem 1927 se zvýšil počet žáků (o 53%), škol (z 6 657 na 7 768) i vyučujících (z 9 699 v roce 1933 na 13 037 v roce 1940). Nicméně absolutní čísla, jež prezentoval tehdejší ministr školství Carneiro Pacheco, byla zavádějící. Ve spojitosti s výrazným demografickým nárůstem nedošlo k významné změně – poměr učitelů a žáků zůstal stejný (na každých 10 000 žáků připadalo 13 učitelů). Pokud by se mezi učitele započítali i regentes (cca 2 200), připadlo by na 10 000 žáků 17 vyučujících. REIS, António. op. cit.

²⁷ 17. 5. 1927 byla zákonem č. 13 619 zkrácena délka povinné školní docházky z pěti na čtyři roky. O tři roky později, 1930, byla povinná školní docházka zkrácena na tři roky. Toto opatření bylo platné až do roku 1956, kdy se povinná školní docházka pro chlapce stala opět čtyřletou. Dívky čekalo stejné prodloužení o čtyři roky později, 1960.

²⁸ Viz příloha s. 102.

²⁹ Paraquedista [parakedišta] značí v portugalské improvizovaného odborníka s nedostatečnou přípravou.

zrušeny státní mateřské školy. Středoškolské vzdělání bylo stále relativně obtížně dostupné. Vstup na lycea, která měla připravovat elity, byl omezen zákonem.³⁰ V roce 1947 byl vytvořen přípravný cyklus na technické školy, který odpovídal prvnímu cyklu na lyceu. Separace těchto dvou typů škol a potažmo i diskriminace určitých společenských vrstev se ještě prohloubila.

3) 1948 – 1959 Rozvoj průmyslu po 2. Světové válce vedl k celkovému zlepšení úrovně života v zemi a zároveň ke zvýšení poptávky po odborně kvalifikovaných pracovnících na trhu práce. V souvislosti s transformací ekonomiky došlo v roce 1948 k reformě odborných středních škol, díky níž se počet studentů technických oborů v 50. letech ztrojnásobil. Počet studentů lyceí vzrostl na dvojnásobek. V 50. letech vzrůstal zájem o průmyslové pracovníky, postupně se vytvářela nová střední třída kvalifikovaných dělníků. Středoškolské vzdělání se stalo přístupnější širší vrstvě obyvatel. Nově otevřené možnosti byly impulsem pro zdokonalení základního vyučování. Základní škola již nebyla placená a stala se přípravou pro studium na středních školách. Úsilí o alfabetizaci obyvatelstva zaštitily v roce 1952 dva projekty – vzdělávání dospělých a boj s neúčastí v základních školách. Penalizace rodičů, jejichž děti nedocházely do školy, a podmínění získání některých druhů zaměstnání absolvováním povinné školní docházky přinesly své ovoce. Povinná školní docházka se pro chlapce rozšířila na čtyři roky. V roce 1958 se podařilo plošně realizovat povinnou školní docházku, do školy docházelo 99% dětí. Oproti minulosti to byl nezanedbatelný úspěch. Roku 1926 absolvovala školní docházku pouhá třetina dětí ve školním věku, počátkem 50. let to bylo 76%.

4) 1960 – 1974 Období, v němž jsou patrné dvě linie (Salazarova a Caetanova), je poznamenáno koloniální válkou a vzrůstajícím odporem na domácí půdě. V posledních letech Salazarova života režim udržoval staré hodnoty a struktury. Po Salazarově úmrtí se

---

³⁰ Zákon č. 1 941 dubna 1936 stanovil maximální počet tříd v lyceech na 600, přičemž v každé třídě smělo být nejvýše 25 – 35 žáků. V říjnu téhož roku byly vydány zákony č. 27 084 a č. 27 085 omezující přístup na lycea tak, aby nebyla „přelidněná“ a neztratila svůj společenský statut.

Marcelo Caetano pokusil režim mírně uvolnit, reformovat a modernizovat; změny však již nemohly zabránit jeho konci. Tento vývoj se odrazil i ve vzdělávání. Od roku 1960 byla povinná školní docházka pro děvčata čtyřletá; o čtyři roky později bylo povinné penzum rozšířeno na 6 let. Na čtyřletou základní školu navazoval doplňující (praktická výuka v rámci ZŠ) a přípravný (na lycea či technické obory) cyklus. Ke sloučení přípravných cyklů na lycea a technické školy došlo v lednu 1967.³¹ Počátkem 60. let se zvýšil počet studentů na všech typech škol. Bylo to nejen v důsledku zlepšujících se podmínek základního vzdělání, ale i v důsledku rozvoje ekonomického sektoru. Na tyto změny reagoval větší otevřeností i školský systém. Technické školy přijímaly nejen elity z průmyslových sfér, ale též příslušníky nižší střední třídy, ze kterých se měli v budoucnosti stát tovární dělníci. Na lycea se naopak stále hlásili především studenti pocházející z vyšších tříd. Střední školy se pomalu ale jistě stávaly přípravou na vysokoškolské studium. Demografický nárůst a rostoucí přístupnost středních škol se projevil též na vysokém učení. Počet vysokoškolských studentů se v letech 1954 – 1974 ztrojnásobil, přesto však nedosahoval evropského průměru. Studentské hnutí, jež zaplnilo prakticky celá 60. léta, reagovalo na nevyhovující podmínky pro vzdělávání. V době uvolnění byla vypracována celková reforma školství, uvedená do praxe ministrem školství Veiga Simãem roku 1972.

Jak již bylo řečeno, projevům nespokojenosti preventivně bránila ideologicky podmalovaná výuka ve školách. Gramotnost s sebou nesla riziko snazšího pronikání nežádoucích informací, ale jelikož toto nebezpečí bylo snižováno cenzurou, bylo výhodnější poskytnout vzdělání širokým vrstvám obyvatelstva. Analfabetismus měl v Portugalsku dlouholetou tradici a i v prvních desetiletích 20. století byl běžným jevem.

Portugalsko stálo po dlouhou dobu v čele statistik, spolu s Bulharskem a Rumunskem. Na přelomu 19. a 20. století byl nárůst

---

³¹ Zákonem č. 47 480 z 2. ledna 1967 vznikl přípravný cyklus na střední školy.

gramotnosti nepatrný (0,25%),³² mezi ženami dokonce došlo k poklesu o 1,6%. Tyto nelichotivé statistiky se počátkem 20. století začaly pozvolna měnit. Roku 1900 žilo v Portugalsku 74,5% analfabetů,³³ podobnou míru představovala též Belgie a Bulharsko; oproti tomu ve Finsku a v Rakousku byly výsledky výrazně lepší.³⁴ Průměrný pokles negramotnosti se v prvních desetiletích 20. století pohyboval v Portugalsku kolem 4%. Tento vývoj setrval až do let třicátých, kdy se vzdělání stalo jednou z priorit Nového státu a míra analfabetismu poklesla o více než 10%. Od té doby byl nárůst vzdělanosti již relativně stabilní.³⁵ Zmiňované hodnoty se týkají celé populace, je však na místě upozornit, že v důsledku přetrvávajícího tradičního společenského uspořádání byly ženy méně vzdělané než muži. V prvních desetiletích 20. století bylo mezi ženami o 15% negramotných více než mezi muži. Tato skutečnost se do jisté míry odrazila i v přístupnosti vyššího vzdělání ženám, nicméně mnohem silnější vliv mělo společenské ovzduší.

V současné době žije v Portugalsku 9% analfabetů, z nichž 6,3% je v mužské populaci a 11,5% v ženské.³⁶ Tento rozdíl lze vysvětlit větším podílem starých žen v populaci. Míra analfabetismu není homogenní ani geograficky.³⁷ Více negramotných lze najít v hůře přístupných a méně rozvinutých regionech – nejvyšší negramotnost byla detekována v Alenteju a ve vnitrozemí středního Portugalska. V porovnání s evropským průměrem je v Portugalsku míra

---

³² Všechny uváděné údaje týkající se analfabetismu pocházejí od portugalského Národního statistického úřadu a jsou dostupné z URL: <www.ine.pt>.

³³ Údaj se vztahuje k analfabetům starším 7 let a žijícím v kontinentálním Portugalsku či na přilehlých ostrovech. Hodnoty analfabetismu se na ostrovech a kontinentě nijak výrazně neliší, proto uvádím jejich průměr; nejzaostalejším z ostrovů byla Madeira, která měla o cca 7% více negramotných, než byla průměrná hodnota všech ostrovů.

³⁴ Belgie 76,1%; Bulharsko 76,1%; Finsko 19,1%; Francie 35,8%.

³⁵ Podíl negramotných v Portugalsku při jednotlivých sčítáních byl: 1890 76%; 1900 74,5%; 1911 70,3%; 1920 66,2%; 1930 61,8%; 1940 49%; 1950 40,4%; 1991 11%.

³⁶ Údaje pocházejí ze sčítání lidu z roku 2001. [online] Dostupné z URL: <http://www.ine.pt/portal/page/portal/PORTAL_INE/Publicacoes?PUBLICACOESpub_bo ui=133411&PUBLICACOESmodo=2>

³⁷ Lisabon a Porto 5,3% negramotných; Pinhal Interior Sul 19,8%.

analfabetismu relativně vysoká.³⁸ Tuto skutečnost lze vysvětlit jako dědictví Salazarova režimu.

III. Mezinárodní kontext portugalského hnutí – hnutí ‘68

Šedesátá léta 20. století představují období plné změn, jež se projeví v celospolečenském měřítku. Sociální hnutí se pro tuto dobu stalo jakýmsi emblémem. Nejen proto, že jeho protagonisty nebyli pouze studenti, a jeho dopad byl tedy výraznější. Také proto, že hnutí v šedesátých letech probíhalo současně na různých místech po celém světě; jeho územní dosah se oproti minulosti rozšířil.

III.a Teorie sociálních hnutí

Sociální hnutí se jako faktor společenských změn stala předmětem mnoha studií i teorií, jež se je snaží analyzovat. Jako první (roku 1951) začal termín *sociální hnutí* používat R. Haberle. Dosud se však nepodařilo formulovat definici, která by bez problémů vymezovala tento fenomén. Snad proto, že sociální hnutí zahrnuje velmi širokou škálu ideologií. Studiím sociálního hnutí předcházela koncepce kolektivního jednání, podle níž se masa lidí či dav chová jinak, nežli jedinec samostatně. Silný vliv na takovéto chování má sugesce, často přítomná v jednání vůdčí osobnosti. Jednání davu bylo až do 60. let vnímáno jako “patologický projev iracionálního jednání lidí”³⁹. Až v následujícím desetiletí se kolektivní jednání přesouvá do kategorie racionality jakožto součást společenských změn a formování veřejného mínění. Kolektivní jednání relativně často překračuje rámec konvenčního chování, proto bývalo zpočátku chápáno jako anomálie. Později však je pojímáno jako „kontinuální přechod mezi kolektivním chováním a

---

³⁸ Podle studií UNESCO byla v Evropě v letech 2000 – 2004 průměrná míra negramotnosti 1,1%. Na stejné rovině s Portugalskem je např. Řecko, též s 9% analfabetů. [online] Dostupné z URL: <<http://www.uis.unesco.org>>

³⁹ ZNEBEJÁNEK, F. *Sociální hnutí*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 12. podle SMELSER, N. J., *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press, 1962.

‘normálním’, resp. institucionalizovaným jednáním”.⁴⁰ Důležitým momentem je pro teorii sociálních hnutí napětí či relativní deprivace. Napětí může stát u zrodu hnutí, jako projev nespokojenosti s podmínkami, v nichž aktéři žijí. V tomto kontextu lze hovořit i o relativní deprivaci, neboli o nesplněných očekáváních skupiny osob, jež se ve srovnání se skupinou jinou cítí znevýhodňována. Pro úspěšnou mobilizaci hnutí je dokonce nutné tuto tenzi zvyšovat. Při průběhu akcí se napětí dostává na nejvyšší mez, po ukončení hnutí (ať již splněním cílů, či jinými společenskými změnami) napětí opadá. Dalším krokem k pochopení kolektivního jednání byla teorie masové společnosti, reagující na válečné zkušenosti s autoritativními a totalitními režimy.

V rámci této teorie se vyskytly dva základní směry – psychologický a strukturální.

Psychologický směr klade důraz především na individualitu, charakter osobnosti a společenské vazby. Hannah Arendtová, jeho představitelka, svými pracemi do značné míry inspirovala i studentské hnutí v úvahách o poslání a formě vzdělání. Kornhauserovo strukturální pojetí masové společnosti odkazuje především ke vztahu elit a mas. Občané jsou podle této teorie nedostatečně vázáni v dobrovolných sdruženích a místních společenstvích, jinými slovy nejsou dostatečně socializováni, což má za následek snadnou ovlivnitelnost extremisty, kteří svým působením učiní z masy politickou sílu. Ta pak má silný vliv na elity. Tato situace je spojena s procesem industrializace, urbanizace a s byrokratickou strukturou institucí.⁴¹

Až do 60. let byla sociální hnutí omezena na konkrétní zájmy konkrétních skupin, bylo tedy možno chápat je z vědeckého hlediska jako “komplexy elementárnějších forem kolektivního jednání”.⁴²

---

⁴⁰ Idem, ibidem, s. 13. podle TURNER, R. – KILLIAN, L.: *Collective Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1957.

⁴¹ Idem, ibidem., s. 18.

⁴² Idem, ibidem, s. 19. podle JENKINS, J. C. Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 1983, 9.

Hnutí druhé poloviny 60. let však překročilo hranice okrajových zájmových skupin; inovaci a význam tohoto fenoménu dokládá i potřeba upozornit na nové myšlenky a nové způsoby protestu v terminologii – *nová levice, nová sociální hnutí*.

Koncepce kolektivního jednání ani teorie masové společnosti nejenže nedokázala předpovědět události 60. let, ale nedokázala je ani uspokojivě vysvětlit. Proto se hnutí 60. let stalo význačným mezníkem pro teorii sociálních hnutí. Teze o iracionálním a antimoderním jednání špatně socializovaných jedinců již nebyla udržitelná. Organizace hnutí i jeho požadavky dokládají racionální snahu o realizaci moderních hodnot jako je osobní svoboda, humanismus apod. a o prohloubení principů přímé demokracie. Z anomálie se stal nástroj společenské změny, ba součást politického života. Ulrich Beck označil sociální hnutí za způsob “kontroly vývoje modernizace”⁴³; Jürgen Habermas poukazuje na skutečnost, že sociální hnutí napomáhají odkrývání mechanismů společenské praxe, a tím přispívají k demokratizaci společnosti.⁴⁴ Pojem nové sociální hnutí zahrnuje různá hnutí, jež po 60. letech vznikla – feministické, ekologické, hnutí za práva homosexuálů atd. V současnosti je tento termín tak široký, že

“nálepkou ‘sociální hnutí’ je dnes označován téměř každý stabilnější komplex jednání menší nebo větší skupiny lidí. Jejich varieta začíná na jedné straně hnutím jako snahou o změnu individuálních praktik a na straně druhé končí otevřenou výzvou existujícímu společenskému uspořádání.”⁴⁵

Je nesnadné stanovit definici sociálního hnutí tak, aby jej přesně vymezovala, a zároveň jasně odlišovala od jiných forem kolektivního jednání, např. politických a zájmových organizací, či nátlakových skupin. Hranice mezi těmito formacemi bude vždy víceméně neostrá, neboť mnohdy využívají stejných postupů, či se shodují ve

---

⁴³ Idem, ibidem, s. 22. podle BECK, U. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London – Newbury Park – New Delhi: Sage, 1992.

⁴⁴ Idem, ibidem, s. 145. podle HABERMAS, J. *New Social Movements*. *Telos*. 1981, no. 49.

⁴⁵ Idem, ibidem, s. 26-27.

svých cílech. Přesto nám však může pro osvětlení základních principů sociálního hnutí posloužit Dianiho definice: „Sociální hnutí je sítí neformálních interakcí mezi pluralitou individuí, skupin nebo organizací angažovaných v politických nebo kulturních konfliktech na základě sdílené kolektivní identity”.⁴⁶ Síť neformálních interakcí představují vzájemné vztahy mezi členy hnutí. Angažovanost v politických či kulturních konfliktech předpokládá shodu v cílech, jichž chtějí členové dosáhnout, zároveň je v očích veřejnosti jedním z konstitutivních rysů hnutí. Aktéři sociálního hnutí neusilují o nabytí politické moci, své působení omezují na oblast neinstitucionalizované politiky. Jednotlivé akce, jimiž se hnutí snaží působit na veřejnost, a jež mají spíše krátkodobý charakter, lze označit i termínem kolektivní jednání. Mají různé formy – stávky, manifestace, protesty. Nejsou ovšem samy o sobě “postačující podmínkou jeho [hnutí] existence”⁴⁷, hnutí se neomezuje pouze na ně. Sdílená kolektivní identita, prožívaná jeho členy zevnitř a současně vnímaná zvnějšku veřejností, solidarita a pocit sounáležitosti jsou klíčovou charakteristikou hnutí. Nedílnou podmínkou pro vznik a život sociálního hnutí je organizace na všech rovinách – od získávání členů po koordinaci aktivit. Marxistická teorie spatřuje možnost společenské změny pouze v organizovaném dělnickém hnutí. Předpokládá tudíž, že aktérem sociální změny bude nízká dělnická třída, přisuzuje organizaci zásadní vliv na mobilizaci hnutí.⁴⁸ Studentská hnutí let šedesátých se podílela na mnoha společenských změnách, jejich aktéři pocházeli převážně ze středních vrstev, tím je marxistické pojetí přinejmenším zpochybněno. V nutnosti organizace se však tato teorie nemýlila.

Sociální hnutí mají svou dynamiku, v jejich průběhu lze rozeznat několikero fází:

---

⁴⁶ Idem, ibidem, s. 29. podle DIANI, M. The Concept of Social Movement. *Sociological Review*. 1992, č. 4.

⁴⁷ Idem, ibidem, s. 30.

⁴⁸ Idem, ibidem., s. 20.

1. vytváření konfliktních skupin (životní podmínky či jejich změny mohou vyvolat nespokojenost určité skupiny obyvatel)
2. mobilizace těchto skupin (organizované vyjádření nespokojenosti, vytyčení cílů)
3. boj za splnění cílů hnutí (kolektivní jednání)
4. následné odeznění (zánik hnutí, společenská změna či vznik jiných uskupení inspirovaných požadavky původního hnutí).

Gamson považuje sociální hnutí za úspěšné tehdy, podaří-li se mu prosadit splnění svých požadavků, a nebo tehdy, je-li protivníky vnímáno jako představitel legitimních zájmů.⁴⁹ Úspěšnost hnutí není v žádném případě přímo úměrná míře mobilizace.

Nová sociální hnutí jsou jakýmsi dědictvím hnutí z let šedesátých, jež uvedlo v praxi nové formy boje i nové, komplexnější, cíle. Dalo vzniknout řadě nových hnutí, jako je environmentální, feministické či etnické. Jako konstituční znaky bývají uváděny ideologie, motivace k participaci, organizační struktury a politický styl. Ideologie nových sociálních hnutí napadá společnost pro orientaci na materiální blahobyt a klade důraz na kvalitu života a na kulturu. Motivace k účasti obvykle spočívá ve vyjádření kolektivních potřeb, nezřídka ale chtějí aktéři pouze expresivně vyjádřit svůj názor. Organizační struktury jsou v nových hnutích založeny na demokracii a decentralizaci, jejich uspořádání je co nejméně hierarchické. Politický styl spočívá v apelech na veřejnost prostřednictvím expresivních akcí, na nichž se organizátoři snaží zajistit přítomnost médií.⁵⁰ Domnívám se, že nová sociální hnutí a Hnutí '68 mají styčné body v ideologii, organizaci i politickém stylu, neboť byly využity již v průběhu studentských nepokojů konce 60. let, jak bude popsáno níže.

---

⁴⁹ Idem, ibidem., s. 121. podle GAMSON, W. A. *Strategy of Social Protests*. Homewood: Dorsey Press, 1975.

⁵⁰ Idem, ibidem., s. 125 – 126.

III.b Studenti jako třída?

Studenti se v 60. letech zabývali mimo jiné otázkou společenských tříd a úvahami, zda jako takoví společenskou třídu tvoří či nikoli. Původ takovýchto úvah lze spatřovat v silném vlivu Marxovy teorie, ale i v ekonomickém a technologickém vývoji, který vede k posílení třídní stratifikace. „Kapitalistické společnosti západní Evropy jsou právě z tohoto důvodu především společnostmi třídními.”⁵¹

V třídní analýze existují dva základní přístupy – deskriptivní (Weber, Goldthorp) a interpretační (Marx, Wright). První zachycuje co nejvěrněji společnost a popisuje vztahy mezi jednotlivými skupinami, tyto vztahy hodnotí jako proměnlivé; druhý vztahy mezi jednotlivými skupinami interpretuje jako antagonistické a považuje je za neměnné. Třídní analýza vychází z předpokladu, že činnost, již lidé vyvíjejí na trhu práce, určuje jejich životní šance. Sociální třída je skupina lidí, jejíž příslušníci prezentují podobný životní styl, způsoby jednání i politickou orientaci. Přetrvává v čase a odlišuje se od jiných tříd. Rozdělení společnosti do tříd odráží nerovnosti v sociálních podmínkách, neboli třídní nerovnosti, a nerovnosti v životních šancích, neboli odlišnou míru sociální mobility. Definice sociální třídy pouze na základě zaměstnání vylučuje z analýzy všechny osoby, které se nepohybují na trhu práce – studenty, důchodce, ženy v domácnosti či na mateřské dovolené, nezaměstnané.⁵² Tvoří tyto osoby nějakou sociální třídu? Tradiční sociologie je do sociálních tříd nezařazuje a nebo pouze v rámci rodiny či manželského svazku – jejich postavení je pak odvoditelné dle ekonomicky aktivního jedince. Současná sociologie považuje i nezaměstnané za součást společenské struktury a jejich třídní pozice nezávisí na jiné osobě.

Konstituují studenti samostatnou sociální třídu, či nikoli? Studenti si byli v 60. letech vědomi, že v kapitalistické společnosti zaujímají

---

⁵¹ KATRŇÁK, T. *Třídní analýza a sociální mobilita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005, s. 27.

⁵² Idem, *ibidem.*, s. 61.

zvláštní postavení, že tvoří specifickou skupinu. Neměli žádné sociální závazky, ani nebyli ekonomicky aktivní, pro průmysl se však stávali stále více nepostradatelnými. Ve srovnání se zbývajícími složkami společnosti se jednalo o skupinu minoritní, současně se však cítili povoláni nalézat řešení aktuálních problémů. Problematicnost této otázky dokládá i nejednost mezi studenty samotnými. V USA či v Německu vnímali studenti své studium jako činnost srovnatelnou s prací a odvozovali z této skutečnosti požadavek, aby dostávali plat jako jiné třídy. Oproti tomu studenti francouzští a italští vycházeli z Marxova rozdělení tříd na proletariát a buržoazii. Jejich úkolem pak mělo být proletariát orientovat k dosažení jeho cílů.

Studenti tvoří skupinu, jež se vyznačuje podobným životním stylem, určitým způsobem jednání a jistou politickou orientací, čímž se odlišují od jiných tříd. Až potud by charakteristiky studentů odpovídaly definici sociální třídy. Studenti však nejsou ekonomicky aktivní a jejich statut je omezen na relativně krátkou dobu (obvykle 5-6 let). Proto je nelze vnímat jako společenskou třídu; o “statusové skupině”⁵³ však již mluvit lze. Pojetí studenta jako elementu společensky relevantního se stalo jedním ze základních kamenů studentského hnutí. Studenti o sobě začali uvažovat jako o nositelích společenské změny, považovali sami sebe za vyškolenou novou dělnickou třídu či za vůdce, kteří mají dělnickou třídu formovat, a ve spolupráci s ní společenské změny uskutečnit.

III.c Studentská hnutí 60. let v jednotlivých zemích

V ekonomicky rozvinutých zemích převládal v 60. letech názor, že nárok na vysokoškolské vzdělání by měl mít každý. V tomto postoji zajisté doznívá přesvědčení z let padesátých, že vzdělání může být lékem na všechny problémy. Do úvah o zpřístupnění vysokoškolského vzdělání širší vrstvě obyvatel se zřejmě promítlo i úsilí o stálý ekonomický růst a politickou stabilitu. Jelikož se

---

⁵³ Idem, ibidem, s. 26.

průmysl a s ním i věda rozvíjely nejefektivněji, bylo zřejmé, které oblasti věnovat pozornost. Vláda podporovala školství hojnými investicemi, od budoucích odborníků se očekávala účast na ekonomickém i intelektuálním rozvoji země. Např. ve Spojených státech se v rozmezí let 1960 – 1975 téměř ztrojnásobil počet studentů, během dvaceti let (1950 – 1970) se zdvojnásobil počet vyučujících. Podobný trend existoval ve všech západních státech.⁵⁴

V 60. letech se na univerzitách setkávají dvě skupiny studentů, jež se ve vertikálním rozdělení odlišují nejen společenským postavením, ale i svými představami o poslání vysokých škol. Zatímco jedni, z vyšších vrstev, vnímají tento druh vzdělání jako kultivaci věd; druhí očekávají odborné vzdělání, jež jim má v budoucím zaměstnání zajistit ekonomický vzestup. Tyto dvě skupiny však spojuje vědomí sounáležitosti, vědomí příslušnosti ke stejné generaci. Horizontálním dělením, tedy podle data narození, můžeme na univerzitách v 60. letech nalézt dvě generace studentů, lišící se ve svém přístupu ke vzdělání i ke společnosti.

Generace první, narozená ve 30. – 40. letech, zažila poválečnou bídu i studenou válku. Studenti, stále ještě pocházející převážně z vyšších vrstev, byli jako generace vzdělání, intelektuálně založení, ovlivnění díly Marxe, Lenina, Rosy Luxemburgové a zabývali se sociálními otázkami. Snaze o změnu společnosti v některých zemích, např. v Itálii, Francii, Španělsku i Brazílii, odpovídala komunistická ideologie; v jiných, jako USA či Německo, nebyla vhodnou alternativou. Nicméně i studenti sympatizující s komunismem byli konfrontováni s jeho ne zcela přijatelnými konkrétními podobami na Kubě, v Číně a v sovětském bloku. Vytvořili tedy svoji alternativu, tzv. Novou levici.

Příslušníci druhé generace se narodili po konci 2. světové války či v 50. letech, tedy během poválečné populační exploze. Nikdy

---

⁵⁴ Ve Francii se v letech 1950 – 1964 počet studentů ztrojnásobil, v Německu se zdvojnásobil a Itálii se zvýšil o 50%. FRASER, R. 1968. *A Student Generation in Revolt*. London: Chatto and Windus, 1988, s. 63 - 64.

nepoznali skutečnou bídu, dostalo se jim liberální výchovy. Odmítali konzumní společnost jako celek, nemínili se angažovat v politických ani v sociálních problémech. *Hippies*⁵⁵ nebyli tolik sečtělí jako příslušníci Nové levice, snažili se však prosadit nový životní styl.

Rostoucí zájem o vysokoškolské vzdělání s sebou přinesl i nutnou restrukturalizaci univerzity. Ta se v průběhu 50. a obzvláště 60. let stala místem, kde již nebyla vychovávána budoucí vládnoucí elita, ale kde byli připravováni odborníci. Absolventů bylo stále více, možnosti uplatnění na trhu práce se snižovaly, vysokoškolské vzdělání přestávalo být zárukou ekonomického vzestupu. Vzrostl i počet vysokoškolských asistentů, čímž se zablokovaly možnosti jejich dalšího postupu. Asistenti se tak dostávali do opozice vůči profesorům. Masovost vedla ke ztrátě privilegií, k odosobnění vztahů mezi pedagogy a studenty. Univerzita se stala článkem výrobního procesu a jako taková byla závislá na výrobních podnicích. Tím ztratila své výsadní postavení, svoji výlučnost.⁵⁶

Počátkem 60. let studenti začínají považovat za své právo možnost spolurozhodování o chodu univerzit. Ustavují se vysokoškolské studentské organizace, jejichž cílem je přetvořit vzdělávací systém tak, aby odpovídal potřebám studentů. Tyto spolky kritizují orientaci vysokého školství na industriální společnost, i rozpor mezi ústavními svobodami a skutečností. V širší rovině bychom mohli tuto kritiku chápat jako pokus uvést v život nové hodnoty a spory, které v tomto procesu vyvstaly, jako tření mezi mladší a starší generací.⁵⁷ V první fázi hnutí se jednalo především o odhalování

---

⁵⁵ Mládežnické hnutí *hippies* vzniklo počátkem 60. let 20. století v USA, roku 1965 již tvořili skupinu, jež se dobrovolně postavila na okraj společnosti. Hnutí se velmi rychle rozšířilo po celém světě (Kanada, Mexiko, Brazílie, Evropa, Japonsko, Austrálie, Nový Zéland). *Hippies* nepřijímali industriální společnost, vytvářeli alternativní kulturu (Beatníci) a praktikovali své ideály (pacifismus, rovnost mezi pohlavími, sexuální volnost, šetrnost k přírodě, transcendentálnost) v denním životě. Účastnili se mírových pochodů a demonstrací proti válce ve Vietnamu, bojkotovali povinnou vojenskou službu. Nebyli politicky aktivní (kromě tzv. Yippies), používali nenásilné prostředky občanské neposlušnosti. V průběhu 70. let hnutí odeznělo. Jednalo se spíše o protest kulturní než politický.

⁵⁶ LIPSET, S. M. *Rebellion in the university*. New Brunswick: Transaction, 1993, s. 224.

⁵⁷ ZNEBEJÁNEK, F. op. cit., s. 93.

nevyhovujících podmínek, o vytvoření vlastní koncepce vzdělávání a o rozšíření těchto myšlenek mezi studenty. Tomu odpovídají i zvolené prostředky – konference, debaty, sjezdy. Jak již bylo řečeno, sociální hnutí vytvářejí nové myšlenkové koncepty a přenášejí je do veřejného sektoru. Realizace nových myšlenek tkví ve změně struktur (společenských, politických či pracovních). Takovou proměnu však zpravidla nemohou uskutečnit aktéři hnutí sami, proto je obvykle nutné navázat spolupráci s dalšími uskupeními. Proto se ani studenti neomezili na akademickou půdu a se svým požadavkem dodržování ústavou zaručovaných práv v denním životě vyšli na veřejnost. Jejich cílovou skupinou se stali dělníci, kteří – podle studenty přijímané marxistické teze – měli mít zásadní podíl na přeměně společnosti. Úsilí o její demokratizaci vnímám jako propojení zájmů studentů se zájmy veřejnosti.

V polovině 60. let, počínaje akademickým rokem 1964/65, se studentské hnutí zintenzívnilo, nadchází fáze mobilizace. Sociální hnutí mohou být urychlena vnějšími faktory. Tzv. ‚kritickou událostí‘⁵⁸, jež spojuje sociálně odlišné skupiny obyvatelstva, se pro studentské hnutí stala válka ve Vietnamu, propuknuvší naplno v srpnu 1964. Studenti nacházejí společnou linii boje proti válce ve Vietnamu a boje za svobodné demokratické vzdělávání. Mění se též forma boje; studenti opouštějí akademickou půdu a začínají veřejně protestovat. Demonstrace proti válce ve Vietnamu jsou koordinovány mezinárodně. Mobilizace studentů i veřejnosti je úspěšná (v dubnu 1965 se protiválečného ‚Pochodu na Washington‘ zúčastnilo 15 – 20 000 osob). Vystupuje generace *hippies*, která do života vnáší tabuizovaná témata a přispívá tak k přeměně společenského ovzduší.

---

⁵⁸ BOURDIEU, P. *Homo academicus*. Analýza francouzského studentského hnutí, se stala jedním ze zásadních textů, které ovlivnily reflexi hnutí '68. Podle Bourdieua byly změny na francouzských univerzitách vyvolány demografickým a ekonomickým vývojem země, který se projevil přibýváním studentů a ztrátou prestiže elit. Vzrůstající blokace životních drah vedla k tenzi mezi profesory a asistenty, neboli mezi těmi, kdo měli institucionální moc, a těmi, kdo ji neměli. Termínem kritický okamžik označuje událost, která ovlivňuje různé skupiny obyvatel tak, že se jejich prožívání a chápání reality stane hromadným. Takový posun má vliv na vývoj sociálního hnutí, dochází ke spojení odlišných skupin a ke kolektivnímu jednání.

V akademickém roce 1966/67 se hnutí radikalizuje ještě více – studenti při svých akcích neváhají použít násilí. Vydělují se radikální skupinky, které své akce nekoordinují se žádnou z ustavených studentských organizací. Mediální obraz studentského hnutí tak v očích veřejnosti dostává poněkud jiné kontury, než by si vedení studentských organizací přálo. Násilí se stupňuje a tento trend nedokáže zvrátit ani vedení studentských organizací, které opakovaně vyzývá k nenásilným způsobům boje.

Rok 1968 je rokem, v němž studentské hnutí vyvrcholilo. Svým dílem přispěl i vývoj války ve Vietnamu. V lednu 1968 proběhla tzv. ofenzíva Tet. Úspěšný zásah proti americkým jednotkám podlomil důvěru veřejnosti v úspěšnost a oprávněnost tohoto tažení. Poprvé se začíná hovořit o ztrátách USA, vzrůstají pochybnosti o legitimitě války; dochází k aktivizaci veřejnosti. Mobilizace hnutí '68 dosáhla svého nejvyššího bodu, v některých zemích studenty podpořila široká veřejnost a došlo k masovým stávkám. Po utichnutí bouřlivých měsíců se hnutí roztříštilo na uskupení s protichůdnými cíli i metodami a situace se postupně zklidňovala.

Studentskému hnutí je vlastní fluidita, jež je patrná na vývoji, tedy na mobilizaci a následném rozpadu, i na aktérech, jejichž statut studujících je časově ohraničen. Dalton, Kuechler a Bürklin mluví v tomto kontextu o “difuzní a fluidní sociální bázi.”⁵⁹

Tento povšechný nástin vývoje studentského hnutí v 60. letech je třeba doplnit přehledem událostí v jednotlivých zemích. Zaměřím se na USA, Francii, Německo a Itálii, jelikož v těchto zemích studenti reagovali na obdobné podmínky – na rozvinutou industrializovanou společnost a její projevy.

USA Z hlediska dynamiky hnutí procházel vývoj studentského hnutí ve Spojených státech obdobnými proměnami jako v západní Evropě.

---

⁵⁹ ZNEBEJÁNEK, F. op. cit., s. 39. podle DALTON, R. J. – KUECHLER, M. – BURKLIN, W. The Challenge of New Movements. In: *Challenging the Political Order*. Cambridge: Polity Press, 1990.

Na počátku šedesátých let se většina aktérů studentského hnutí zaobírala směřováním vysokých škol. Nicméně první projevy radikálních studentů spadají již do roku 1960, kdy proběhla *demonstrace usedě*⁶⁰ v San Francisku.

Ve Spojených státech vzniklo několik studentských organizací, každá s poněkud jiným zaměřením. *Studentský nenásilný koordinací výbor* (SNCC)⁶¹, vzniknuvší roku 1960, se od samého počátku zaměřoval na boj proti rasové diskriminaci. *Studenti pro demokratickou společnost* (SDS)⁶² rozvíjeli projekty v ekonomicky slabých částech měst a podporovali kampaně za občanské svobody černošského obyvatelstva. Roku 1962 vyhlásili tzv. Porthuronskou deklaraci, v níž přednesli své požadavky. *Hnutí 2. května* (M2M)⁶³ a *Progresivní dělnická strana* (PLP) se zaměřily na válku ve Vietnamu. Politik a rektor Kalifornské univerzity v Berkeley, Clark

---

⁶⁰ Sit-in byl jednou z nenásilných forem protestu. Aktéři sit-inu obvykle obsazovali vládní a obchodní budovy či veřejné prostory. Na místě zůstali, dokud nebyly splněny jejich požadavky a nebo dokud nebyli donuceni místo opustit. Vzhledem k pozornosti médií a veřejnosti byl sit-in poměrně úspěšným nástrojem. Byly používány i další modifikace, např. swim-in (plavání černošů v plaveckých bazénech vyhrazených bílým) či kneel-in (klečení v kostelích vyhrazených pro bílé).

⁶¹ Student Nonviolent Coordinating Committee – SNCC. Od prvního setkání v dubnu 1960, kde se sešlo 200 studentů černé pleti, se organizace zaměřovala na obhajobu občanských práv a svobod. Prostřednictvím obsazování veřejných prostranství poukazovali na segregaci černošského obyvatelstva. Studenti se angažovali při registraci černošských voličů a při vzdělávání jejich dětí. V květnu 1966 se SNCC pro neshody o dalším postupu rozdělil na dvě části. Křídlo pod vedením Stokely Carmichaela se radikalizovalo, násilí začalo být považováno za legitimní prostředek sebeobrany. Umírněnější křídlo, zasazující se o občanská práva institucionálně, se od tohoto postupu distancovalo; SNCC ze svého středu vyloučil bílé přívržence. Rok na to, 1967, opustil Carmichael SNCC a připojil se ke Straně černých panterů. V roce 1969 se z nenásilného výboru stal výbor národní – Student National Coordinating Committee. Organizace ukončila své působení v 70. letech.

⁶² Students for a Democratic Society – SDS. Celostátní studentská organizace šířící myšlenky Nové levice, byla vytvořena na prvním sjezdu v Michiganu, roku 1960. O dva roky později již byla zveřejněna Porthuronská deklarace, vyjadřující nesouhlas se zahraniční i domácí politikou Spojených států a vyzývající studenty ke kritickému myšlení a vlastní aktivitě. Organizace koordinovala studentské protesty, zastávala strategii přímé akce a občanské neposlušnosti jako prostředku k dosažení přímé demokracie. Její činnost byla ukončena na posledním zasedání roku 1969.

⁶³ 2nd May Movement – M2M. Levicově orientovaná organizace, jejíž jméno se vztahuje k datu prvních velkých demonstrací proti válce ve Vietnamu (2. 5. 1964), kritizovala vládu pro nedostatek a neobjektivnost informací předkládaných veřejnosti. Obvinili vládu USA ze ziskuchtivosti, pro niž je válka ve Vietnamu vedena; otevřeně podporovali osvobozovací boje zemí třetího světa. Proti systému vykazujícímu politický i společenský úpadek, do něhož byly zapojeny též univerzity, hodlali bojovat všemi dostupnými prostředky: šířením informací, organizováním manifestací, osvětou dělníků v továrnách, apelem na všechny (studenty), aby se odmítli války zúčastnit. Podpořili New Yorskou *svobodnou univerzitu*, šířili tyto ideje do dalších měst. Vytvořili studijní skupiny, které měly zvýšit sociální angažovanost a usnadnit organizaci boje.

Kerr, představil koncepci ‚multiversity‘ – vysokoškolské vzdělání se mělo proměnit tak, aby co nejlépe naplňovalo poptávku po kvalifikovaných odbornících v oblasti obchodu, průmyslu i politiky.⁶⁴

Studenti se vůči takovému přístupu důrazně ohradili. *Hnutí za svobodu projevu*⁶⁵ kritizovalo podobné směřování; univerzita by měla být místem pro kritické myšlení, nikoli ‚továrnou‘ na výrobu odborníků. Záříjovým protestem studentů z Berkeley roku 1964 započala dlouhá řada konfliktů mezi studenty a státní správou. Proč se studenti bouřili právě v Berkeley, v němž byla úspěšně dokončena integrace vyučování (viz níže), a jež bylo spravováno liberálně? Po vystoupení *Hnutí za svobodu projevu* se Berkeley stalo ‚Mekkou‘ radikálních, levicově orientovaných osob, jež chtěly být příště „u toho”.⁶⁶

Na jaře 1965 vytvořila SDS koncepci „svobodné univerzity”, na níž by probíhala alternativní výuka, měla zde vládnout svoboda ve výběru témat i přednášejících, studentům měla být ponechána zodpovědnost za jejich studium. Svobodné univerzity byly pokusně založeny v Berkeley, Filadelfii a San Francisku, nicméně velmi rychle se rozšířily po celých Spojených státech, ale i do Evropy.

V dubnu 1965 byl uspořádán již zmiňovaný „Pochod na Washington”. Na organizaci se podílel předseda SDS, Paul Potter, který zde přednesl myšlenku o souvislosti studentské opozice v USA a osvobozovacími boji ve třetím světě. Téhož roku veřejně vystoupili *hippies*. Připojili se ke studentskému hnutí, jejich postup se však od dosavadního směřování SDS odkláněl. Svá vystoupení

---

⁶⁴ COLLIER, P. – HOROWITZ, D. *Destructive Generation: Second Thoughts About the Sixties*. New York: Summit Books, 1989.

⁶⁵ Free Speech Movement – FSM Hnutí, jež spontánně vzniklo na univerzitě v Berkeley na podzim 1964, bojovalo za svobodu projevu. V praxi studenti bojovali za možnost angažovat se ve veřejných či politických problémech a debatovat o nich na akademické půdě. Hromadná demonstrace (cca 3 000 osob) zabránila policistům v zatčení studenta Jacka Weinberga. Studenti poté obsadili univerzitní budovu Sproul Hall, kterou policie později vyklidila (zatčeno 800 studentů). Tento postup vyvolal další protesty, které v prosinci přerostly do té míry, že univerzita musela být uzavřena. 3. ledna 1965 byla univerzita opět otevřena a vyhlášeny podmínky, za jakých mohla na kampusu probíhat politická diskuze.

⁶⁶ COLLIER, P. – HOROWITZ, D. op. cit.

neorganizovali společně s SDS, soustředili se na mezinárodně organizované protesty proti válce ve Vietnamu.

Souběžně s hnutím studentským se rozvinulo černošské hnutí za občanská práva. Černošská otázka představovala komplexní problém. Černošské obyvatelstvo bylo od bělošské společnosti odděleno, platově byli zvýhodňováni bílí občané, problematická se jevila též účast při volbách. Segregaci se vláda pokusila řešit nařízením o povinnosti integrace černých studentů do vyučování na státních školách. Realizace tohoto nařízení však musela být vynucena vojskem. Tento postup přispěl spíše k vyostření situace, než k jejímu zklidnění. Snaha o rozšíření a skutečné plnění občanských svobod černošského obyvatelstva vyústila roku 1964 v úspěšné schválení Johnsonova zákona o občanských svobodách.

O rok později se Johnson, již ve funkci prezidenta USA, zasadil o nový volební zákon. Na jeho realizaci dohlížela státní kontrola. Již počátkem 70. let byl počet černošských a bílých voličů srovnatelný.

Přes všechny snahy uspokojivě vyřešit černošskou otázku, se v průběhu 60. let zvedla vlna násilí, která zachvátila nejen černošský jih, ale i velká města po celých Spojených státech. K prvním velkým střetům došlo 1964 v Brooklynu a Harlemu, další následovaly. Největší povstání se odehrálo 24. – 28. července 1967 v Detroitu. Ve svých projevech byly tyto protesty podstatně násilnější (srážky s policií, mrtví) a ničivější (zakládání požárů, vandalismus) než studentské hnutí. Černošské protesty „tvořily zlověstný a často záměrně inscenovaný kontrapunkt k studentským bouřím na univerzitní půdě.”⁶⁷ Přestože černoši bojovali za jiné cíle než studenti, částečně je spojoval společný nepřítel a zájem o kolonizované národy třetího světa.

Postupy SNCC byly nenásilné, využíval pouze občanské neposlušnosti. Nicméně roku 1966 se po rozdělení na dva tábory tato strategie změnila – radikálnější SNCC se ztotožnil s ideály

---

⁶⁷ JOHNSON, P. *Dějiny dvacátého století*. Přel. Jan Čulík. Praha: Rozmluvy, 1991. s. 628.

osvobozovacího hnutí a započal spolupráci se *Stranou černých panterů*.⁶⁸ Změnou strategie SNCC se proměnila sebereflexe mladého černošského obyvatelstva. Začali se považovat za jeden z kolonizovaných národů a rozvíjeli, černošský nacionalismus'.⁶⁹

Počátkem dubna 1968 byl zastřelen Martin Luther King⁷⁰, symbolická postava nenásilného hnutí za lidská práva. V černošských ghettech vypukla násilná povstání. Tryzna z 23. dubna 1968 přerostla ve stávkou – studenti z Berkeley bojkotovali přednášky. Obsadili univerzitu, na níž se zabarikádovali, a budovy prohlásili za ‚osvobozená území‘. Univerzita musela být po týdnu vyklizena policií, podobné protesty se ale velmi rychle rozšířily po celé zemi. Za vlády Richarda Nixona se válka ve Vietnamu dále rozvíjela, pokračovaly i protesty proti ní. Po pařížském květnu se studentské násilí v létě 1968 rozhořelo nebývale intenzivně. SDS se v následujícím akademickém roce 1969/1970 rozpadla na uskupení, jež se lišila nejen v názorech na použití různých prostředků, ale též v celkovém směřování a cílových skupinách. *Weathermani*⁷¹ své aktivity organizovali nadále neoficiálně. Roku 1973 se aktivistům podařilo prosadit zrušení povinné vojenské služby.

FRANCIE Odpor proti válce ve Vietnamu, který se v jiných zemích stal pojítkem mezi odlišnými společenskými a ideovými skupinami, byl ve Francii méně koordinovaný a relativně slabý. Prezident

---

⁶⁸ Black Panther Party byla založena v říjnu 1966 v Oaklandu v Kalifornii Huey P. Newtonem a Bobem Sealem. Organizace, jež bojovala za občanská práva černošských obyvatel USA, definovala své požadavky v „programu deseti bodů“. Tímto programem žádali svobodu a právo na sebeurčení, zaměstnanost, konec obohacování bělochů, důstojný domov, vzdělání, zproštění povinné vojenské služby, konec policejní brutality a vraždění černošů, propuštění všech černých vězňů, souzení lidmi jejich pleti, zástupce v politice, spravedlnost a mír. Organizace se rozpadla v 70. letech 20. století.

⁶⁹ GILCHER – HÓLTEY, I. *Hnutí '68 na Západě: studentské bouře v USA a západní Evropě*. Přel. Vlastimil Drbal. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 46.

⁷⁰ Martin Luther King (15. 1. 1929 – 4. 4. 1968) byl jednou z vůdčích osobností hnutí za občanská práva. Bojoval proti rasové diskriminaci, proti segregaci černošského obyvatelstva. Ovlivněn Máhatmou Gándhím, s nímž se setkal 1959, propagoval občanskou neposlušnost a další nenásilné prostředky. Roku 1964 mu byla udělena Nobelova cena za mír. 4. dubna 1968 byl zastřelen.

⁷¹ Weathermani se orientovali na Stranu černých panterů a na osvobozovací hnutí. Oslovili bělošskou mládež a rozvíjeli revoluční strategii. V boji proti kapitalistickému systému a vládě Spojených států využívali teroristických prostředků: bombových útoků, pouličních bouří. Organizace se rozpadla počátkem 70. let.

de Gaulle jako jediný evropský státník otevřeně vystupoval proti postupu Spojených států. Vzhledem k této skutečnosti nepociťovali Francouzi nutnost vyjadřovat svůj nesouhlas na veřejných shromážděních. Oficiální nesouhlasné stanovisko Francie způsobilo, že se protesty proti válce nemohly stát synonymem boje proti vládě, jak tomu bylo v jiných západoevropských státech. Přesto se však protesty proti válce ve Vietnamu konaly. Jejich organizátory byly různé skupiny: *Mladí komunističtí revolucionáři* (JCR)⁷², *Národní výbor pro Vietnam* (CVN)⁷³, *Svaz komunistických studentů* (UEC)⁷⁴ a *Svaz mladých komunistů /marxistů-leninistů/* (UJC)⁷⁵. Situace ve Francii byla až do roku 1968 relativně vyvážená, bez masových a násilných akcí. Plánovaná reforma školství, již navrhoval ministr školství Christian Fouchet, vyvolala sice nesouhlas studentů, ale protestní aktivita nebyla v této souvislosti příliš intenzivní. O to větší pak byla akcelerace, s níž se hnutí aktivizovalo. V březnu 1968 se v Paříži konala demonstrace proti válce ve Vietnamu, na níž byl zatčen student Xavier Langlade⁷⁶ z univerzity v Nanterre. Ostatní studenti s ním soucítili a v Nanterre založili *Hnutí 22. března*. Se členy tohoto hnutí bylo 3. května na Sorbonnské univerzitě zahájeno disciplinární řízení, protesty se tak vlnou solidarity přenesly z Nanterre do Paříže. Policejní zásah na Sorbonně přitáhl zájem většiny studentů, kteří se dosud na událostech nepodíleli. Mobilizace studentského hnutí proběhla velice rychle, během týdne 3. - 10. května.

„Kritickou událostí“ se ve Francii nestala válka ve Vietnamu, ale noc barikád. Studenti se v noci z 10. na 11. května zabarikádovali

---

⁷² Jeunesse communistes révolutionnaires

⁷³ Comités Viêtnam nationaux

⁷⁴ Union des étudiants communistes

⁷⁵ Union des jeunesses communistes

⁷⁶ Xavier Langlade (1946 – 2007) byl, podobně jako Daniel Cohn-Bendit, jednou z vůdčích osobností studentského květnového hnutí. V roce 1966 spolu s Alainem Krivinem a Danielem Bensaidem založil organizaci *Mladých komunistických revolucionářů* (JCR). V březnu 1968 zorganizoval útok na pobočku American Express v Paříži jako výraz solidarity s Ho Či Minovými silami ve Vietnamu a byl zatčen. Počátkem 70. let se přesunul do jižní Ameriky, kde pokračoval ve svých revolučních snahách. Do Paříže se vrátil 1976 a po většinu zbývajících života se živil jako novinář deníku Le Figaro. V roce 1995 se opět vrátil do jižní Ameriky, kde skonal.

v jedné z částí Latinské čtvrti, aby dosáhli splnění svých požadavků. Usilovali o znovuotevření Sorbonny, o propuštění studentů zadržených při jedné z demonstrací a o stažení policie. Studenti tímto aktem přitáhli pozornost médií, a tím i veřejnosti. Ráno 11. května policie vnikla do Latinské čtvrti. Násilí vzbudilo nevoli občanů. Došlo k hromadným protestům, vláda se ocitla pod tlakem veřejnosti. Dělníci se přidali ke studentům, dílem ze sympatií s jejich cíli, dílem kvůli boji za vlastní zájmy. Odbory zorganizovaly 13. května solidární generální stávku, v Paříži se demonstrace zúčastnilo půl miliónu osob. Během několika dnů se ke stávce přidalo 7,5 – 9 milionů pracujících. Ze “solidární stávky proti represivnímu policejnímu zásahu se stala politická demonstrace proti režimu generála de Gaulla.”⁷⁷ Vláda stála před politickou krizí, kterou řešila kvůli rozporům mezi prezidentem de Gaullem a předsedou vlády Pompidouem poněkud rozpolceně. Premiér přistoupil na studentské požadavky, což mělo za následek nikoli uklidnění situace, ale navýšení odborových požadavků. Tento postup kritizoval de Gaulle: “legitimní vláda neustupuje”.⁷⁸ Dělníci usilovali o vytvoření samosprávy (‘autogestion’), pokoušeli se nastolit nehierarchizované a antiautoritářské řízení podniků. Tyto ideály spojují hnutí dělnické se studentským. Ucelenou koncepci samosprávy však nevytvořili ani jedni ani druzí, proto se podniky brzy vrátily k původnímu řízení. Odborům se však zdařilo získat rozsáhlejší svobody.

Květnovým hnutím byla vážně poškozena ekonomika země, vládě hrozila ztráta důvěry, prezident ohlásil referendum. Této situace využily levicové strany a představily svoji prozatímní vládu v čele s Pierrem Mendès-France. Charles de Gaulle opustil 29. května Francii, téhož dne se však vrátil, neboť levicové strany nebyly schopny jednotného postupu. Následujícího dne prezident de Gaulle veřejně zrušil referendum a vyhlásil nové volby, v nichž přesvědčivě zvítězil. Krizi spojenou se sociálním hnutím se podařilo záhy

---

⁷⁷ GILCHER – HOLTEY, I. op. cit., s. 82.

⁷⁸ Ibid, ibidem., s. 82.

překonat, život se rychle normalizoval. Ministr vnitra Raymond Marcellino zakázal *Hnutí 22. března* a další levicově orientovaná uskupení. Nedlouho poté, v září 1968, však vznikla nová organizace *Proletářská levice*. Byla zakázána v dubnu 1969 ‚Zákonem proti ničitelům‘, přesto však ve své činnosti pokračovala nelegálně. Levicově smýšlející osobnosti se později začlenili do *Socialistické strany*.

NĚMECKO Také v Německé spolkové republice se studentské hnutí rozmáhalo počátkem 60. let. 4.-5. října 1962 se konala konference *Socialistického svazu německého studentstva* (SDS)⁷⁹ ve Frankfurtu. Studenti vydali memorandum, ve kterém kritizovali omezení vzdělání na pouhý vzdělávací proces, jehož výstupem měli být kvalifikovaní pracovníci. Univerzity se podle studentů staly součástí průmyslu. Industrializační povahu vysokých škol spatřovali studenti především v autoritářských podmínkách panujících ve správě univerzit. K překonání takového stavu požadovali podíl studentů na řízení ústavů i fakulty, účast v univerzitním senátu a rozšíření účasti studentů na seminářích. Byla vytvářena koncepce ‚svobodné univerzity‘. Německý SDS usiloval o zajištění studentských svobod budováním protiváhy neboli podílem na moci v rámci již existujících institucí. Proměna měla proběhnout na základě společné činnosti správy univerzit, profesorů i studentů.

V akademickém roce 1964/1965 se hnutí vyhrcovalo, studenti se cítili omezováni v jednom ze svých základních práv – zvolit si přednášející a partnera pro diskuzi. Vliv na vyostření konfliktu měly i události v americkém Berkeley. K dosavadní koncepci spoluutváření institucí se připojil nový, radikálnější, směr: budování tzv. protimoci (Gegenmacht)⁸⁰. Studenti opustili prostor vymezený institucemi a porušováním předpisů vytvářeli prostor vlastní, který odpovídal jejich představám. *Všeobecný studentský*

---

⁷⁹ Sozialistischer Deutscher Studentenbund

⁸⁰ GILCHER – HOLTEY, I. op. cit., s. 19.

výbor (AStA)⁸¹ vyhlásil 18. května stávkou, přednášek se neúčastnilo 80% studentů Ústavu politických studií. V Berlíně byla založena ‚Svobodná univerzita‘, která se stala prostorem pro svobodné, kritické myšlení. Dalším místem, kde se formovaly a vzájemně ovlivňovaly různé myšlenkové proudy studentského hnutí, byly komuny. První komuna vznikla o Silvestrovské noci na přelomu let 1966/1967 v Berlíně. Tato alternativní společenství zakládala ideologicky vyhraněná mládež.

V Německu byl moment, kdy studentské hnutí opustilo univerzitní kampus a rozšířilo se do ulic, spojen s bojem proti ‚zákonu pro případ nouzového stavu‘. Na veřejných protestech proti plánovanému zákonu se setkávali studenti s občany. Zákon se tak stal styčným bodem mezi studentským hnutím a civilním obyvatelstvem. Dalším význačným mezníkem německých 60. let byla, podobně jako v USA, válka ve Vietnamu. Zpočátku byla pojímána spíše teoreticky, historicky. Brzy se však objevily kritiky vojenských akcí – 1. prosince 1965 bylo vydáno „Prohlášení o válce ve Vietnamu“, podepsané spisovateli, profesory a vysokoškolskými asistenty. V únoru 1966 byla uspořádána demonstrace proti válce, symbolický pochod k Americkému domu v Berlíně doplnily provokativní akce radikálních bojůvek, které své postupy nedomlouvaly s žádnou organizací. Mezi účastníky těchto radikálních vystoupení byli i členové studentských sdružení, kteří se odklonili od nenásilné cesty. Na jednu stranu se jim těmito vystoupeními zdařilo získat pozornost médií, na straně druhé neodpovídá obraz, který se k široké veřejnosti dostává, představě studentských organizací. Při demonstraci proti návštěvě íránského šáha byl v červnu 1967 zastřelen student Benn Ohnesorg. Tato událost se projevila jako klíčová v mobilizaci studentů i veřejnosti. Ti, kdo dosud pozorovali studentské hnutí s odstupem, se nyní cítili osobně zasaženi a začali se politicky angažovat. Po celém Německu se začaly utvářet výbory proti ‚zákonu pro případ nouzového stavu‘.

---

⁸¹ Allgemeiner Hochschul-ausschuss

Obdobně jako v dalších státech i v Německu kulminovalo studentské hnutí v roce 1968. V polovině února 1968 se v Berlíně konal Mezinárodní kongres o Vietnamu, na nějž navázala demonstrace proti válce ve Vietnamu s 15 000 účastníky. V dubnu byl spáchán atentát na jednu z vůdčích osobností SDS, Rudi Dutschkeho.⁸² V květnu 1968 v Německu sociální hnutí vyvrcholilo. Pochodu na Bonn se 11. května zúčastnilo 60 000 osob. Vystupňovala se též solidarita se studenty v zahraničí (např. ve Francii). Účastníci pochodu na Bonn vyjádřili svůj nesouhlas s uzavřením Sorbonnské univerzity a zásahy francouzské policie proti studentům pochodem k francouzskému velvyslanectví. Studenti se spojili s podnikovými radami, jež vyzývaly pracující ke stávkám. Nicméně ke generální stávce nedošlo, ačkoli by to bylo v ekonomické recesi a stávajícím politickém ovzduší pochopitelné.⁸³ ‚Zákon pro případ nouzového stavu‘ byl přijat 30. května. Protivládní opozice se začíná rozpadat, studentské hnutí však ještě nějakou dobu přetrvává. Na univerzitě ve Frankfurtu byl 9. prosince 1968 obsazen sociologický seminář. Cílem této stávky byla změna osnov a učebních metod. Důraz je kladen na iniciativu studentů v otázce vlastního vzdělávání – měly být zřízeny studijní skupiny, jejich činnost se měla stát plnohodnotnou součástí studia. Nicméně ani tento pokus o získání podílu ve správě univerzity se nesetkal s úspěchem, policie seminář 18. prosince vyklidila. SDS byl pro vnitřní rozpory rozpuštěn v březnu 1970. Část aktivistů hnutí '68 a jeho sympatizantů se později zapojila do politické sféry buď vytvořením Strany zelených nebo vstupem do již existujících politických stran, např. *Sociálně demokratická strana Německa* (SPD)⁸⁴.

ITÁLIE V Itálii se studenti zpočátku zaměřili taktéž na reformu univerzit. Studenti sociologie v Tridentu obsadili svůj ústav, čímž

---

⁸² Rudi Dutschke (7. 3. 1940 – 24. 12. 1979) byl jednou z vůdčích osobností německého SDS, do něhož vstoupil v roce 1965. 11. dubna 1968 byl postřelen do hlavy, útok přežil a i s rodinou se uchýlil do Anglie, kde dokončil svá studia. Vzhledem k protestním aktivitám byl z Anglie roku 1971 vykázán jako nežádoucí osoba. Zbytek života strávil v Dánsku, podporoval však německé protesty proti jaderným elektrárnám.

⁸³ GILCHER–HOLTEY, I. op. cit., s. 88.

⁸⁴ Sozialdemokratische Partei Deutschlands

hodlali vyjádřit svůj nesouhlas se stávajícím zřízením, ale i vyburcovat ostatní studenty z pasivity. V tomto ohledu byli úspěšní, protesty se rozšířily do dalších měst: Řím, Pisa, Milán, Florencie a Perugia. Počátkem roku 1967 se na univerzitách vzedmuly protesty proti válce ve Vietnamu, brzy se však jejich dějiště přeneslo i do měst. Provokativní akce, jež poukazovaly na spojitost studentského hnutí s osvobozovacím bojem, měly pohnout společnost k aktivitě. Podobně, jako v jiných zemích, i v Itálii nebylo hnutí jednotné, tvořily se skupiny, které se lišily ve svých názorech a postupech. V akademickém roce 1967/1968 existovaly tři hlavní proudy. *Antiautoritáři*⁸⁵ bojovali proti autoritativnímu systému, který pro ně symbolizovaly nejen vládnoucí struktury, ale i univerzity zaměřené na pokrytí poptávky pracovního trhu. Snažili se aktivizovat studenty a současně rozšířit antiautoritářské myšlení mezi dělníky. *Operaisté*⁸⁶ kladli důraz na mobilizaci dělnické třídy. Sami sebe považovali za pracovní sílu ve vzdělávacím procesu a jako takoví měli dostávat plat. *Marxisté-leninisté*⁸⁷ kladli též důraz na dělnickou třídu, svou roli spatřovali v mobilizaci dělníků a organizaci revoluce. Ačkoli se tyto skupiny odlišovaly, spojovalo je vyhranění se vůči staré levici a kritika americké zahraniční politiky. Rok 1968 vedl k zintenzivnění studentských protestů a k eskalaci násilí. V Římě zaútočili studenti 1. března na vyklizenou fakultu architektury, což vyprovokovalo násilné střety s policií, která použila vodní děla a slzný plyn. Část studentů byla zatčena. Studentský akční výbor násilí odsoudil a vyzval studenty, aby se vrátili k nenásilným formám protestů. V této fázi však již nebylo možno nárůst násilí zvrátit, neboť se využití síly stalo součástí protestní kultury. Otázka efektivnosti této strategie pro dosažení cílů byla součástí zářijového studentského kongresu v Benátkách. Násilné akce a provokace vedly veřejnost k odmítavému postoji, čímž bylo hnutí vyloučeno ze společenského života. Rozdílné

---

⁸⁵ Potere Studentesco

⁸⁶ Okruh kolem časopisu *Il Potere operaio*, založeného v únoru 1967.

⁸⁷ Skupiny marxisticko-leninistické ideologie se spojily a v létě roku 1968 vytvořily *Svaz italských komunistů* (Unione dei Comunisti Italiani /m-l/; UCI)

přístupy k využití násilí přispěly k rozštěpení hnutí. Pokus objektivně vyhodnotit dosavadní aktivity studentského hnutí vedl studenty k formulování nové strategie. Studentské hnutí bylo třeba přeměnit v mimoparlamentní opozici. Potlačení Pražského jara vedlo *Komunistickou stranu Itálie* (PCI)⁸⁸ k odklonu od Komunistické strany Sovětského svazu. Na podzim 1968 došlo v mnoha podnicích k nepokojům, čehož se vůdčí osobnosti hnutí pokusily využít a zaměřily se proto na dělníky. V dubnu 1969 byla obnovena stávková činnost, odbory změnily svou strukturu a spojily se, čímž dosáhly větších výhod pro zaměstnance. Odvrácením pozornosti od univerzitního prostředí ztratilo studentské hnutí mnoho ze svých přívrženců. V zimním semestru akademického roku 1968/1969 studentské hnutí sice pokračovalo, ale celospolečenského významu již nedosáhlo a zaniklo.

III.d Ideologie a požadavky hnutí '68

Myšlenkový rámec hnutí '68 ovlivnily soudobé otázky. Dědictví 2. světové války; společenský řád a s ním související postavení člověka v rozvinuté kapitalistické společnosti; teorie o propojení osvobozovacích bojů zemí třetího světa se sociálním hnutím industriálně rozvinutých států. Snaha vypořádat se s nepříliš vzdálenou minulostí (2. světová válka) tak, aby se její hrůzy již neopakovaly, se projevila v úvahách na téma viny, barbarství, výchovy. Jedním z nevýraznějších myslitelů zabývajících se touto problematikou byl Theodor W. Adorno.⁸⁹ Vypořádat se s válečnou

---

⁸⁸ Partito comunista italiano

⁸⁹ ADORNO, T. W. Education After Auschwitz. Adorno ve své úvaze analyzuje faktory, jež umožnily holocaust v rovině lidské jsou to dva problémy: manipulativní charakter a neschopnost ztotožnit se s druhými; v rovině společenské je problém dán chladem. Chlad či odstup je přítomen ve výchově dětí i ve všech institucích. Jedinec obstoupený tímto chladem není schopen ztotožnit se s druhými, protože neprotestuje, je-li jiným působeno utrpení. Adorno poukazuje na skutečnost, že barbarství je stále součástí civilizace. Úkolem vzdělávání, výchovy a masmédií by mělo být „odbarbarštění“ venkovského obyvatelstva. Prvořadým cílem ale nutně bude výchova jedinců schopných „kritické sebereflexe“. Autonomie a sebeurčení jsou klíčovými podmínkami k osvobození individua od diktátu společenských norem, neboť „Lidé, kteří je [hodnoty dobra] více či méně dobrovolně přijímají, se nacházejí pod jistým

zkušeností změnou norem chování a jednání (jednotlivce i struktur) bylo pokusem o “vlastní osvobození jednáním”.⁹⁰ Změna norem jednání by současně sloužila i jako prevence či ochrana proti autoritativním režimům. K jejímu uskutečnění bylo nutné transformovat výchovu tak, aby člověka vedla k samostatnému uvažování a rozhodování, čímž by se stal odolný vůči “destruktivnímu rozměru autoritářských struktur”⁹¹. Jinými slovy, výchova měla napříště bránit člověku ve spolupráci s autoritativními režimy. Tyto myšlenky se projevily i ve studentských úvahách o cílech výchovy, o směřování školství a o jeho podobě. Otázkou společenského zřízení se teoreticky zabýval Herbert Marcuse.⁹² Ve svém díle *Jednorozměrný člověk* se zaměřil na vztah jedince a společnosti. Jeho kritika rozvinuté kapitalistické společnosti se stala jedním z myšlenkových základů studentského hnutí. Kapitalistická společnost je prezentována jako společnost blahobytu a svobody. Svoboda je sice institucionálně zaručena, není však skutečná. Člověk je vystaven neustálému tlaku médií a institucí, čímž je nejen stále kontrolován, ale i manipulován médii tak, že opouští své skutečné potřeby a nahrazuje je konzumním způsobem života.⁹³ Společnost je pro něj zbavena tradičních pnutí a konfliktů, důraz je kladen na vytváření blahobytu. Jedinec se proto ochotně zříká společenské a historické odpovědnosti, stává se

---

druhem permanentního tlaku poslouchat příkazy.“ („People who adopt them more or less voluntarily are placed under a kind of permanent compulsion to obey orders.“) ADORNO, T. W. *Education After Auschwitz*. [online] Dostupné z URL: <<http://grace.evergreen.edu/~arunc/texts/frankfurt/auschwitz/AdornoEducation.pdf>> [cit. 2007-12-3], s. 4.

⁹⁰ GILCHER - HOLTEY, I. op. cit., s. 58.

⁹¹ ADORNO, T. W. op. cit., s. 3.

⁹² Herbert Marcuse (1898 – 1979), německý filosof (stoupenec Frankfurtské školy), emigroval do Švýcarska, později do USA, kde působil jako univerzitní profesor. Důraz kladl na kritické uvažování. Netajil se svými sympatiemi se studentským hnutím.

⁹³ Konzumní způsob života a masová kultura se v poválečné době staly otázkou, jíž se zabývalo mnoho filosofů i sociologů (viz např. E. Fromm, H. Arendt). Kultura i vzdělání prošly kvalitativní proměnou. Z hodnoty tradičně přístupné pouze elitám se stalo zboží přístupné širokým masám. A to nejen ekonomicky ale též intelektuálně, neboť se přizpůsobilo spotřebitelům s nižší úrovní vzdělání. (HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti. Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Přel. Alena Bakešová, Josef Velek. Praha: Filosofia, 2000.) Podle Jürgena Habermase role masové kultury tedy netkví v kultivaci širších vrstev, ale naopak “integruje informaci a kritickou diskuzi” (s. 273), veřejnost je “kulturním konzumem odpolitizována” (s. 276). Masová kultura “slouží jak k manipulaci s publikem, tak i k legitimizaci před publikem.” (s. 276).

apolitickým. Jednorozměrný člověk se tak stává pouze kolečkem zapadajícím do systému.⁹⁴ V tomto bodu se Marcuse shoduje s Adornem, jenž mluví o “sebeodcizení jednotlivců”, které se prohlubuje tím více, čím více jsou [tito] integrováni do výrobního procesu. Člověk se na výrobním procesu stal závislým, přizpůsobil mu svůj život fyzický i duchovní – “rozum se stal pouhým pomocným prostředkem všeobjímající hospodářské aparatury.”⁹⁵ Vládnoucí struktury (hospodářské, vědeckotechnické, politické) usilují o zachování statu quo⁹⁶, aby si uchovaly moc a zajistily funkčnost systému. Východisko z nevyhovujícího stavu společnosti spatřuje Marcuse v kvalitativní změně hodnot, kterou přijmou i vládnoucí vrstvy, v navázání skutečné spolupráce, v přímé demokracii.⁹⁷ Teorie provázanosti osvobozovacích bojů s protestním hnutím na západě, kterou přednesl Ernesto Che Guevara na Konferenci solidarity zemí třetího světa pořádané na Kubě 3. – 15. 1. 1966, ovlivnila formu studentského hnutí. Otázka použití násilí přestala být tématem akademických debat. Násilí se proměnilo v reálný prostředek. “Přeneste válku domů” se stalo heslem studentů, ohniska nepokojů vznikla v USA i v Západní Evropě.

Uvědomění si rozporu mezi ústavně proklamovanými občanskými svobodami a jejich skutečným naplňováním vedlo mladou inteligenci k morálnímu apelu na politickou sféru i celou společnost. Reflexe minulosti i problematické přítomnosti se přetavila v úsilí o převzetí zodpovědnosti za vlastní život, ve snahu aktivně se spolupodílet na jeho utváření. V odmítání hodnot industrializované společnosti, v hledání skutečných potřeb a skutečného umění lze spatřovat impuls pro hledání nové koncepce. Hnutí 60. let nebylo parciálním odmítnutím některých aspektů

---

⁹⁴ MARCUSE, H. *One-Dimensional Man. Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston: Beacon, 1964. Dostupné z URL: <<http://www.marcuse.org/herbert/pubs/64onedim/odmcontents.htm>> [cit. 2007-11-10]

⁹⁵ HAUSER, Michal. *Adorno: moderna a negativita*. Praha: Filosofia, 2005, s. 28. podle ADORNO, T. W. *Gesammelte Schriften*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp Verlag, 1986. vol. 3, s. 47.

⁹⁶ I k zachování statu quo je využívána masová kultura, neboť je “dosti pružná na to, (...) aby sama sloužila jako jakýsi superslogan k účelům *public relations*” Ibid, Ibidem. s. 273.

⁹⁷ MAJOR, Ladislav. Čtyřicet let Jednorozměrného člověka. *Listy* [online]. 2004, č. 4 [cit. 2007-11-12]. Dostupné z URL: <<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=044&clanek=040412>>

života, ale úsilím o celkovou, tedy i hodnotovou, proměnu společnosti. Univerzity, na nichž se nepokoje zrodily, byly symbolem autoritativního zřízení. Proto studenti usilovali o využití nových ideálů nejprve na akademické půdě. Úsilí o podíl na správě těchto institucí (německá protimoc), či vytváření svých vlastních struktur (francouzská samospráva) jsou tak výrazem jednoho a téhož. Rozšíření hnutí mimo univerzity bylo opět bojem s autoritativními strukturami, jen na jiné úrovni.

Nová levice, jež vznikla v 50. letech, byla přítomna ve Francii, Německu a Itálii, stejně jako v USA. Jedná se o levicově orientované hnutí, jež se navrácí k marxismu, ovšem se zaměřením na problematiku odcizení, nikoli na vykořisťování – “socialismus (...) musí odstranit odcizení člověka ve vztahu k jeho okolí”.⁹⁸ Nová levice, ovlivněná Herbertem Marcusem, se pokusila nově definovat vztah jedince ke kolektivu, jemuž by se nadále neměl podřizovat. Nová levice považovala univerzity pro jejich vliv na vývoj společnosti za místo, kde by měla změna začít. Studenti měli odhalit příčiny současných problémů a popsat je tak, aby byly pochopitelné každému jedinci usilujícímu o zlepšení svých životních podmínek. Proměna společnosti a politické sféry se měla dít skrze přijetí nových kulturních hodnot. Proto byla za nositele sociální a kulturní změny považována inteligence a okrajové společenské skupiny, neboli skupiny mimo střední proud.

“Oddělení emancipačního boje od proletariátu poskytuje mladé inteligenci mandát zasahovat jako nový ‚revoluční subjekt‘ do sociálních sporů.”⁹⁹

Nacionální kontext studentských hnutí se v jednotlivých zemích lišil – v západních, industriálně rozvinutých evropských státech vyplýval z jiných podmínek než ve východním bloku či například v Brazílii,¹⁰⁰

---

⁹⁸ GILCHER - HOLTEY, I. op. cit., s. 18.

⁹⁹ Ibid, ibidem., s. 19.

¹⁰⁰ Viz FILHO, J. R. M., *Movimento Estudantil e Ditadura Militar 1964 - 1969*. Campinas: Papirus, 1987. a *1968 faz 30 anos*. (org.) João Roberto Martins Filho [São Paulo]: FAPESP; [São Carlos]: Editora da UFSCar; Campinas: Mercado de Letras, 1998.

Mexiku,¹⁰¹ Španělsku¹⁰² a Portugalsku, kde se studenti bouřili proti autoritativnímu režimu. Odlišné společensko-politické prostředí se mimo jiné projevilo i v obtížnosti vzájemného porozumění mezi bouřícími se studenty z východní a západní Evropy. Zatímco první se bouřili proti útlaku socialistického zřízení, pro druhé právě tato koncepce do jisté míry představovala vysněnou alternativu. Pro Čechoslováky bylo naopak obtížné pochopit kritiku západního systému, jelikož liberálně demokratická společnost západních zemí a její hodnoty byly v Československu vnímány jako symbol svobody. Protestní hnutí na Západě a v Československu se lišila svým ideologicko-politickým kontextem, spojovalo je však úsilí o přeměnu společnosti, hledání alternativ k systému, touha po svobodě a sociální spravedlnosti.¹⁰³

Studentská hnutí se nelišila pouze na základě kapitalistického či socialistického zřízení, difference existovaly i mezi hnutími v rozvinutých západních zemích. Jednotlivá hnutí měla rozdílné cíle, ideologické zabarvení i různý dopad na společnost. Například v USA, kde byla společnost tolerantní vůči nejrozličnějším sdružením, nebylo, na rozdíl od západní Evropy, hnutí 60. let považováno za historicky mimořádné.¹⁰⁴

POŽADAVKY, CÍLE

Požadavek dodržování ústavních práv a svobod a možnosti ovlivňovat chod institucí i konkrétní požadavky studentů při střetech s autoritami směřovaly k ambicióznímu cíli – ke změně

---

¹⁰¹ V boji proti autoritativnímu režimu Gustava Díaz Ordaze využívali mexičtí studenti podobných prostředků jako ve Spojených státech. Na náměstí Tlatelolco v Mexiku došlo 2. října 1968 k masakru, při střetu s policií byly zabity stovky lidí. Více viz REVUELTA, J. *México 68: juventud y revolución*. México: Ediciones Era, 1979.; SILVA HERZOG, J. *Una historia de la Universidad de México y sus problemas*. México: Siglo XXI, 1974.; ZERMEÑO, S. *México: una democracia utópica, el movimiento estudiantil del 68*. México, Siglo XXI, 1987

¹⁰² Viz *La Universidad Española bajo el Regimen de Franco (1939 – 1975)*. (ed.) Juan José Carreras Ares, Miguel Ángel Ruiz Carnicer. Zaragoza: Actas, Institución Fernando el Católico, 1991.; *La Oposición al Regimen de Franco*. (coord.) Javier Tusell. Madrid: UNED, 1990.; MONTORO, R. *La Universidad en la España de Franco (1939-1970)*. Madrid: CIS, 1981.

¹⁰³ PAŽOUT, J. doslov v GILCHER – HOLTEY, I. op. cit., s. 143.

¹⁰⁴ ZNEBEJÁNEK, F. op. cit., s. 93.

společnosti a způsobu života na všech úrovních. Obsazování budov a zakládání svobodných univerzit jako prostoru pro kritické myšlení s vlastní samosprávou mělo nejen vyřešit problémy akademické, ale i vyburcovat společnost. To se dalo v mnohem větší míře v souvislosti s válkou ve Vietnamu. Snaha o zapojení veřejnosti do hnutí souvisela s politizací společnosti a s vytvořením mimoparlamentní opozice.

Nové postupy protestů využívající občanskou neposlušnost jako základní zbraň byly aplikovány při všech střetech s autoritami (univerzitními, politickými i represivními). Novými prostředky se tak staly masové demonstrace, přímé a okupační akce, radikálnější skupiny používaly násilí (např. ničení univerzitních laboratoří podezřelých ze spolupráce s armádou).

Významným elementem se v těchto bojích stala masmédia. Podle teorie mobilizace zdrojů se lidé k hnutí připojují spíše po skupinách než jednotlivě. Rychlé a plošné šíření informací o událostech (především prostřednictvím televizního vysílání) se stalo důležitým faktorem pro mobilizaci sympatizantů i veřejnosti. Na druhou stranu média sehrála i roli jakéhosi informačního filtru, který ovlivňoval nejen hnutí samotné, ale i reakci úřadů.¹⁰⁵

III.e Hnutí '68 – mezinárodní fenomén

Ačkoli měla studentská hnutí v roce 1968 v každé zemi svá specifika, vyznačují se společnými rysy, jež z jednotlivých národních hnutí činí jev mezinárodní. Spojitosti lze spatřovat v cílové orientaci, v procesu mobilizace, v analogicky probíhajícím rozpadu hnutí a v jeho pozdějším vlivu.¹⁰⁶ Tyto aspekty byly zemím západní Evropy a Spojeným státům společné. Myšlenková orientace na Novou levici, úsilí o získání moci, o demokratizaci společnosti, o

---

¹⁰⁵ ZNEBEJÁNEK, F. op. cit., s. 141.

¹⁰⁶ GILCHER - HOLTEY, I. op. cit., s. 14.

změnu hodnot a potřeb byly ve všech popisovaných státech patrné. I proces mobilizace probíhal obdobně – od úvah o podobě školství, přes aktivní úsilí o změnu, až po radikalizaci hnutí a následný rozpad. Mobilizace hnutí, jež v USA, Německu a Itálii probíhala relativně pozvolna, nabyla ve Francii nebývalé akcelerace. Zmiňované kritické události se lišily (USA, Francie, Itálie – válka ve Vietnamu; Německo – ‚Zákon pro případ nouzového stavu‘), ale ve všech zemích byly přítomné. Hnutí ‘68 vyvolalo největší protestní mobilizaci v poválečné době. Nárůst násilí vedl k odlivu příznivců a k rozštěpení hnutí na skupiny s protichůdnými zájmy. Rozpad hnutí vlivem přílišné radikalizace a problematické organizace se udál též ve všech sledovaných státech. Mezinárodní charakter hnutí ‘68 je patrný také na protestech proti válce ve Vietnamu, které byly mezinárodně koordinovány.

Jaroslav Pažout poukazuje na jistou spřízněnost protestů probíhajících ve východním a západním bloku. Problematika masové kultury, manipulace a odcizení byla probírána v obou táborech. Společně pak protestovaly např. proti březnovým událostem souvisejícím s polským studentským hnutím v roce 1968. Solidarita, pocit sounáležitosti, je jedním z charakteristických rysů 60. let¹⁰⁷ a dokresluje i jejich mezinárodní charakter.

POZDĚJŠÍ VLIV HNUTÍ

Obtížně lze definovat přínos jednotlivých hnutí, ať již pro jejich provázanost či pro nejasný rozpad. Hodnocení se stane ještě hůře prokazatelným, jestliže se hnutí rozpustí ve společnosti.

“Pokud sociální hnutí nepřekročí práh organizace, rozpadají se na vzájemně spjaté malé skupinky, subkulturní způsoby života nebo na generačně specifická společenství vzpomínek. Tím se zvyšuje pluralita každodenního života, původní hnutí však je politicky neutralizováno.”¹⁰⁸

---

¹⁰⁷ PAŽOUT, J. doslov v Ibid, ibidem., s. 143.

¹⁰⁸ Ibid, ibidem., s. 105.

Na přelomu 60. a 70. let 20. století se hnutí '68 rozpadlo. Úsilí o společenskou změnu nebylo završeno jednoznačným úspěchem: "opoziční moc vytvořená během spontánních akcí se nestala základnou pro stabilizovaný opoziční řád".¹⁰⁹ Přesto však měly cíle a metody studentského hnutí vliv i nadále. Podle Gilcher-Holteyové se tento vliv projevil ve čtyřech oblastech: v následnických organizacích a hnutích, v politické sféře, v organizaci podniků a v politické kultuře.¹¹⁰ Nová sociální hnutí, inspirující se hnutím '68, převzala jeho cíle i postupy; žádné z nich se však již nepokoušelo navrhnout celospolečenskou změnu. Občanská neposlušnost se etablovala jako prvek protestní kultury, hnutí samotná převzala demokratické, málo hierarchizované uspořádání. Hnutí '68 se částečně otisklo v politické sféře jako inspirace pro stávající strany i jako podnět ke vzniku nových politických stran. Někteří z jeho aktérů se vřadili do politického života, což ovšem do jisté míry zpochybnilo cíle hnutí, jež proti politickým strukturám bojovalo. Svou stopu zanechalo hnutí '68 též v životním stylu a ve společnosti, která se identifikovala s novými způsoby jednání a postupně akceptovala tabuizovaná témata. Ve vytváření protimoci a vlastních organizací lze, dle mého názoru, objevit první náznaky občanské společnosti.

---

¹⁰⁹ Ibid, ibidem., s. 111.

¹¹⁰ Ibid, ibidem., s. 107 – 115.

IV. Vývoj portugalského studentského hnutí v souvislosti s legislativou

Na vývoji školství v období Nového státu, pojednaném v první kapitole, je patrná spojitost s historickým a společenským vývojem Portugalska. Situace vysokého školství byla, na rozdíl od škol základních a středních, determinována spíše politickým než-li demografickým vývojem. Tenze vznikající z rozdílu mezi potřebami vysokého školství a reálných opatření se projevovala ve střetech studentů s vládou. Ve snaze zamezit nepokojům se vláda uchýlovala k omezování studentských svobod. Legislativa se tak stala nástrojem kontroly studentského života. Nařízení a zákony vyvolávaly další nespokojenost; studentské protesty byly násilně umlčovány. Nejinak tomu bylo i v případě Akademické krize 1969. Pro její plné začlenění do kontextu studentských hnutí v Portugalsku je zapotřebí prostudovat i vývoj legislativy týkající se vysokých škol.

IV.a Situace na vysokých školách v Portugalsku

Úlohou univerzit bylo vychovávat elity potřebné pro stát (právníky, administrativní pracovníky, ekonomické a průmyslové odborníky). Tuto skutečnost potvrzuje mimo jiné i srovnání poměru vysokoškolsky vzdělaných osob ve společnosti a ve vládě. Vysokoškoláci tvořili přibližně 2% obyvatel; ve vládě jich bylo kolem 90%. Více než polovina ministrů současně působila i jako univerzitní profesori.¹¹¹ Jak již bylo řečeno, vzdělání bylo v první řadě ideologickým nástrojem k udržení moci. Univerzity proto měly zajišťovat vhodnou ideologickou průpravu budoucích vůdčích osobností. Zárukou zachování ideologické linie byla důkladná kontrola, konzervativnost a rigidita, jež ovlivňovaly vyučující, studenty, učební osnovy i správu univerzit.

---

¹¹¹ RIAS, A. P. *Génese e Consolidação do Estado Novo*. op. cit., s. 93 – 111.

Na univerzitách nebyl podporován výzkum ani věda, jakékoli inovace byly podezřelé. Nicméně s postupující industrializací se zvyšovala potřeba zabývat se vědeckým výzkumem. Proto ministerstvo školství počátkem 50. let restrukturalizovalo Ústav pro vysokou kulturu (IAC). V roce 1952 vznikly nové vědecké ústavy: Laboratoř jaderné fyziky a inženýrství, Národní ústav pro průmyslový výzkum, Ústav jaderné energie, Národní veterinářská laboratoř. Postupně se začaly zvyšovat granty poskytované na vědecký výzkum.¹¹² Zmíněné instituce byly jediné, v nichž mohl oficiální výzkum probíhat. Univerzita tak byla odříznuta od nejnovějších vědecko-technologických objevů. Postupné zastarávání poznatků zahrnutých do učebních osnov na sebe nenechalo, vzhledem ke konservativismu panujícímu na univerzitách, dlouho čekat. Divergence mezi vědou a výukou byla jedním z bodů studentské kritiky univerzitního vzdělávání.

Studium na vysoké škole bylo pro naprostou většinu populace ekonomicky nedosažitelné, proto mezi vysokoškolskými studenty převažovali potomci vysoce postavených osob, od 60. let i potomci rodičů z vyšší střední vrstvy. V akademickém roce 1963/1964 studovalo na vysokých školách 50,3% studentů pocházejících z vyšší a vyšší střední třídy; 29,2% studentů ze střední třídy; 3,8% studentů z nižší střední třídy a 10,2% studentů z nižší třídy. Vyšší a vyšší střední třída představovala vysoké státní úředníky, vojenské důstojníky, ředitele soukromých podniků, obchodníky, průmyslníky; střední třída drobné průmyslníky a obchodníky, středoškolské profesory; nižší střední třída učitele základních škol a nižší státní úředníky; nižší třída dělníky, řadové vojáky.¹¹³ Toto

---

¹¹² Finance vynakládané na vědecké granty byly mizivé. V letech 1930 – 1950 se množství finančních prostředků zčtyřnásobilo (ze 739 000 escudů na 3 039 000 escudů). V první polovině 50. let nastal značný posun, celková suma se za pouhých pět let ztrojnásobila (z 3 039 000 escudů v roce 1950 na 9 239 000 escudů v roce 1955). ROSAS, F. Estado Novo, Universidade e Depuração Política do Corpo Docente. op. cit., s. 77 – 92. podle RAMOS DO Ó, J. M. N. *O Dispositivo Cultural nos Anos da Política do Espírito (1933 – 1949): Ideologia, Instituições, Agentes e Práticas*. Lisboa: Universidade Nova de Lisboa. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas. História dos secs. XIX e XX, 1993, s. 293.

¹¹³ DUARTE, M. B. *Foi Apenas Um Começo. A Crise Académica de 1969 na história do movimento estudantil dos anos Sessenta e da luta contra o Estado Novo*. Lisboa:

rozvolnění původně pevně sevřené struktury bylo způsobeno nejen demografickým vývojem, ale i zlepšením podmínek studia na nižších stupních a zefektivněním procesu výuky. Počet vysokoškolských studentů se v Portugalsku zvyšoval poměrně vyrovnaně až do druhé poloviny 50. let, kdy se začal projevovat nový příliv studentů. V letech 1950 – 1960 se jejich počet zvětšil jedenapůlkrát, v následujícím desetiletí 1960 – 1970 dvojnásobně.¹¹⁴ Podobným vývojem prošly také finanční prostředky vynakládané na školství. Vysoké školy byly dotovány přibližně čtvrtinou obnosu vkládaného do škol základních. Investice do základních škol vzrostly ve 40. letech na dvojnásobek, v 50. letech na 2,4 násobku. Oproti tomu prostředky vložené do vysokých škol nejenže nevzrostly obdobně jako u škol základních, ale poměrně se snížily: ve 40. letech se investice do vysokých škol zvýšily o 2,2 násobku, v 50. letech pouze o 1,8 násobku.¹¹⁵

V 60. letech v Portugalsku existovaly 4 univerzity: v Portu, v Coimbře, Klasická a Technická v Lisabonu. Kromě toho bylo možno získat vysokoškolské vzdělání na dalších školách. Státní vysoké školy nabízely tělesnou výchovu; umělecké obory; vojenská, zámořská a námořní studia. Na soukromých školách se připravovali psychologové, kněží a biskupové. V roce 1967 byla založena Katolická univerzita. Na sklonku režimu, v roce 1972, byla uskutečněna celková reforma vysokého školství, díky níž byly založeny nové univerzity, polytechnické instituty, a další vysoké školy.

Universidade Nova de Lisboa. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas. História dos secs. XIX e XX, 1997. 316 s. Vedoucí disertační práce Fernando Rosas., s. 307.

¹¹⁴ V akademickém roce 1940/41 studovalo na vysokých školách 9 000 studentů (podle sčítání z roku 1940 mělo Portugalsko 7 722 152 obyvatel); 1950/51 – 15 780 studentů (1950: 8 441 312 obyvatel); 1960/61 – 24 149 (1960: 8 851 289 obyvatel); 1970/71 – 49 461 (1970: 8 617 640 obyvatel). Údaje jsou dostupné z URL: <www.ine.pt>.

¹¹⁵ V roce 1940 bylo pro potřeby základních škol vyčleněno 100 700 000 escudů, pro potřeby vysokých škol 23 500 000 escudů. V roce 1950 ZŠ: 202 000 000 escudů, VŠ: 52 800 000 escudů; v roce 1960 ZŠ: 498 800 000 escudů, VŠ: 96 100 000 escudů. Údaje jsou dostupné z URL: <www.ine.pt>.

Personál vyučující na vysokých školách byl vybírán velmi pečlivě. Ředitele škol a další vedoucí pracovníky jmenovalo ministerstvo školství. Kritériem pro výběr nebyla odborná způsobilost vyučovat, nýbrž loajalita vůči režimu. V květnu 1935 byly zakázány jakékoli tajné spolky, uchazečům o veřejnou funkci byla uložena povinnost podepsat prohlášení, že nejsou a nikdy nebyli členy žádné tajné organizace.¹¹⁶ V září téhož roku se pravidla pro státní zaměstnance ještě zpřísnila. Uchazeč o zaměstnání ve státním sektoru musel podepsat prohlášení, že je součástí společenského řádu stanoveného ústavou z roku 1933, aktivně zavrhuje komunismus a všechny subverzivní myšlenky. (čl. 1) Politická prověrka se tak stala povinnou. Tento zákon také ukládal ředitelům a vedoucím pracovníkům povinnost oznámit na vyšší místa, když některý z jeho podřízených hlásal subverzivní myšlenky.¹¹⁷ Důsledná kontrola státních zaměstnanců a provázanost učitelského sboru s vládou a obchodním sektorem se ukázaly jako vynikající strategie, k závažnějším problémům takřka nedocházelo. Za celou dobu trvání Nového státu proběhly na univerzitách pouze tři personální čistky, jejichž cílem bylo spíše zastrašit případné oponenty, než potírat vzpouru.¹¹⁸ Všechny tři vlny hromadných výpovědí byly uskutečněny v souladu se zákonem vydaným v květnu 1935. Podle jeho znění mohla dát ministerská rada výpověď jakémukoliv úředníkovi či zaměstnanci (civilnímu i vojenskému), pokud by byli v minulosti „projevili nebo projevují odpor vůči základním principům politické ústavy, či pokud by se nezaručili ke spolupráci na uskutečňování vyšších cílů státu“.¹¹⁹ První vlna hromadných výpovědí se týkala 33 osob, mezi nimiž byli i profesori a intelektuálové, a uskutečnila se pouhé tři dny po vydání zmíněného zákona, 19. května 1935. Obnovující se opoziční hnutí v období poválečné krize vedlo v akademickém roce 1946/47 k represím na akademické

---

¹¹⁶ Zákon č. 2001 z 21.5.1935

¹¹⁷ Zákon č. 27003 z 14.9.1935

¹¹⁸ ROSAS, F. Estado Novo, Universidade e Depuração Política do Corpo Docente. op. cit., s. 88.

¹¹⁹ V zákonu č. 25 317 z 13. 5. 1935: „tenham revelado ou revelem espírito de oposição aos princípios fundamentais da Constituição Política ou não dêem garantia de cooperar na realização dos fins superiores do Estado“.

půdě. *Hnutí demokratické jednoty* (MUD) se v srpnu 1946 veřejně vyslovalo proti vstupu Portugalska do OSN, za což byli dva z představitelů zbaveni funkce univerzitního profesora. V rámci pokračujícího boje s opozicí bylo 18. června 1947 vyloučeno 21 univerzitních profesorů. Proti tomuto postupu solidárně protestovali studenti, stali se však také oběťmi represí. Policie zatkla členy Akademické a Centrální komise Lisabonské univerzity. Poslední vlna hromadných výpovědí proběhla počátkem 70. let. V lednu 1972 byla na mezinárodní den míru uspořádána v Lisabonu manifestace proti koloniální válce. O rok později, 5. 1. 1973, dostalo výpověď ze zaměstnání 12 veřejně činných osob, které se manifestace zúčastnily. Byli mezi nimi i 2 profesori.

Školství prošlo četnými reformami, ty se však týkaly převážně základních, později i středních škol; univerzity měly být neměnné. Přestože se zde společenské změny 50. a 60. let neprojevovaly v takové míře, jako na nižších stupních, stal se příliv studentů jedním z mezníků vývoje vysokých škol. Odkryl kritickou zaostalost univerzit, neadekvátnost podmínek pro vyučování a nepřístupnost reformě. Zkostnatělost této instituce a neschopnost, či spíše neochota ministerstva školství reagovat na aktuální potřeby studentů a společnosti, vedly k tomu, že se univerzity staly ohniskem nespokojenosti. Studenti nevyhovující stav reflektovali a opakovaně usilovali o změnu (hnutí 62, 65, 69). Jejich kritika se dotýkala nejen školského systému a univerzit, ale též státní politiky. Studenti zpochybňovali režim jako takový.

IV.b Studentské organizace na Coimberské univerzitě

Na Coimberské univerzitě, podobně jako na lisabonské a portské, existovaly organizace tvořené výhradně studenty. Jednalo se o asociace, o autonomní kulturní tělesa a v případě Coimbry též o republiky.

Akademická Asociace byla podle statutu z roku 1948¹²⁰ jediným orgánem, který mohl zastupovat zájmy studentů; jejím cílem bylo hájit zájmy akademické obce; podporovat morální, intelektuální a fyzický rozvoj studentů; posilovat vztah solidarity mezi různými fakultami a univerzitami. Právoplatným členem Asociace byl každý student Coimberské univerzity. Pokud zaplatil členský příspěvek, získal průkaz a měl právo volit a být volen do funkcí Asociace i účastnit se všech jejích aktivit. Povinností právoplatného člena bylo přijmout funkci, do níž byl zvolen. Nejvyšším orgánem Asociace byla **Assambleia Magna** (valné shromáždění), tvořená všemi právoplatnými členy. Ke svolání valného shromáždění byl oprávněn její prezident, a to na žádost vedení či patnácti právoplatných členů. Assambleia Magna byla usnášeníschopná, sešla-li se alespoň třetina všech jejích členů, a její rozhodnutí bylo platné, souhlasila-li s ním absolutní většina. Rozhodnutí valného shromáždění bylo závazné, bylo vyjádřením vůle akademické obce. Assambleia Magna mohla měnit statut Asociace, předčasně odvolat její vedení a rozhodovat o všech otázkách týkajících se studentů. Podle statutu z roku 1963 vstupovaly jakékoli úpravy vnitřních regulí v platnost až po schválení z vyšších míst. Za tímto účelem byla všechna usnesení předkládána rektorovi jmenovanému a kontrolovanému ministerstvem školství. Podle statutu z roku 1948 mělo být vedení Asociace voleno ve volbách, které se konaly na všech fakultách. Korektní průběh hlasování zajišťovaly volební komise. Ve statutu z roku 1961 se explicitně uvádí, že volby vedení jsou tajné a proběhnou na půdě Asociace. Statut z roku 1963 tyto svobody značně omezil – volby měly proběhnout na zasedání Assambleia Magna. Vedení Asociace bylo tvořeno 7 členy: předsedou, místopředsedou, 1. sekretářem, 2. sekretářem, hospodářem a dvěma poradci. Mělo se scházet pravidelně, s týdenní frekvencí či bylo-li svoláno mimořádné zasedání. Usnášeníschopné bylo pouze sešla-li se většina jeho členů. Hlasování byla tajná a rozhodnutí platná

---

¹²⁰ Charakteristiku Asociace čerpám ze zmíněného statutu a srovnávám ji se statutem z roku 1963, neboť se jednalo o rok tzv. normalizace, navazující na studentské protesty v akademickém roce 1962.

pouze pokud je schválila absolutní většina. Vedení se staralo o majetek AAC, o její chod a organizaci, zastupovalo ji navenek. Každý člen vedení byl osobně zodpovědný za své konání a současně i za konání vedení jako celku. Vedení Asociace mělo spolupracovat s ženskou radou, kulturní radou a fakultními radami. Asociace slavila každý rok výročí *Dobytí Bastily*.¹²¹ AAC se v letech 1948 a 1961 distancovala od politických a náboženských otázek. Ve statutu z roku 1963 už o apolitickém charakteru nebyla zmínka, naopak bylo zdůrazněno, že se veškeré aktivity budou odehrávat v souladu se zákony.

Kromě Akademické Asociace nabízely studentům kulturní rozvoj i autonomní organizace.¹²² Mladí křesťanští demokraté se sdružovali v Akademickém centru křesťanské demokracie (CADC).¹²³ Vzhledem ke skutečnosti, že se legislativa mimoškolních aktivit vztahovala i na tato tělesa, byli jejich členové aktivními spolupracovníky koordinátorů studentského hnutí. V akademickém roce 1968/69 se zástupci autonomních orgánů stali členy vedení Asociace.¹²⁴

Republiky byly obytné domy s funkcí studentské rezidence.¹²⁵ Život v Republice lze přirovnat k životu v komuně. V Republikách se

---

¹²¹ Tomada da Bastilha. Coimberská Asociace musela roku 1889 opustit kvůli demolici Akademické divadlo. Od té doby neměla vhodné zázemí pro studentské aktivity. Neustále odkládaný problém vyřešili studenti po svém. V noci z 24. na 25. 11. 1921 obsadili Profesorský klub, nazývaný též *Bastila*. Klub se nacházel v budově, jejíž část byla poskytnuta k užívání studentskému divadelnímu spolku. Prostory Asociaci zůstaly natrvalo. Podobná situace se odehrála ještě jednou, 4. dubna 1954 studenti zopakovali *Dobytí Bastily*, tentokrát však byla budova obsazena pouze jeden den. Rektor přislíbil, že naléhavou situaci vyřeší v nejkratším možném termínu. Roku 1963 byla Asociaci předána budova na Praça da República, v níž organizace aktuálně sídlí.

¹²² Autonomní organizace byla studentská uskupení se specifickými cíli. Podle druhu činnosti se dělily na pěvecké (Orfeon Académico de Coimbra – OAC, Coral de Estudantes das Letras da U. C. – CELUC, Coro Misto da U. C. – CMUC), divadelní (Círculo de Iniciação Teatral da Academia de Coimbra – CITAC, Teatro de Estudantes da U. C. – TEUC), instrumentální (Tuna Académica – TAUC) a folklorní (Grupo de Etnografia e Folclore da Academia de Coimbra – GEFAC).

¹²³ Centro Académico da Democracia Cristã

¹²⁴ Viz kapitola IV.

¹²⁵ Portugalský král, Dom Dinis, vydal roku 1309 dekret, jímž byly založeny domy „pro coimberské studenty a dobré občany“. Název těchto domů zvolili studenti jako připomínku první republiky. Republik bylo relativně málo, jejich počet se začal postupně zvyšovat až v průběhu 20. století. Roku 1969 bylo v Coimbre celkem 23 Republik: 1000-y-Onários, Ay-ó-Linda, Boa-Bay-Ela, Bota-Abaixo, Corsários das Ilhas, Incas, Konsulado Janlatynhas, Ninho dos Matulões, Os Galifões, Pagode Chinês, Palácio da Loucura, Paxás, Pim-Pim-Nelas, Poym-

tradičně sdružovali nekonformní, politicky angažovaní studenti s volnomyšlenkářskými názory. V listopadu 1948 byla založena Rada Republik,¹²⁶ která měla koordinovat aktivity republik a zastupovat je. Právní subjektivitu získaly Republiky v březnu 1957 vydáním prvního kodexu praxe, neboli souboru pravidel týkajících se akademické obce. Republiky byly vždy centrem bohémského života a kritického myšlení. Jako takové se staly střediskem studentského hnutí, v 60. letech pak byly ohnisky revolty a odporu proti režimu. V období následujícím po uzavření Akademické asociace roku 1965, vydávala Rada Republik vlastní časopis O Badalo. Byla publikována pouze tři čísla, nicméně funkci časopisu celé studentské obce splnila úspěšně.

IV.c Zákony a protestní hnutí

Legislativa vztahující se na vysoké školy byla klíčovou otázkou studentských protestů v druhé polovině 50. let a v první polovině let šedesátých. Úsilí studentů o uzákonění asociací a akademických svobod naráželo na řadu nařízení a zákonů, jejichž cílem bylo udržet studentský život v ideologicky stanovených mezích.

První zákon týkající se vysokých škol v Novém státě byl vydán necelé dva měsíce po té, co byl Salazar jmenován premiérem. Zákony č. 21 551 a 21 566 z 1. a 6. srpna roku 1932 ustavovaly tzv. administrativní komise, jež měly kontrolovat činnost studentských asociací.¹²⁷ V důsledku tohoto nařízení byla v září téhož roku

---

Ta-Pau, Prá-Kis-Tão, Pynguyns, Ramos-ó-Sina, Rapó-Taxo, Rás-Te-Parta, Solar dos Fantasmas, Solar dos Simbas, Solar Foral das Ilhas, Spreit-ó-Furo. V dnešní době existuje v Coimbre 28 Republik. Studenti je spravují sami, mohou však počítat s finanční podporou univerzity.

¹²⁶ Conselho das Repúblicas. Rada tvořená voleným zástupcem z každé Republiky a sekretářem.

¹²⁷ Asociace sdružovaly vysokoškolské studenty, poskytovaly zázemí nejen pro jejich mimoškolní aktivity, ale staraly se i o menzy, koleje, zdravotní služby apod. Vzhledem ke skutečnosti, že disponovaly jistou dávkou autonomie a řídily se vnitřními stanovami, jež samy vytvářely, byly pro režim slabým místem kontroly studentských aktivit. Pro studenty naopak představovaly záruku jisté míry demokracie a svobody. V Lisabonu vznikly asociace

zrušena Lisabonská Akademická Federace a Coimberská Akademická Asociace¹²⁸ byla vystavena vnější kontrole. To se v univerzitním životě projevilo tím, že si studenti nemohli v letech 1936 – 1944 svobodně volit zástupce, kteří měli hájit jejich zájmy. V lednu 1945 se stal novým Coimberským rektorem Maximino Correia, který povolil uspořádání voleb do vedení Asociace. Byla tak obnovena asociativní činnost i periodikum Via Latina. Toto uvolnění však nemělo trvat dlouho. Po skončení 2. Světové války byla zorganizována manifestace na počest Oliveiry Salazara, díky němuž zůstalo Portugalsko po celou válku neutrální. Studenti vydali oficiální prohlášení, v němž poukázáním na apolitický charakter Asociace zdůvodňovali svoji neúčast. Ministr školství José Caeiro da Mata odvolal vedení Asociace a správou opět pověřil jím jmenovanou administrativní komisi. Vlastní reprezentanty si tak mohli studenti zvolit až v roce 1948, kdy byl vyhláškou č. 12 491 z 15. 7. schválen nový statut Asociace. Tento postup odráží poválečnou mocenskou krizi, v níž režim čelil obnovující se opozici a vláda proto usilovala o restriktci potenciálně nebezpečných sdružení i jedinců.

V druhé polovině 50. let a počátkem 60. let sílil mezi jednotlivými asociacemi, které v 50. letech rozšířily svoji činnost i působnost, pocit sounáležitosti a solidarity. V 50. letech převažující důraz na autonomii univerzity a studentského života se proměňoval v souladu se společenským vývojem. 12. prosince 1956 byl navržen zákon č. 40 900, který zrušil a nahradil zákony z roku 1932. Podle nové legislativy měla vzniknout Stálá komise pro mimoškolní a společenské vysokoškolské aktivity, jež měla převzít správu služeb dříve poskytovaných asociacemi. Asociace mohly organizovat mimoškolní aktivity pouze ve zvláštních případech a se souhlasem

---

na všech vysokých školách a fakultách, v Coimbre a Portu naopak existovala pouze jedna, pro celou univerzitu.

¹²⁸ Associação Académica de Coimbra (AAC) byla založena 3. prosince 1887. Tato instituce dodnes zastupuje studenty a koordinuje jejich mimoškolní aktivity – především kulturní, sportovní a umělecké. Asociace se řídí svými vnitřními statuty, vedení Asociace, Direcção-Geral (DG AAC), si volí studenti sami.

ministra školství. Ministerstvo mělo mít právo nahradit vedení asociace administrativní komisí, zakázat jejich činnost nebo je dokonce zrušit. Rozšíření pravomocí vlády, akademických orgánů a radikální omezení činnosti studentských asociací se setkal s odmítavou reakcí. Autonomie akademické půdy byla ohrožena. Asociace rozšiřovaly informace o novém zákonu, studenti po celé zemi pořádali průvody a manifestace. Poprvé byly ve větší míře využity letáky, jeden z klíčových prostředků pozdějších protestů. Studenti usilující o odvolání zákona se obrátili s konkrétními připomínkami na poslance, oslovili i širokou veřejnost. V předvečer jednání o novém zákonu vyslovilo 17 poslanců žádost o diskuzi. Následujícího dne, 16. ledna 1957, uspořádali studenti demonstraci proti schválení navrhovaného zákona. Zákon schválen nebyl, taktické rozhodnutí o nutnosti zákon přepracovat odsunulo problém na neurčito. K diskuzi o zákonu 40 900 však již nedošlo. Kandidatura Humberta Delgada v roce 1958 oživila uvědomění společenských tlaků a sociálních problémů. Začala být napadána spolupráce církve s režimem.¹²⁹ Tento vývoj byl rozhodujícím momentem pro utváření studentského hnutí 60. let, které se zaměřilo nejen na otázky školství, ale zpochybňovalo režim jako takový.

Počátkem 60. let se ve studentských kruzích rozhořela diskuze o postavení studentek na univerzitách, o jejich roli a možnostech. Obzvláště intenzivně se otázka projednávala v Coimbre, neboť v dané době byla – co do společenských vzorců chování – konzervativnější než např. Lisabon. Podnětem k debatě se stal ‘Dopis mladé Portugalce’, otevřeně kritizující nerovnocenné postavení dívek na univerzitě, zveřejněný 19. dubna 1961 v periodiku *Via Latina*. V širších souvislostech studenti odkryli rigidní morálku a zaostalý přístup k pojetí ženy ve společnosti. Označili je za původce znevýhodněné pozice žen. Debata o roli studentek přispěla k jejich širšímu začlenění do studentských

---

¹²⁹ GRACIO, R. A expansão do sistema do ensino e a movimentação estudantil, In: *Portugal Contemporâneo*. Dir. António Reis. Lisboa: Publicações Alfa, 1990, vol. V., s. 221 – 258.

organizací i k postupnému uvolňování společenských norem a větší otevřenosti v navazování vztahů. Tento faktor ovlivnil formu nadcházejících studentských hnutí – dívky veřejně vystupovaly, diskutovaly a jako rovnocenní partneři se účastnily protestů.

Studentské organizace počátkem 60. let rozvíjely vzájemné kontakty, byla pořádána celonárodní i mezinárodní setkání. Asociace usilovaly o legislativu, jež by neomezovala jejich autonomní rozvoj. Mezi studentské požadavky proto patřila možnost svobodných voleb, respektování zvolených zástupců, samospráva asociací, autonomie univerzity, spolupráce mezi studenty a profesory, účast v orgánech univerzitní správy, reforma univerzity a demokratizace vyučování. Strategie k dosažení těchto cílů kladla důraz na provázanost aktivit jednotlivých organizací, na zainteresování všech studentů a na jejich začlenění do hnutí. Tento postup se v široké míře uplatnil ve studentském hnutí let šedesátých formou plenárních zasedání, jichž se účastnily tisíce studentů.

Akademická krize 1962 Ministr školství Lopes de Almeida zakázal realizaci Studentského dne (Dia do Estudante), plánovaného na 12. března 1962, přestože byl řádně ohlášen a jeho program se nelišil od předchozích let. Toto opatření vyvolalo mohutnou vlnu odporu, první akademickou krizi (Crise Académica 62). Studenti různých politických a náboženských názorů se spojili k obhajobě svých práv. Úspěšnou koordinaci hnutí umožnila efektivní správa jednotlivých organizací a komunikace mezi nimi. Koncem března 1962 byl vyhlášen akademický smutek¹³⁰, studenti se po tři měsíce neúčastnili přednášek ani zkoušek. Reakce vlády byla razantní. Policie obsadila univerzitní budovy, studenti i studentky byli vystaveni násilí, výslechům a zatýkání. Studenti byli disciplinárně potrestáni, vůdci a aktivisté hnutí byli postiženi ztrátou jednoho či více ročníků. Vůdčí osobnosti asociací byly zbaveny své funkce, v květnu 1962 byly pro univerzity v Lisabonu,

---

¹³⁰ luto académico

Portu i Coimbre jmenovány administrativní komise a mimoškolní aktivity byly omezeny.¹³¹ V Lisabonu se konalo plenární zasedání, jehož se zúčastnilo téměř 7 000 studentů (z celkového počtu 10 000). Na základě rozhodnutí tohoto zasedání drželi v menze vedoucí všech asociací protestní hladovku, která byla rozehnána policií. Solidaritu studentům vyjádřili někteří profesori, šest asistentů podalo výpověď, jiní, jako Vitorino de Magalhães Godinho a Rui Oliveira byli propuštěni. Písemným prohlášením se připojili též absolventi vysokých škol a intelektuálové. Tehdejší rektor lisabonské univerzity, Marcello Caetano, podal demisi, stejně tak se zachovaly školní rady. V Coimbre byla rozpuštěna Assembleia Magna – vyhláška ministra školství (č.19 168) dočasně zrušila platnost článků, které činnost valného shromáždění ustavovaly. Na tyto události reagovaly všechny sekce Akademické Asociace přerušením své činnosti, byla zrušena tradiční oslava Queima das Fitas¹³² a tři studenti, vybraní do administrativní komise, odmítli přijmout jmenování.

Strategií vlády bylo zabránit v nejvyšší možné míře pronikání informací o studentských nepokojích na veřejnost. Cenzurovaný tisk a televizní vysílání tak o událostech neinformovaly vůbec, nebo pouze v souladu s postojem vlády. V jedné z úředních zpráv¹³³ týkajících se studentských protestů byly tyto události interpretovány jako uměle vyprovokované komunistickou stranou, jež se řídí pokyny přijímanými z Moskvy. V tisku bylo studentské hnutí spojováno s uskutečňováním „subverzních cílů“ komunistické strany.¹³⁴ Podobnost rétoriky portugalského Nového státu a socialistického Československa, s ohledem na ‘nepřítele’ režimu, je

---

¹³¹ Zákon č. 44 357 z 21. 5. 1962.

¹³² Queima das Fitas, neboli pálení stužek, je symbolickým rozloučením studentů posledního ročníku s univerzitou. Dodnes je každý rok v květnu pořádán slavnostní průvod z univerzitního kampusu do centra města, kde studenti u řeky Mondego pálí stužky v barvě svého oboru. Kromě studentů se ho účastní i jejich rodinní příslušníci a dřívější studenti, jde tedy o událost významnou i po turistické, potažmo ekonomické stránce.

¹³³ Ministerstva a další instituce se k nejrůznějším otázkám vyjadřovala prostřednictvím úředních zpráv, tzv. ‘nota oficiosa’. Jednalo se o zprávy vydané úředním orgánem, avšak nevyjadřující oficiální stanovisko vlády.

¹³⁴ noviny Século ze 13. 6. 1962.

až překvapivě vysoká. Výsledné informace byly zmanipulované, neobjektivní. Takto překroucené informace posloužily k legitimizaci policejních zásahů na akademické půdě. Protestní hladovka, zrušení Queima das Fitas a tištěná prohlášení rozšiřovaná mezi občany nebyly pouhým vyjádřením nesouhlasu s postupem vlády, ale též způsobem boje. Staly se prostředkem k informování veřejnosti. Vzhledem k tomu, že strategie vlády byla při následných studentských bouřích identická, využívali i studenti prostředků, jež se v průběhu krize 1962 ukázaly být účinné.

V červenci 1962 poslalo 47 univerzitních pedagogů ministrovi školství písemnou výzvu k přehodnocení událostí a dalšího postupu. Připojili se ke studentskému požadavku vytvoření legislativy týkající se studentských organizací a mimoškolních aktivit. Vznikla komise pedagogů, jež vypracovala podklady pro novou legislativu. Ministerstvo školství však na tuto iniciativu nereagovalo, řešení problémů bylo odloženo na neurčito. Restriktivní zákon 44 632 z 15.10.1962 nahradil diskutovaný zákon č. 40 900. Po krizi 1962 usilovalo ministerstvo školství o zklidnění situace na univerzitách, o návrat ke stavu před vypuknutím protestů, eufemicky se hovořilo o tzv. 'normalizaci'.¹³⁵ Jedním z kroků tímto směrem bylo 4. prosince 1962 odvolání M. Lopese de Almeida, novým ministrem školství byl jmenován Inocêncio Galvão Teles. Vláda měla na konci roku 1962 k uskutečnění reformy školství podporu veřejného mínění i vysokoškolských kruhů. Vzhledem k nedostatku ideologické pružnosti si však nechala ujít tuto příležitost ke zklidnění situace.¹³⁶ Akademický život se nenavrátil k normálu až do konce režimu.

Inocêncio Galvão Teles pokračoval v linii svého předchůdce, místo komunikace se studenty a snahy o nalezení východiska z tíživé

---

¹³⁵ Termín 'normalizace' tvořil součást slovníku vlády při studentských nepokojích v letech 1956/57 a 1961/62. Používal se pro označení návratu ke statu quo. Termín převzaly v roce 1966 studentské asociace, které 'normalizací' mínily návrat ke stavu před vlnou represí, jež omezila a do značné míry znemožnila jejich činnost. CAIADO, N. *Movimentos Estudantis em Portugal: 1945 – 1980*. Lisboa: Sociedade Industrial Gráfica Telles da Silva, 1990., s. 157.

¹³⁶ GRACIO, R. op. cit., s. 221 – 258.

situace zavedl represivní opatření, jejichž cílem bylo studenty umlčet. Byl vydán zákaz sdružování na univerzitní půdě, valná shromáždění byla zrušena, zesílila kontrola studentských aktivit. Byla zřízena Permanentní komise mimoškolních vysokoškolských organizací,¹³⁷ která měla nahradit studentské asociace. Jedním z trestů za porušení akademické disciplíny byl podle nového zákona předčasný odvod na vojenskou službu, což v dané době znamenalo účast v koloniální válce. Mnozí studenti raději zvolili dobrovolný exil, popřípadě dezerci, než by do války skutečně odešli. Ministerstvo školství se nepohodlných jedinců zbavilo v obou případech. Žádosti o povolení uspořádat Studentský den byly i nadále zamítány. Omezování svobod na akademické půdě a stále zřetelněji patrná bezúčinnost vysokého školství přispívaly k růstu napětí a nespokojenosti. Na autoritativní přístup ministra školství reagovali studenti novou vlnou protestů v roce 1965.

Protesty byly potlačeny a vlna represí zasáhla všechny studentské asociace a jejich aktivisty. 124 studentů bylo vyloučeno ze školy na dobu od 5 do 40 dnů, 53 studentů bylo vyloučeno ze všech státních vysokých škol na dobu od 3 měsíců do 8 let. Představitelé lisabonských asociací, ve své většině sympatizující s komunistickou stranou, byli nuceni ukončit studium v Lisabonu a přesunout se do Coimby. Lisabonské asociace tak zůstaly bez svých vůdců, v Coimbre jejich přítomnost vyvolala rozporuplné reakce. Omezení práv asociací, disciplinární procesy, věznění a mučení, zákaz sdružování, svobodných voleb vedení a šíření informací směřovaly k likvidaci studentských aktivit. Studentské hnutí muselo nalézt nový způsob boje. Kromě tlaku institucí zvenčí bylo pro studentský život druhé poloviny 60. let charakteristické i vnitřní napětí. Vzniklo velké množství drobných, ideově rozrůzněných, skupin, jejichž orientace variovala mezi levicovou ideologií (maoisté, marxisté-leninisté) a extrémní pravicí (Gabinete de Informação

---

¹³⁷ Comissão Permanente das Organizações Circum-Ecolares do Ensino Superior byla pod přímým dohledem ministerstva školství, které vybíralo a jmenovalo její členy. Studenti přítomní v této komisi nepožívali důvěry asociací, nebyli vnímáni jako zástupci studentů.

Académica, Jovem Portugal, Movimento Académico Tradicionalista, Acção Académica).¹³⁸ Rozbroje mezi těmito sdruženími umocňovaly neklid panující na akademické půdě.

Ve druhé polovině 60. let se studentské hnutí, jeho cíle a postupy začaly měnit. Problémy, které bylo dříve možno chápat pouze v kontextu vysokého školství, se začaly ukazovat v širších souvislostech. Zaostalost univerzit, nedostačující zázemí pro zvyšující se množství studentů a neodbornost některých vyučujících byly kritizovány již dříve, ale až ve druhé polovině 60. let se požadavek demokratizace vzdělání a zkvalitnění výuky stal jedním z pilířů hnutí. Soustavné porušování autonomie akademické půdy a univerzitních institucí se proměnilo v součást „politické kultury“. V ohrožení se ocitli sami studenti, jejich občanská práva začala být porušována. Proto v letech 1965 – 1968 vzrostla politická uvědomělost širokých studentských kruhů. Uchopení studentské otázky v kontextu politického dění se stalo základem pro nové směřování studentského hnutí.

Studentské asociace a další organizace zvažovaly způsob svého dalšího působení. Tváří v tvář omezování pravomocí asociací a jejich postupnému vzdalování se mase studentů vyvstala potřeba opět s nimi navázat kontakt. Asociace se přestaly omezovat na požadavek vlastní autonomie ve prospěch boje za zlepšení podmínek univerzitního studia. Toto téma bylo společné všem studentům, díky tomu se snáze podařilo překlenout propast mezi aktivisty a řadovými studenty. Pro úspěšnost boje za studentské zájmy se stalo klíčovou podmínkou spojit úsilí jednotlivých asociací a vytvořit celostátní síť kontaktů. Hrozící represálie pozměnily formu studentského hnutí, které se tváří v tvář metodám původně aplikovaným na politické oponenty začalo uchylovat k postupům politické opozice. Politizace studentských asociací nespočívala ve veřejném přitakání určité politické linii, to nebylo vzhledem

---

¹³⁸ Podrobně se politicko-ideologickým studentským uskupením věnoval CAIADO, N. op. cit., s. 82-100.

k pluralitě názorů ve studentských kruzích možné. Politizace studentského života se projevila přílivem studentů do hnutí a jejich vyšší měrou angažovanosti. Navenek se projevy nevole zklidnily, v utajení však probíhala mobilizace.

Proces politizace studentského prostředí urychlily povodně, které v roce 1967 postihly celé Portugalsko. Nejvážnější dopad měly povodně v Lisabonu a okolí, v blízkosti řeky Tejo. Mnoho Portugalců přišlo o své domovy, byly zaznamenány ztráty na životech. Pomoc státu však přicházela pomalu a byla neefektivní. Studentské asociace zorganizovaly pomoc postiženým. Na 2 000 dobrovolníků z řad studentů se podílelo na odstraňování škod po povodních. Kontakt s odlišnou, do té doby většinou studentů neznámou, sociální realitou vedl mnohé z nich k přehodnocení jejich dosavadních postojů.¹³⁹

Dalším faktorem, který ovlivnil politizaci studentských kruhů byla koloniální válka v Africe. V roce 1965 byla otevřena nová fronta, v Mozambiku. Portugalská vláda byla nucena neustále zvyšovat počet vojáků posílaných do zámoří a investovat do války stále více finančních prostředků. Mladým mužům hrozila čtyřletá vojenská služba v Africe. Mimo ohrožení vlastního života znamenal odvod na vojnu také ztrátu možnosti profesního uplatnění.¹⁴⁰ Kritiky koloniální války se objevily již v letech 1965 a 1966, po návratu prvních studentů-vojáků z Afriky, diskuze o tomto tématu se v Lisabonu staly veřejné v průběhu akademického roku 1967/68 a pokračovaly až do pádu režimu. V tomto akademickém roce se také před americkým velvyslanectvím v Lisabonu uskutečnila demonstrace proti válce ve Vietnamu. Studenti se protestem proti americké politice vyjadřovali současně k událostem v Africe. Atmosféra ve společnosti ohledně koloniální války se proměňovala od nepříjemného pocitu, přes neklid, až po všudypřítomnou

---

¹³⁹ Ibid, ibidem., s. 165.

¹⁴⁰ O vykořeněnosti vojenského lékaře navrátilivšího se z války v Africe do rodného Portugalska vyšla v češtině kniha portugalského autora António Lobo Antunes, *Jidášova díra*. Praha: Mladá Fronta, 2002.

úzkost.¹⁴¹ Reálná hrozba účasti v koloniální válce a stále jasněji vystupující absurdita snahy o udržení kolonií přiměly studenty k protestům proti válce i proti režimu, který ji vedl. Přítomnost studentských aktivistů ve vojsku vedla k šíření revolučních idejí a k částečnému nalomení morálky jednoho z pilířů Nového státu.

V druhé polovině 60. let pocítovali studenti více než kdy předtím potřebu bojovat proti omezování svých práv. Již se nejednalo pouze o porušování akademických svobod, ale i o nerespektování svobod občanských. Zaostalost univerzit přestala být spojována výhradně s restriktivní politikou ministerstva školství a začala být pojímána jako důsledek koncepce Nového státu. Koloniální válka, bída i zaostalost Portugalska byly přičítána autoritativnímu režimu. Zájmy studentů se dostaly do opozice vůči zájmům Nového státu. Represivní politika vlády po roce 1965 přispěla nikoli ke zklidnění situace, ale k politizaci studentského hnutí. Studentské asociace nyní čekal boj za svobodu, za propuštění politických vězňů, jejichž řady rozšířili mnozí studenti, boj proti koloniální válce a režimu.¹⁴²

V. Akademická krize

Jak již bylo řečeno, napětí z koloniální války, z prohlubující se ekonomické zaostalosti země, z omezování občanských práv a svobod v 60. letech gradovalo. Studentská hnutí, která otřásala vysokým školstvím v 60. letech, s touto atmosférou jakoby rezonovala a jí se rozněcovala. Marcello Caetano byl jmenován předsedou vlády v září 1968. Jeho nástup k moci oživil naděje a očekávání opozičního hnutí. Dobu Caetanova působení lze rozdělit podle společenského a politického vývoje na dvě období. První, tzv. marcelistické jaro, probíhající od září 1968 do prosince 1969, bylo spojené s jistým uvolněním. Postupná transformace korporativního

---

¹⁴¹ CAIADO, N. op. cit., s. 163.

¹⁴² Ibid, idem., s. 127 – 128.

státu ve stát sociální, doprovázená drobnými legislativními úpravami a pozvolným otevíráním Evropě, se projevila především v ekonomické oblasti. V kontextu těchto změn a jejich důsledků se začala rýsovat neudržitelnost režimu v dosavadní podobě. Hlavní politická linie Nového státu však měla zůstat zachována.¹⁴³ Proto byl proces uvolňování přerušen. Volby konané v říjnu roku 1969 byly zmanipulované již od počátku, opoziční kandidáti nedostali prostor v televizním ani rozhlasovém vysílání. Věrohodnost výsledků zpochybnila opozice, její prohlášení však nesměla být kvůli obnovené cenzuře publikována. Zmírnění bylo dočasné, cenzura a policejní násilí po odmlce navázaly činnost s obnovenou silou. Rokem 1970 začalo druhé období marcelismu, jež ukončil až pád režimu. Toto údobí bylo pro všeobecný neklid, četné nepokoje, demonstrace a stávky sociálně nestabilní. Množily se protesty proti koloniální válce, církve se odklonila od státu a postavila se do opozice. Začala se projevovat též vnitřní rozpolcenost vlády, v níž se střetávaly dva tábory – konzervativnější ultrapravicový a otevřenější liberální.¹⁴⁴ Marcelistické jaro vnuklo coimberským studentům očekávání větší volnosti na akademické půdě. Snaha o obnovení činnosti Akademické Asociace a jejích orgánů byla prvotním impulsem, který dal vzniknout studentskému hnutí a následně Akademické krizi 1969 (dále jen Akademická krize).

---

¹⁴³ CAIADO, N. op. cit., kap. 1.1.

¹⁴⁴ Ibid, Ibidem.

V.a Periodizace Akademické krize

Akademická krize 1969 je souhrnný název pro děje odehrávající se od listopadu 1968 do prosince 1969. Toto období lze vzhledem k událostem, dynamice a ideovému rámci hnutí rozdělit na dvě fáze:

- 1) listopad 1968 – červenec 1969
- 2) srpen 1969 – prosinec 1969

V.b Průběh Akademické krize

Coimbra byla provinčním městem, jež bylo do značné míry závislé na univerzitním životě. Univerzita se nacházela v horní části města (Alta) a většina studentů bydlela v nejbližším okolí. Ačkoli se nejednalo o klasické univerzitní město, byli studenti od coimberské společnosti, žijící ve spodní části města (Baixa), odloučeni jak geograficky, tak způsobem života. Studenty, pocházející z celého Portugalska, spojovala touha po ekonomickém a společenském vzestupu, který jim mělo studium poskytnout. Studenty sdružovaly nejen jejich ambice, ale i množství společně tráveného času (kvůli nedostatečnému kulturnímu vyžití) a dlouholeté akademické tradice. Na rozdíl od Lisabonu, kde studenti, pocházející z různých společenských i kulturních (kolonie) oblastí, byli rozptýleni po celém městě a více integrováni do společnosti, byla studentská obec v Coimbre kompaktnější. Jistý podíl na této skutečnosti měla i Akademická Asociace, jež spojovala studenty všech fakult a posilovala tak jejich pospolitost a sounáležitost. Na Coimberské univerzitě, sestávající z pěti fakult (právnícké, filozofické, lékařské, farmaceutické a přírodovědné), studovalo v roce 1969 přibližně 8 700 studentů.¹⁴⁵ I v Coimbre došlo po roce 1965 k postupné politizaci studentské asociace, mimo její rámec vznikaly

---

¹⁴⁵ SIPE, 9.7.1969. Archiv CD 25 abril, Crise Académica 1969, I/VI (vol. 2), dokument 219, s. 7.

názorově odlišné skupiny, které přispěly k rozšíření vlivu hnutí a současně vyvrátily nedotknutelnost akademické jednotnosti.¹⁴⁶

předehra: únor 1968 – říjen 1968

Administrativní komise spravující Akademickou asociaci budila ve studentských řadách nevoli a znemožňovala návrat k obvyklému studentskému životu. Proto se v únoru 1968 z iniciativy Rady Republik a zástupců autonomních orgánů (Tuna, Coro Misto, Coral, TEUC, CITAC) zformovala *Komise pro volby*,¹⁴⁷ jejímž cílem bylo uspořádání voleb do vedení Akademické asociace. Tato komise vytvořila petici požadující volby do AAC a dva její zástupci ji spolu s 2 500 podpisy předali v dubnu 1968 rektorovi Andrade Gouveiovi. Odpověď byla zamítavá. Při následujícím setkání s rektorem, 31. 7. 1968 vyjádřili zástupci *Komise pro volby* přesvědčení o nezákonnosti dalšího působení Administrativní komise. Vzhledem k nadcházejícím prázdninám byla další debata odsunuta na začátek akademického roku 1968/69.

Oživení studentského hnutí souviselo s uvolněním režimu, naděje byly vkládány i do nového ministra školství, José Hermano Saraivy, jmenovaného 19. srpna 1968. Začátek akademického roku 1968/69 byl spjat s jistou radikalizací studentských asociací v Coimbre i v Lisabonu. V Lisabonu se přibližně 4 000 studentů nezúčastnilo slavnostního zahájení akademického roku 1968/69, zorganizovali vlastní slavnost s jasným protestním podtextem.

V říjnu 1968 se coimberští zástupci *Komise pro volby* opět setkali s rektorem a svoji žádost opakovali. Jelikož byl postoj rektora stále odmítavý, obrátili se následujícího dne, 11. 10., písemně na předsedu vlády. Počátkem listopadu byly volby do AAC oficiálně povoleny, jejich termín však nebyl stanoven. Od tohoto okamžiku aktivity hnutí vzrůstaly a studenti se angažovali ve stál větší míře. *Komise pro volby* získala širokou podporu, Administrativní komise

---

¹⁴⁶ CAIADO, N. op. cit., s. 223.

¹⁴⁷ Comissão Pró-Eleições (CPE)

vyjádřila ochotu ustoupit regulérně zvolenému vedení AAC. Studenti se obrátili na ministerstvo školství s peticí požadující volby v obvyklém termínu, odvolání Administrativní komise a svobodnou propagaci.

1. FÁZE: listopad 1968 – červenec 1969

Coimberská tradiční připomínka Dobytí Bastily, uspořádaná 25. listopadu, se stala mlčenlivým protestem proti omezování akademických svobod. Setkání přibližně 5 000 studentů, z nichž 4 000 byly z Coimbry, bylo impulsem k shromáždění zástupců ze všech tří univerzitních měst, na kterém byla sestavena Coimberská deklarace. Jejím prostřednictvím studenti požadovali: 1) okamžité zrušení administrativních komisí a uskutečnění voleb do asociací; 2) legalizaci komise pro asociace a její zřízení na školách, kde ještě není; 3) zrušení všech restriktivních zákonů týkajících se asociace a studentů; 4) podíl demokraticky zvolených studentů na správě služeb zřizovaných vládou; 5) podíl demokraticky zvolených studentů v univerzitní správě; 6) účast studentských asociací, jakožto jediných představitelů studentů, ve všech otázkách a institucích, které budou rozhodovat o reformě univerzit a školství; 7) legalizaci federativních orgánů a založení Národního studentského svazu¹⁴⁸; 8) amnestii pro všechny vyloučené a uvězněné studenty, začlenění vyloučených profesorů do výuky.¹⁴⁹ Byla vytvořena národní komise, jež měla tento soubor požadavků studentského hnutí předložit vládě. Univerzitu v Portu obsadila policie rychlého nasazení, Vysoké učení technické v Lisabonu politická policie PIDE. Představitelé lisabonské asociace na technice byli zatčeni. Proti tomuto opatření protestovali studenti akademickým smutkem, formou neúčasti na přednáškách v prosinci 1968. Solidaritu jim vyjádřilo 150 profesorů i coimberští studenti.

---

¹⁴⁸ União Nacional dos Estudantes Portugueses.

¹⁴⁹ Declaração de Coimbra – Caderno de Reivindicações do Movimento Associativo. Coimbra, 25. 11. 1969.

Ministr školství, Hermano Saraiva, přijal 28. listopadu členy *Komise pro volby* v Lisabonu. Na tomto setkání byl předběžně určen termín konání voleb do AAC na únor 1969, Administrativní komise měla asociaci spravovat až do voleb. Počátkem prosince byla svolána generální schůze, na níž *Komise pro volby* studentům oznámila výsledek lisabonského jednání. 12. prosince byla na valném shromáždění vytvořena komise CPAE,¹⁵⁰ jež měla zajistit přípravu voleb. Na setkání *Komise pro volby* s rektorem 24. ledna 1969 byl stanoven termín voleb na 12. února. Komise CPAE dohlížela na registraci studentů, na přípravu voleb i jejich správný průběh, měla kontrolovat činnost Administrativní komise. V říjnu 1968 měla Akademická asociace, po třech letech správy Administrativní komise, pouhých 138 členů; před volbami, 2. 2. 1969, již čítala 2 400 zaregistrovaných řádných členů. *Komise pro volby* mimo jiné přispěla k uznání práva studentů na sdružování (v univerzitních budovách) a ke skutečné svobodě názoru a slova v průběhu předvolební kampaně.

Předvolební kampaň, jíž se zúčastnila dvě uskupení CR a MRR, předznamenala požadavky první fáze pozdějšího studentského hnutí. Kandidáti, jež podpořila Rada Republik a autonomní orgány, otevřeli otázku aktuální situace školství. Svoji kandidátní listinu předložili v prosinci 1968. V deseti informačních brožurách, vydaných v průběhu kampaně, analyzovali současné problémy školství a navrhovali jejich možná řešení. Univerzita měla společnosti přinášet dynamizaci, transformaci a inovaci, bez ohledu na historickou dobu. Na její půdě mělo probíhat svobodné soužití mezi studenty a studentkami, mezi studenty a profesory, mezi studenty a nestudenty; univerzita měla též rozvíjet mezinárodní kontakty. Akademické asociace a jejich představitelé měly fungovat podle demokratických principů, asociace měly být politicky a nábožensky neutrální. K obnovení jejich činnosti měla přispět nová

---

¹⁵⁰ Comissão Preparatória do Acto Eleitoral (CPAE). Byla tvořena šesti členy pocházejícími z různých uskupení: Augusto Mariz (CADC), José Canhoto (TEUC), José Baldaia da Silva (CITAC), Alexandre Freitas Pinto (Coro Misto), Manuel Carvalho Santos (Dux Veteranorum), Fernando Miranda Garcia (Tuna).

legislativa týkající se mimoškolních aktivit. Asociace měly též zajišťovat kulturní program a podněcovat přeměnu studentů z pouhých konzumentů kultury na aktivní tvůrce. Sport byl charakterizován jako prostředek k udržování duševní a tělesné rovnováhy, jako příležitost k soužití a zlepšování se. Jedním z iniciátorů společenských a ekonomických změn měli být studenti, kteří se měli též podílet na reformě školství. Univerzity se měly začít proměňovat v souladu s požadavky fakultních rad, mělo dojít ke změně obsahu i metod výuky. Univerzitní výuka se měla stát méně encyklopedickou, předměty měly být aktualizovány a prohloubeny. Zkoušky měly být nahrazeny vhodnější variantou kontroly znalostí. Požadovaná demokratizace školství měla být spojena s demokratizací společenských struktur, neznačila pouhé rozšíření vysokoškolského vzdělání.¹⁵¹ Kriticky se kandidáti CR vyjadřovali též k režimu, důraz byl však kladen studentské problémy.

Opoziční kandidáti MRR,¹⁵² kteří předložili kandidaturu 28. ledna 1969, byli pravicově orientovaní. Jejich teze směřovaly k uklidnění univerzitního života a k jeho odloučení od vnějších událostí. V průběhu kampaně zveřejňovali anonymní pomlouvačná prohlášení a osobní výpady proti kandidátům CR. Závěrečné předvolební debaty obou kandidujících uskupení se 10. února zúčastnili studenti v hojném počtu. Kandidáti MRR se dostali do konfliktu se svými protivníky a utrpěli porážku. Ve volbách, jichž se zúčastnilo 88,8% voličů, zvítězili kandidáti CR se 75,1% hlasů. Podle výsledků voleb měli kandidáti CR obsadit šest křesel a jedno mělo připadnout Cavaleiro Brandãovi z MRR. Ten však svou funkci

---

¹⁵¹ Programa da Lista Candidata aos Corpos Gerentes da Associação Académica patrocinado pelo Conselho das Repúblicas (Cadernos 1-10). Coimbra: 1968/69. Soukromý archiv v República dos Corsários. Program „Pro novou univerzitu“ (Para uma Universidade Nova) sestával z deseti vlastním nákladem vydávaných sešitů: 1 – Univerzita a hlavní cíle AAC; 2 – Kulturní sešit; 3 – Soužití a výměna; 4 – Legislativa mimoškolních aktivit; 5 – Sport; 6 – Akademické zázemí; 7 – Sociální aktivity; 8 – Pedagogické aktivity; 9 – Reforma školství a základní požadavky portugalského studentského hnutí; 10 – Vnitřní struktura AAC.

¹⁵² Movimento de Renovação e Reforma: Manuel Cavaleiro Brandão (post předsedy), Augusto Mendes Moreira, Jorge Pimentel Martins, Jorge Seco Julião, Manuel Vaz Craveiro, Maria Filipe de Oliveira, Rui Lopes Feio.

nepřijal. Do čela AAC tak byli 7. března 1969 uvedeni: Alberto Martins (předseda), Celso Cruzeiro, José Salvador, José Gil, Matos Pereira, Fernanda Bernarda a Osvaldo Castro.

Nové vedení AAC se zasazovalo o demokracii na všech úrovních univerzity. Každý ročník měl zvolit své delegáty, kteří pak společně zastupovali celou fakultu. Orientace na zlepšení kvality výuky a obnovení akademických práv a svobod přinesla své plody ve vzrůstajícím zájmu řadových studentů o univerzitu a studentské hnutí. Vedení AAC bylo složeno ze zástupců různých autonomních orgánů. Spolupráce s nimi a zachování politické neutrality umožnilo vedení AAC nejen rozšířit základnu sympatizantů, ale též pozorovat zpětnou reakci na její opatření. Politickou neutralitou není myšleno přitakání režimu, ale odmítnutí směřovat AAC a její cíle podle konkrétní politické doktríny. Kritika koloniální války se nestala součástí oficiálních vystoupení představitelů AAC. Tuto skutečnost ovlivnily dva faktory – prvním z nich byla v Coimbre dosud nerozvinutá debata o této problematice (na rozdíl od Lisabonu, kde se již stávala všední záležitostí) a druhým nebezpečí represí ze strany vlády v případě rozšíření studentských záměrů na oblasti netýkající se pouze univerzit.

V ovzduší vzrůstající angažovanosti všech studentů se blížil den, kdy měla proběhnout slavnostní inaugurace nově postavené budovy pro katedru matematiky přírodovědecké fakulty. Představitelé AAC žádali rektora Gouveiu o povolení naplnit své zákonem dané právo a promluvit na slavnostním aktu za studenty. Odmítnutí této žádosti bylo i s uvedenými důvody předloženo studentům v prohlášení vedení AAC.¹⁵³ Na schůzi fakultních delegátů s představiteli AAC bylo rozhodnuto, že předseda vedení, Alberto Martins, požádá v průběhu ceremonie o slovo. Ráno, 17. dubna 1969, se na náměstí

---

¹⁵³ Podle zprávy představitelů AAC ze 16. dubna 1969 odůvodnil rektor své odmítnutí takto: 1) proslov rektora reprezentuje celou univerzitu; 2) možnost projevu některého ze studentů by byla v rozporu s protokolem; 3) pan prezident si musí prohlédnout celou budovu, a proto nemůže být slavnostní akt prodlužován. Archiv CD 25 abril, Crise Académica 1969, I/VI (vol. 1), s. 9.

Doma Dinise před novou budovou shromáždili studenti. Na transparentech, kterými upozorňovali na alarmující situaci portugalského školství, stála hesla jako: „...ale univerzita je stará“; „vzdělání pro všechny“; „žádáme dialog“; „studenti do univerzitní správy“; „demokratizace vzdělání“; „v Portugalsku je 40% analfabetů“. Některým studentům se podařilo získat místo v sále, kde měl slavnostní akt proběhnout, jiní zůstali na galeriích a chodbách vedoucích k sálu.

Inaugurace budovy se zúčastnil prezident Américo Thomaz, ministr školství Hermano Saraiva, ministr veřejných věcí Rui Sanchez a ministr spravedlnosti Mário Almeida e Costa. V průběhu slavnostního projevu povstal předseda AAC, Alberto Martins, a požádal děkana o slovo. Jako vyjádření uznání a podpory zazněl ohromující potlesk všech přítomných studentů. Américo Thomaz se k žádosti jednoznačně nevyjádřil, pouze uvedl, že ministr veřejných věcí právě hovoří. Ihned po skončení proslovu se ministři odebrali na další prohlídku budovy, aniž by dali studentům prostor vyjádřit se. Studenti zůstali v budově a zahájili její provoz svým způsobem – debatou o situaci školství a hromadnými oslavami v zahradě asociace.¹⁵⁴ Téhož večera byl Alberto Martins zatčen politickou policií PIDE. Členové vedení AAC usilovali o jeho propuštění, telefonovali rektorovi, starostovi, i ministrovi školství, nedostali však žádnou odpověď. Zpráva o zatčení se rozšířila mezi Republikami a dalšími studenty i v noci a ráno, 18. dubna, se shromáždili před sídlem policie. Byli rozeznáni psy a střelbou z pušek. Vedení AAC vydalo zprávu o událostech předchozí noci a svolalo shromáždění na univerzitním nádvoří. V poledne se na nádvoří sešly tisíce studentů, které Fernanda Bernarda informovala o výsledku jednání s úřady. Ministr školství přislíbil, že Alberto Martins bude v poledne téhož dne propuštěn, což se skutečně stalo.

---

¹⁵⁴ Po Karafiátové revoluci byla přednášková síň, kde se inaugurace odehrála, pojmenována Sál 17. dubna.

Cenzura tisku znemožnila zveřejnění informací o skutečných událostech při inauguraci nové univerzitní budovy. Jediné periodikum, jež se o incidentu zmínilo, byl týdeník Tempo. V následujících měsících však byl únik informací o dění na univerzitní půdě důsledně střežen a zprávy musely být v souladu s oficiálním stanoviskem vlády. Proti vzniklé situaci se vzbouřilo 48 novinářů, kteří sepsali petici požadující právo o coimberských událostech informovat.

Bouřlivé ovzduší panující v Coimbre se ještě více vyhroutilo 22. dubna, kdy bylo všech sedm představitelů AAC, Barros Moura¹⁵⁵ a Carlos Baptista¹⁵⁶ vyloučeno ze studia do doby, než bude uzavřeno vyšetřování událostí ze 17. dubna. V 15:30 se v univerzitní tělocvičně konalo valné shromáždění, jehož se zúčastnily 3 000 studentů a někteří profesori (např. Paulo Quintela, Orlando Carvalho). Na tomto shromáždění byl vyhlášen akademický smutek, během něhož měli studenti všemi dostupnými prostředky bránit konání přednášek. Namísto přednášek měly probíhat diskuze o současné situaci. Vyhlášením akademického smutku chtěli studenti docílit toho, aby bylo zrušeno rozhodnutí o vyloučení. Pokud by toto nebylo možné, pak aby se vyloučeným studentům alespoň nepočítaly absence a aby nebyli vystaveni disciplinárnímu řízení. Na příští den bylo svoláno další valné shromáždění, na něž byli pozváni i profesori, aby spolu se studenty rozhodli o formě smutku. V následujících dnech se studenti sdružovali a diskutovali o dalším postupu, protestovali a požadovali osvobození svých kolegů. O akademickém smutku průběžně informovaly statistiky a prohlášení vydávaná asociací i dalšími organizacemi. Podle zprávy CNEP byl bojkot přednášek úspěšný na 100% na filozofické, lékařské a právnické fakultě, na 93% na přírodovědecké fakultě.

---

¹⁵⁵ Barros Moura, hájící ideály komunistické strany, se podílel na vzniku *Komise pro volby* a v listopadu 1968 byl, coby jeden z iniciátorů vzniku Národního studentského svazu (UNEP), vybrán jako člen národní jež měla předat požadavky Coimberské deklarace ministři školství.

¹⁵⁶ Carlos Baptista, zastánce komunismu, byl jedním z delegátů přírodovědecké fakulty, kteří navrhovali realizovat proslov studentů u příležitosti inaugurace nové budovy.

Část učitelského sboru studentské hnutí podpořila. Mezi univerzitními profesory a asistenty kolovaly petice za opětovné přijetí penalizovaných studentů a prominutí jejich (nedobrovolných) absencí, za obnovení autonomie univerzity a začlenění studentů do akademického senátu. Profesori¹⁵⁷ vytvořili spolu s vyloučenými studenty komisi, která písemně požádala o schůzku s prezidentem, na níž by se pokusili nalézt řešení situace. Na konci dubna dostali odpověď, že prezident přijímá pouze návštěvy vyžádané rektorem. Vzhledem k tomu, že byl rektor coimberské univerzity loajální ministerstvu školství, byla zmíněná iniciativa odsouzena k neúspěchu. K setkání došlo až o rok později.

V tisku bylo 23. dubna zveřejněno prohlášení ministra školství týkající se 17. dubna. Se studenty zodpovědnými za „urážku hlavy státu“, podle paragrafu 166 trestního zákoníku, začal soudní proces. Na tuto zprávu navázal 30. dubna televizní projev, v němž Hermano Saraiva události při inauguraci i studentské protesty v následujících dnech interpretoval jako urážku prezidenta republiky a důsledek aktivity podvratných živlů. Prohlásil, že se situace na univerzitě brzy uklidní. Výsledek veřejného prohlášení byl negativní – k veřejnosti se dostaly dosud tajené informace a studentská reakce na projev ministra školství byla daleka zamýšleného zklidnění situace. Zavádějící zjednodušení studentského hnutí, jež usilovalo o navázání dialogu a řešení kritické situace na univerzitách, vyprovokovalo mohutnou reakci. Sám ministr tak studentům poskytl nový impuls k mobilizaci a pokračování hnutí.¹⁵⁸ V návaznosti na Saraivův projev bylo svoláno valné shromáždění, jehož se zúčastnilo 4 000 studentů. Na tomto shromáždění se studenti rozhodli ze svých požadavků neustoupit a v akademickém smutku pokračovat.

---

¹⁵⁷ Teixeira Ribeiro, Rogério Soares (právníká fakulta); Mário Trincão, Mário Mendes (lékařská fakulta); Paulo Quintela Vítor Matos de Sá (filozofická fakulta) a Cardoso do Vale, António Brojo (farmacie).

¹⁵⁸ CAIADO, N., op. cit., s. 235.

Necelý týden nato, 6. května, byla univerzita z rozhodnutí ministerstva školství až do zkouškového období uzavřena. V této době vydali studenti prohlášení „Národu“, ¹⁵⁹ v němž rekapitulovali dosavadní události. Toto prohlášení pak rozvěšovali nejen po Coimbre, ale rozváželi je po celé zemi. Pokus rozšířit informace o průběhu Akademické krize po celé zemi dokládá neprostupnost informačních kanálů, ovládaných cenzurou, i nepřístupnost ministerstva diskuzi. Součástí informační války se stalo i zrušení květnové Quiema das Fitas, jež se přímo dotklo coimberských obyvatel. Omezování pronikání informací na veřejnost bylo strategickým krokem, který zabránil kontaktu studentského hnutí se širokou veřejností. V průběhu Akademické krize tak studenti pocítili pouze částečnou podporu místních obyvatel.

Boj proti informačnímu embargu podpořila též sportovní sekce asociace. Zápasů národního mistrovství ve fotbale se coimberští studenti účastnili v bílých dresech s černými páskami na rukách nebo celí v černém, s přepásaným znakem univerzity. Finálový zápas měl být podle zvyklostí promítán televizí v přímém přenosu a měl na něm být přítomen prezident, který vítěznému mužstvu předával pohár. Z důvodu možných nepokojů se 22. června Américo Thomaz utkání nezúčastnil a televizní přenos byl zrušen. V průběhu utkání, kterého se zúčastnilo přibližně 50 000 osob, byly rozdávány letáky s informacemi o Akademické krizi a vystaveny transparenty s hesly: „Svobodnou univerzitu“; „Ať žije svoboda!“. Finále mistrovství se tak transformovalo v obrovskou manifestaci. Během zápasu bylo zatčeno 7 studentů (4 z Coimbry a 3 z Lisabonu). ¹⁶⁰

Aby studenti v průběhu května neopustili Coimbru a pokračovali v započatém boji, bylo – vzhledem k uzavření univerzity – třeba nabídnout alternativní program. Každý den proto byla organizována umělecká vystoupení divadelních souborů, zpěváků (jako Zeca Afonso, Adriano Correia de Oliveira či Carlos Paredes) i básníků

---

¹⁵⁹ „Á Nação“

¹⁶⁰ CRUZEIRO, C. *Coimbra 1969: a crise académica o debate das ideias e a prática ontem e hoje*. Porto : Edições Afrontamento, 1989, s. 169 – 176.

(Maria Barroso, José Carlos Vasconcelos). Studenti zvažovali možnost bojkotovat zkoušky. Poprvé byla tato eventualita přednesena na hromadném shromáždění, 9. května, poté ji vedení AAC znovu formulovalo ve svém prohlášení z poloviny května. Na valném shromáždění přibližně 6 000 studentů, z nichž někteří přijeli z Porta a Lisabonu, bylo 28. května učiněno závazné rozhodnutí neúčastnit se zkoušek. Studenti usilovali o splnění již dříve formulovaných požadavků: zrušení vyloučení, zastavení vyšetřování, nezapočítání absencí v průběhu akademického smutku.¹⁶¹ 31. května bylo rozšířeno prohlášení, že se žádný ze studentů nezúčastní zkoušek a pokud by se o to někdo pokusil, udělají ostatní vše proto, aby mu to znemožnili. Solidarita se v této fázi boje stala měřítkem úspěšnosti studentského hnutí, stala se podmínkou *sine qua non*.

Ráno 2. června se Coimbra ocitla v obležení. Ulice byly plné policistů se psy a megafony, obrněná vozidla a vodní dělo byla v pohotovosti. Univerzita byla uzavřena a hlídána policií rychlého nasazení a ozbrojenými agenty národní gardy na koních, aby do jejích prostor nemohl vstoupit nikdo, kdo nebude skládat zkoušku. Profesori se museli při průchodu prokázat. Studenti, kterým bylo zabráněno ve vstupu na univerzitní půdu, se zdržovali v dolní části města Baixa. Jen několik studentů se skutečně zhostilo písemné zkoušky. Jména těchto „zrádců“, jak byli označováni, zveřejňovalo vedení AAC i jednotlivé fakultní rady na velkých plakátech. Úspěšnost stávky hodnotila a průběžně zveřejňovala Sekce informací, propagace a statistiky (SIPE),¹⁶² podle níž dosáhla nepřítomnost u zkoušek v prvním dni 93% na filozofické fakultě, 97% na přírodovědecké fakultě, 96% na právnické fakultě a 99,2% na lékařské fakultě.¹⁶³ Podobné hodnoty se podařilo udržet i

---

¹⁶¹ Ibid, ibidem., s. 156. „levantamento das suspensões; levantamento dos processos de inquérito; não marcação de quaisquer faltas durante o período do luto académico“

¹⁶² Secção de Informação, Propaganda e Estatística da AAC.

¹⁶³ 2. den: 93% filozofie, 95,6% právo, 99,2% medicína, 97% přírodní vědy; 4. den: 97,1% filozofie, 97,6% právo, 85,4% medicína, 98,9% přírodní vědy. Archiv CD 25 abril, Crise Académica 1969, I/VI (vol. 2), dokument 163, s. 5.

v následujících dnech, nicméně při druhém termínu se počet studentů, kteří zkoušku absolvovali, zvýšil. Celková úspěšnost bojkotu dosáhla přibližně 87%.¹⁶⁴

Vláda i nadále odpírala studentům dialog a odmítala přistoupit na jejich požadavky. Ministr školství potvrdil 1. července své zamítavé stanovisko k úpravě zkouškového období v říjnu. Podle stanov mohli studenti vykonat v říjnovém období pouze dvě zkoušky. Tento počet je neopravňoval k postupu do dalšího ročníku, zdálo se, že většina studentů ztratí jeden rok studia. V průběhu měsíčního bojkotu zkoušek docházelo ke střetům policie a studentů. Prvního červencového dne vtrhla policie i do dosud nedotknutelné asociace, kde zabavila plakáty, fotografie a řadu dokumentů, na jejichž základě bylo později obžalováno značné množství studentů pro výtržnictví. Dalším krokem, potvrzujícím neústupnost vlády, byla revize zákona o vojenských odvodech. Podle dosud platného zákona bylo možné odložit odvod na vojenskou službu do okamžiku, kdy muž naplní věkovou hranici 20 let, navýšenou o počet roků zvoleného studijního oboru.¹⁶⁵ Novou revizí¹⁶⁶ byl 4. července 1969 odklad podmíněn dobrým chováním studenta. Pokud by univerzitní autority či ministerstvo školství podalo zprávu o nevhodném chování studenta, byl by jeho odklad okamžitě zrušen, a to kdykoli v průběhu roku. V souvislosti s tímto zákonem byla celá řada aktivistů Akademické krize potrestána účastí v koloniální válce.

2. FÁZE: srpen 1969 – prosinec 1969

Dynamika studentských hnutí bývá silně ovlivněna rytmem akademického roku. Zimní semestr představuje období navazování

---

¹⁶⁴ Právo 85,3%; medicína 90,3%; filozofie 84,8%; přírodní vědy 88,6%. (SIPE, 9.7.1969). Archiv CD 25 abril, Crise Académica 1969, I/VI (vol. 2), dokument 219, s. 7. Neprezentují zde údaje týkající se absence u zkoušek na farmaceutické fakultě, poněvadž byly v dostupných materiálech uvedeny pouze u některých dnů zkouškového období. Případné srovnání by tak nebylo exaktní.

¹⁶⁵ Zákon číslo 2 135 z 11. července 1968: „até ao ano em que completem a idade que se obtém adicionando a 20 o número de anos do respectivo curso“.

¹⁶⁶ Zákon číslo 49 099 ze 4. července 1969: „ter bom comportamento escolar, que se presume até informação em contrário, prestada pelas autoridades académicas competentes ou pelo Ministério da Educação Nacional, a qual faz cessar o benefício em qualquer época do ano“.

společenských kontaktů a postupného pronikání do studentského života. Po zimním zkouškovém období nadchází letní semestr, v němž jsou sociální vazby ustáleny, zkouškové období se zdá daleko, studenti jsou ochotni věnovat se mimoškolním aktivitám a bavít se. Tato část roku je příhodná pro mobilizaci studentských hnutí. V letním zkouškovém období, během něhož se studenti přirozeně navracejí ke studiu a opouštějí, byť dočasně, ostatní aktivity, se pak rozhoduje o odeznění či další existenci hnutí. V průběhu Akademické krize byl tento mezník úspěšně využit v boji za splnění studentských požadavků; hnutí se vyvíjelo dál.

Řada úspěchů, které hnutí v průběhu letního semestru zaznamenalo, souvisela s progresivní mobilizací studentů. Po této energické a intenzivní fázi aktivita studentů poněkud polevila. Udržet studenty během letních prázdnin v Coimbre bylo ještě obtížnější než v průběhu května a června. Nicméně přínosem pro hnutí bylo, že studenti odjíždějící domů rozšířili informace o průběhu Akademické krize mezi širší vrstvy obyvatelstva. Nepřítomnosti studentů využila vláda, jež sérií opatření přispělo k roztržení hnutí. Akademická asociace byla počátkem srpna uzavřena, její představitelé byli 8. srpna zbaveni své funkce, zatčeni a převezeni do Lisabonu. Fernanda Bernarda, jediná dívka ve vedení AAC, byla propuštěna až po čtrnácti dnech. Ministerstvo školství povolilo 12. srpna vykonání tří zkoušek v průběhu říjnového zkouškového období. Mnozí studenti byli zatčeni a uvězněni. Studentský fond sháněl finanční prostředky pořádáním sbírek a kulturních akcí. Pod vedením Carlose Santaréma vznikla tzv. Společenská sekce,¹⁶⁷ která měla zatčeným studentům poskytovat právníckou i finanční podporu. Část této sekce se přesunula do Lisabonu, aby byla v kontaktu se studenty tam převezenými. Drobné ústupky ministerstva školství, uzavření asociace a přerušení kontaktu mezi vedením asociace a studenty přispěly k útlumu hnutí.

---

¹⁶⁷ Secção Social

V přechodu od první fáze ke druhé lze identifikovat tři zlomové body. První z nich, uskutečněný studenty, byl bojkot zkouškového období. Využitím jednoho z nejsilnějších prostředků, jimiž studenti disponovali, mobilizace vyvrcholila. Druhé dva body vzešly ze strany vlády. Uzavření akademie vedlo k přerušení kontaktu mezi studentstvem a organizátory. Vedení asociace bylo zbaveno své funkce, čímž se ocitlo v pozici, kdy se před ním otvíraly pouze dvě možnosti. Buď se dále neangažovat nebo pokračovat ve svých aktivitách bez legitimního pověření. Činnost vedení se stala nezákonnou, což prohloubilo odcizení organizátorů a řadových studentů. Třetím zlomovým bodem se stal nový zákon o odvodech a jeho realizace. Značná část organizátorů jím byla postižena, hnutí tak ztratilo mnoho svých vůdčích osobností. Opatření též sloužilo jako exemplární potrestání k odstrašení případných nástupců.¹⁶⁸

V průběhu prázdnin došlo u značného množství studentů k oslabení zájmu o hnutí – ať z přesvědčení, že hnutí již dosáhlo svého vrcholu, či pod vlivem postoje rodin, na nichž byli studenti ekonomicky závislí. Toto oslabení zájmu se v září projevilo sníženou účastí na studentských asociativních aktivitách. Coimberské hnutí ztratilo svůj masový charakter. Ani přes uzavření asociace a jisté oslabení hnutí nepřestali aktivisté šířit informace, hodnotit dosavadní vývoj a diskutovat o budoucím postupu. Vzhledem k vládním opatřením a postihům, bylo nutné uskutečnit reorganizaci a restrukturalizaci hnutí. Oslabení studentského hnutí využily pravicově orientované skupiny ke kritice Akademické krize a jejích organizátorů. Anonymní letáky se zaměřily především na snadněji manipulovatelné studenty prvních ročníků.¹⁶⁹

V září 1969 byli (odvolaní) představitelé asociace postaveni před otázkou, zda pokračovat v protestech či přijmout nabídku ministra školství, který se rozhodl splnit jeden ze studentských požadavků a umožnil studentům složit v říjnovém zkouškovém období tři

---

¹⁶⁸ DUARTE, M. B. op. cit., s. 255 – 258.

¹⁶⁹ Ibid, ibidem., s. 269.

zkoušky. Organizátoři studentského hnutí se scházeli v Republikách, a diskutovali o dalším směřování hnutí. Nakonec bylo na 25. září svoláno valné shromáždění, které mělo rozhodnout o dalším postupu. Valné shromáždění se mělo konat v zahradě asociace, ta však byla střežena policií. Přibližně 3 500 studentů se přesunulo na univerzitní nádvoří, odkud je vyhnali policisté. Další pokus o realizaci shromáždění byl směřován do zahrady Serreia. Opětovný policejní zásah studentům zabránil uskutečnit jejich záměr. Vzhledem k tomu, že se při každém přesunu odpojilo značné množství studentů, rozhodli se nakonec organizátoři místo shromáždění uskutečnit protestní pochod z Praça da República po třídě Sá da Bandeira. Manifestaci proti policejnímu násilí rozehnali policisté obušky a slzným plynem. Prchající studenti provolávali hesla: „Svobodu!“; „Vrazi!“; „Pryč s policisty a generály!“; „Fašisté!“ „Marcellisté a diktátoři!“.

Vzhledem k tomu, že studenti neučinili v souvislosti se zkouškovým obdobím žádné rozhodnutí, byli představitelé AAC nuceni rozhodnout sami. Vydali pokyn zúčastnit se zkoušek. Svůj ‘taktický ústup’, jak postup sami nazvali, zdůvodnili takto: „Říjnové zkouškové období se třemi zkouškami je vítězství, kterého jsme dosáhli silou a jednotou hnutí. (...) bylo příliš významné, než abychom jím pohrdli.“¹⁷⁰ Zkouškové období, které začalo 1. října, proběhlo úspěšně, mnozí studenti se vyhnuli opakování ročníku.

V říjnu 1969 bylo v souladu s novým zákonem na vojenskou službu odvedeno 49 studentů, jejichž chování neodpovídalo představám ministerstva školství. Naprostou většinu z nich tvořili organizátoři a aktivisté studentského hnutí. Hromadné rozloučení studentů s odvedenými kolegy na nádraží přerostlo v protest proti koloniální válce. Policie začala do davu střílet, studenti se rozutekli. Při této příležitosti přesáhly studentské požadavky poprvé univerzitní rámec. Coimberští studenti byli odveleni do Mafry, kde se svými

---

¹⁷⁰ CRUZEIRO, C. op. cit., s. 181. „Esta conquista da época de Outubro com três exames fora conseguida pela força e união do movimento. (...) ela era demasiado importante para ser desprezada.“

aktivitami pokračovali. I nadále kritizovali režim a zpochybňovali koloniální válku, postupně se jejich názory stávaly populární i mezi ostatními vojáky. Studenti byli později odveleni do Afriky.

Počátkem listopadu vznikla v republikových kruzích petice požadující okamžité uspořádání voleb do Akademické asociace, další zkouškové období v lednu a reformu školství.¹⁷¹ Vláda s konáním voleb souhlasila. Studentská hnutí se ukázala být nebezpečnější než asociace fungující v jistém, zákonem vymezeném, rámci. Činnost Akademické asociace byla obnovena, do jejího čela se postavilo demokraticky zvolené vedení. Původní požadavky studentského hnutí byly uznány za oprávněné a nezbytné pro správný chod moderní univerzity a jako takové byly splněny. Byla dodržována svoboda vyjadřování a sdružování, studenti se začali podílet na správě univerzity. Problémy univerzity a studentů se tím však nevyřešily. Naopak, splněním výše uvedených požadavků byla studentům odňata objektivní příčina protestů a zároveň tak byli zapojeni do spolupráce s institucemi. Ovzduší jisté beznaděje vedlo k navázání kontaktů s lisabonskými studentskými asociacemi a k dalším úvahám o poslání a podobě hnutí. Nové linie se opíraly nejen o analýzu Akademické krize (především způsobu jejího řízení), ale též o reflexi úlohy studenta a univerzity ve společnosti. Východiskem se mělo stát větší občanské a politické uvědomění. Konkrétní řešení bylo třeba ještě hledat.

Marcello Caetano se koncem roku 1968 pokusil uklidnit situaci. Stávající ministr školství byl odvolán a na jeho místo byl 15. ledna 1970 jmenován Veiga Simão. Novým rektorem Coimberské univerzity se stal Gouveia Monteiro. Po převzetí funkce se na univerzitním nádvoří setkal se studenty a přednesl řeč, v níž jako podmínku převzetí funkce rektora uvedl zklidnění situace na univerzitě, jež zahrnovalo návrat studentů odvedených na vojnu v průběhu Akademické krize. Studenti jeho slova přivítali

---

¹⁷¹ DUARTE, M. B. op. cit., s. 269.

potleskem, *asociativní komise pro volby* (CAPE),¹⁷² předala Monteirovi studentské požadavky. Opět se objevila myšlenka komise sestavené ze studentů a profesorů, která by se setkala s prezidentem republiky. Studenti na valném shromáždění odsouhlasili vytvoření komise i text, který měl bývalý předseda asociace přednést. Představitelé AAC, zvolení v únoru 1969, a profesori¹⁷³ se 11. dubna 1970 setkali v Belému s prezidentem Américo Thomazem. Teixeira Ribeiro přednesl text, který profesori Coimberské univerzity sepsali, a bývalý předseda AAC, Alberto Martins, jejich slova potvrdil.

V.c Specifika Akademické krize

Akademická krize 1969 vycházela z předchozích studentských hnutí, využila mnohé z jejich postupů, současně však přinesla mnoho nových momentů. Ve srovnání s Akademickou krizí 1962 byla úspěšnější v mobilizaci a měla širě definované cíle. Odlišovala se i ve využití akademického smutku – v roce 1969 studenti docházeli do školy a přednášky měnili na diskuze o situaci školství i o současných událostech. Tato novinka (v roce 1962 se studenti pouze přestali účastnit vyučování) se pozitivně projevila přílivem nových studentů i na směřování stávajících aktivistů. Posun nastal též ve vztahu ke svobodě sdružování a ke svobodě tisku. V roce 1962 studenti za tyto svobody bojovali, o sedm let později se již svoboda sdružování a tisku stala základem, na němž se hnutí začalo rozvíjet.

V čele hnutí stálo vedení Akademické asociace, které dokázalo využít různorodosti institucí, které je podporovaly, ve prospěch studentů. Vedení asociace se nedrželo žádné politické linie, proto se

---

¹⁷² Comissão Associativa Pró-Eleições: Fernanda Bernarda (vedení AAC), Carlos Baptista (hospodářská komise), Manuel Strecht Monteiro, Emídio Viegas, Maria Manuela Lacerda, Joaquim Gil Antunes Ferreira.

¹⁷³ Rektor Coimberské univerzity Gouveia Monteiro; Teixeira Ribeiro, Sebastião Cruz (právnícká fakulta); Henrique de Oliveira, Nunes Vicente (lékařská fakulta); Paulo Quintela, Vítor Matos de Sá (filozofická fakulta) a Cardoso do Vale, Proença da Cunha (farmacie); Martins Portugal, Vítor Gil (přírodovědecká fakulta).

stalo důvěryhodným pro široké spektrum studentů. Efektivní práce s informacemi v průběhu krize se ukázala jako jeden z předpokladů úspěšné mobilizace a udržení zájmu studentů. Dlouhodobou povahu hnutí umožnila nejen obousměrná komunikace mezi studenty a vedením asociace, ale i jednotnost studentů a jejich představitelů, založená na společných zájmech a na společné tradici. Využití coimberských studentských tradic a rituálů – jmenovitě Tomada da Bastilha, Queima das Fitas, akademický smutek, tradiční černé pláště – podpořilo soudržnost studentů, dotvořilo jejich kolektivní identitu.

Inovaci v kontextu portugalských studentských hnutí bylo pojetí univerzity a jejích problémů jako základního a nejdůležitějšího bodu hnutí. Od konkrétních otázek týkajících se univerzity se odvíjelo širší pojetí: od potřeby modifikace učebních osnov a metod se odvíjel zájem o vymanění univerzity z restriktivního zájmu vlády; od vztahu studentů a univerzity se odvíjel požadavek demokratizace vzdělání a autonomie univerzity; od vztahu univerzity a státu se odvíjel požadavek provázanosti univerzity s ekonomickou a sociální realitou země.¹⁷⁴ Vzhledem ke skutečnosti, že se vedení asociace zasazovalo v první řadě o studentská práva a potřeby, tedy ne o politické či radikální cíle, stal se potenciálním členem hnutí každý univerzitní student. Masovost hnutí nejlépe dokazuje úspěšnost zvolené strategie.

Vedení asociace dokázalo „vyvážit potřebnou koncentrací informací a podpory s decentralizací konkrétních aktivit či akcí.“¹⁷⁵ Republiky, autonomní orgány či jednotlivé sekce asociace organizovaly své členy, připravovaly protesty. Hnutí se tak stalo flexibilnější, znásobila se jeho životnost. Důraz na legitimitu studentských požadavků provázela nenásilná koncepce hnutí. Jednotlivá shromáždění i demonstrace probíhaly v duchu bratrství, jako obhajoba studentských zákonných práv. Vedení asociace se snažilo

---

¹⁷⁴ CAIADO, N. op. cit., s. 237.

¹⁷⁵ Ibid, ibidem., s. 236.

přímým střetům s represivním aparátem vyhýbat, aby nedošlo k radikalizaci hnutí, jež by mohla znamenat jeho předčasný konec.

„Klasická protestní hnutí, vystavená represi a podrobená prudké radikalizaci, téměř osudově končila vyčerpáním způsobů boje a podstatným snížením podpory studentů připravených o svá práva a o své představitele.“¹⁷⁶

Zatčení vůdců hnutí a uzavření asociací se v minulých konfliktech setkalo s relativním úspěchem. Represivní opatření a zastrašování však v roce 1969 přispěly k mobilizaci stále většího množství studentů. Neústupnost vlády vůči studentským požadavkům, odmítání dialogu a nulová tolerance se proměnily v roznětky. Jejich dopad byl opakem zamýšleného uklidnění situace. Represálie (násilí, právní omezení činnosti či žalářování aktivistů) zužují vztah mezi stoupenci hnutí a jejich vůdci, přispívají k propojení jednotlivých organizací.¹⁷⁷

Na Akademické krizi 1969 se podílelo nebývale velké množství žen. Jejich aktivní zapojení do akademického života započalo již v průběhu Akademické krize 1962, přesto tehdy nedosahovalo takových rozměrů, jako sedm let poté. Studentky se účastnily valných shromáždění, demonstrací a přispívaly k rozvoji hnutí jako členky studentských organizací. Represivní opatření se jich týkala stejnou měrou jako studentů. Exemplárním případem může být Fernanda Bernarda, která se stala jednou z představitelů asociace a kterou kromě vyloučení a disciplinárního řízení čekalo i uvěznění. Studentky se tak ve své většině staly rovnocennými partnery. Přispělo k tomu i jisté uvolnění, patrné již na podzim roku 1968, kdy se dívky začaly objevovat se svými partnery na veřejnosti. Otažítost mezi dvěma pohlavími, léta podporovaná křesťanskou morálkou i Novým státem, byla definitivně překonána.

---

¹⁷⁶ Ibid, ibidem., s. 239. „Expostos à repressão e sujeitos a radicalizações bruscas, os processos reivindicativos clássicos terminavam quase sempre com o esgotamento das formas de luta e uma substancial redução do apoio entre os estudantes, privados do uso de direitos e dos seus dirigentes associativos.”

¹⁷⁷ ZNEBEJÁNEK, F. op. cit., s. 139.

Podpora z univerzit v Lisabonu a Portu nedosáhla významných dimenzí. Vzhledem ke společenskému a ekonomickému vývoji měst měl k sobě Lisabon a Porto blíže, než ke Coimbře. Mírně levicová orientace vedení coimberské asociace byla v Lisabonu pochopena jako závislost na komunistické straně. Vztah s touto ilegální stranou byl pro lisabonské asociace v globálním měřítku nepřípustný, proto plně nepodpořily coimberské vedení. Nedokonalou provázanost studentských hnutí ovlivnily také odlišné podmínky studentského života v Lisabonu a Coimbře. Na rozdíl od Coimbry, existovaly v Lisabonu studenty zvolené asociace, jejichž činnost byla vládou povolena, i komise pro volby, usilující o znovuotevření asociací. Lisabonští studenti měli své oficiální zástupce, jejich problémy však přetrvávaly. Proto nesdíleli coimberský optimismus související s úsilím o otevření asociace. Vzájemné porozumění ztěžovala též dlouholetá rivalita mezi oběma univerzitami. Oficiální projevy solidarity, vyjadřované lisabonskými asociacemi, obvykle nepřekročily rámec prohlášení. Neoficiálně své sympatie vyjadřovali studenti účastí na shromážděních v Coimbře, nekoordinovaně též hmotnou podporou (např. tisk letáků, které se rozdávaly při finálovém utkání ve fotbale).

Reflexe Akademické krize v jejím průběhu byla určována nejen aktuálním vývojem situace, ale též záměrem, s jakým autoři k reflexi přistupovali. Vedení AAC pravidelně vydávalo prohlášení, v nichž byl shrnut vývoj událostí i rekapitulovány cíle a postupy hnutí. Touto cestou se šířily informace, které nebyly z důvodu jisté decentralizace hnutí všem známé, současně byla podporována soudržnost studentů i vědomí legitimacy jejich požadavků. Vědomí vyjimečné důležitosti informací pro vývoj hnutí se odrazilo prohlášeních. Zatímco oficiální organizace (*komise pro volby* CPE, vedení AAC, fakultní rady, SIPE a později i CAPE) dbaly na přesnost a věrohodnost zpráv, jiná uskupení své texty nekoncepovala tak pečlivě. Jednotlivé sekce asociace vyjadřovaly svá stanoviska k hnutí a oslovovaly své členy s cílem angažovat je. Jistý opoziční

nádech měly anonymní texty pravicově orientovaných uskupení, v nichž byly zdůrazňovány hodnoty jako vlast a národ, hnutí bylo označováno za nesmyslné, uměle zinscenované a manipulativní.

Tato prohlášení neprezentovala odlišné názory a kritiku na úrovni hodné opozice, jejich styl byl plný osobních výpadů:

„Kolego! Jistě ti není neznámo, že ti byl vymyt mozek. (...) Vrhli jsme do tvé náruče panenská těla našich komisařek, které se k tobě něžně tiskly při shromážděních, která vyvolává jejich hysterická povaha. (...) Přijď na valné shromáždění, které se dnes uskuteční na záchodcích na různých patrech AAC.“¹⁷⁸

Přes zřejmou pomlouvačnost lze v citovaném úryvku nalézt prvky typické pro prohlášení, jež byla v průběhu Akademické krize vydávána. Autor trefně ironizoval nejen obsah, ale využil i podmanivý, obrazný, do jisté míry romantický až patetický sloh prohlášení. Pro srovnání uvádím část prohlášení vydaného 2. června 1969 vedením asociace:

„Nevěřili jsme, že by vláda znala pouze vojenský dialog, příkazy vydávané ve jménu zákona a ve jménu kulometů, ve jménu bajonetů a koňských kopyt, ve jménu vězení a kobek...

Nevěřili jsme... Ale dnes jsme uvěřili! A věříme, se slzami v očích...“¹⁷⁹

Využití první osoby plurálu integruje do akademické obce a studentského hnutí i čtenáře. Podobně i použití tykání v písemné formě, pro pojednávanou dobu ne zcela obvyklé, přispělo

---

¹⁷⁸ Prohlášení tzv. sebekritické skupiny (grupo de auto-crítica, G. A. C.) z 20. května 1969. Archiv CD 25 abril, Crise Académica 1969, I/VI (vol. 1), dokument 102, s. 1-2. „Colega! Por certo não ignora que te fizemos uma lavagem ao cérebro. (...) Lançamos para os teus braços os virgens corpos das nossas comissárias do povo, que gentilmente se foram encostando a ti nos ajuntamentos que o seu aspecto de histéricas provoca. (...) Comparece na Assembleia Magna que hoje se realizará nos WC dos diferentes pisos da AAC.“

¹⁷⁹ Archiv CD 25 abril, Crise Académica 1969, I/VI (vol. 2), dokument 133, s. 1. „Nós não acreditávamos que o Governo só conhecesse o diálogo dos militares, as ordens proferidas ‘em nome da lei’ e em nome das metralhadoras, em nome das baionetas e dos cascos de cavalo, em nome de prisões e das masmorras... Nós não acreditávamos... Mas hoje acreditamos E acreditamos com as lágrimas nos olhos...”

k překlenutí potenciálních rozdílů mezi organizátory hnutí a studenty samými, stalo se dalším jednotícím prvkem.

„Kolego! Tvá přítomnost bude důkazem tvé uvědomělosti, tvé zralosti. Půjď a nech zaznít svůj hlas na obranu jednoty a důstojenství akademie, již máš historickou povinnost ctít.“¹⁸⁰

Celkový obraz hnutí dotvářely básně, karikatury,¹⁸¹ vtipy a písně. Básně se staly součástí prohlášení, kreslené vtipy, jež karikovaly především univerzitní autority a policisty, byly zveřejňovány na veřejných místech a otiskovány ve studentských časopisech. Písně byly nedílně spjaty se shromážděními, manifestacemi i kulturním životem. Nápaditý způsob protestů či jejich kulturní přesah byly kvalitativní změnou studentského hnutí. V předchozích letech byla hnutí organizována politicky angažovanými jedinci, čemuž odpovídal i stručný, úderný sloh prohlášení. Prohlášení Akademické krize byla několikastránková, studenti je však dychtivě četli od začátku do konce.¹⁸²

Kritika koloniální války byla rozšířenější v Lisabonu, než v Coimbre, studenti však začali v souvislosti s aplikovanými tresty válku napadat. Studenti odvedení do Vendas Novas svým kritickým pohledem na koloniální válku nakazili i ostatní vojáky, připravovali hromadnou dezerci. Ačkoli nebyla otázka války v Africe součástí ideového rámce Akademické krize, stala se katalyzátorem v procesu politizace. V průběhu 70. let bylo zpochybnění koloniální války nedílnou součástí studentských hnutí. Akademickou krizi lze považovat za mezník vzrůstajícího odporu vůči koloniální válce.

V průběhu Akademické krize se ideový rámec hnutí měnil. Jádrem debat se přesunulo z úvah o konkrétním způsobu boje k reflexím o funkčnosti univerzitního systému, o společenské roli univerzit a o

---

¹⁸⁰ Prohlášení vedení AAC z 26. května 1969. Archiv CD 25 abril, Crise Académica 1969, I/VI (vol. 2), dokument 113, s. 3. „Colega: a tua comparecência será o testemunho da tua consciência, da tua maturidade. Comparece e faz ouvir a tua voz na defesa da unidade e da dignidade de uma academia que tens o dever histórico de saber honrar.“

¹⁸¹ Viz příloha, s. 102 – 103.

¹⁸² CRUZEIRO, M. rozhovor ze dne 2. 11. 2005, soukromý archiv autorky.

politické moci, která je podporovala a kontrolovala. Původní důvěra v možnost reformovat univerzity v souladu se studentskými požadavky se ukázala jako lichá. Bylo zřejmé, že vláda v dohledné době reformu uskuteční. Tato reforma by však nesměla ohrozit společenský řád Nového státu, sociální struktury měly zůstat beze změny, a proto i vzdělání mělo nadále zůstat v područí vládnoucích vrstev. Vytvoření *Nové univerzity*, jak si ji představovali studenti, nebylo v rámci Nového státu možné.

Na přelomu roku 1969/70 byla v souvislosti s bilancováním odeznívající Akademické krize diskutována otázka, zda omezit studentské hnutí pouze na prostředí univerzity, či zda usilovat o společenské a politické změny. V Coimbre mělo asociativní hnutí pevnější kořeny. Po konci roku 1969 se studenti v průběhu zvažování alternativ vrátili k jeho metodám. V prvním čtvrtletí se situace na univerzitě uklidňovala a postupně uvolňovala. Byly obnoveny nedávno potlačené svobody, navrátili se odvedení studenti a začali usilovat o oživení asociativního hnutí.¹⁸³ V Lisabonu došlo k ráznému přehodnocení významu studentského hnutí. Reflexe o úloze studentů, o jejich kompetencích a o potenciálu iniciovat společenské změny či se na nich podílet měla dalekosáhlé důsledky. Hnutí se rozdělilo na dva základní modely: asociativní či odborové hnutí, usilující o změnu společenského řádu; a studentské hnutí, zaměřující se na univerzitu, na její postupnou reformu zevnitř. „Studentské hnutí chápáné jako hnutí studentů, formálně organizovaných v univerzitních asociacích, protestujících proti autoritám [univerzitní] instituce a proti autoritám státním, tehdy skončilo.“¹⁸⁴ Nutnost politické angažovanosti studentů i univerzit měla v budoucnosti vtisknout studentskému hnutí novou, revoluční, tvář.¹⁸⁵

---

¹⁸³ CRUZEIRO, C. op. cit., s. 191-194.

¹⁸⁴ DUARTE, M. B. op. cit., s. 283. „O movimento estudantil, entendido como o movimento dos estudantes formalmente organizados nas associações da universidade em revolta contra as autoridades da instituição e as autoridades do país, acabara aí.“

¹⁸⁵ Ibid, ibidem., s. 295.

Úspěch coimberského studentského hnutí byl relativní. Vláda uznala vedení AAC jako reprezentanty všech coimberských studentů. Přestože jejich požadavky nepovažovala za legitimní, byla většina dílčích cílů splněna. Z původních ambiciózních cílů hnutí (autonomie univerzity, reforma a demokratizace školství), jež v širším pojetí směřovaly ke komplexní přeměně společnosti, se však do konce roku 1969 neuskutečnil žádný. V politické rovině se Akademická krize projevila rozporem mezi konzervativním a liberálnějším křídlem vlády, otevřela novou frontu, s níž musel režim bojovat. Hnutí roku 1969 mělo dopad i ve společenském měřítku. Generace tehdejších studentů vydala řadu osobností činných v politické, umělecké či společenské oblasti.¹⁸⁶

VI. Závěr

Závěrem zbývá zhodnotit portugalské studentské hnutí konce 60. let v mezinárodním kontextu a zvážit, zda je možné označit Akademickou krizi 1969 za součást celosvětového hnutí '68. Za účelem této komparace jsem věnovala pozornost nejen hnutí '68 v ekonomicky rozvinutých zemích západní Evropy a v rovněž vyspělých Spojených státech, ale též sociologickým teoriím sociálních hnutí. Studium Akademické krize v kontextu Nového státu a portugalských studentských hnutí 60. let směřovalo k vymezení jejích historicko-společenských kontur, k posouzení její výjimečnosti a přínosu opozičnímu hnutí.

Výběr sledovaných zemí jsem podřídila hledisku hospodářské vyspělosti a politického zřízení. S rozvinutou ekonomikou, s moderní a technologicky založenou společností, se pojí blahobyť. Blahobytná společnost uspokojuje materiální a intelektuální potřeby relativně široké vrstvy jedinců. Politické zřízení ovlivňuje vnitrostátní i mezinárodní politiku a hospodářský rozvoj.

---

¹⁸⁶ Alberto Martins (předseda Komunistické strany); Celso Cruzeiro (historik); Manuela Cruzeiro (historička, ředitelka Centro de Documentação 25 de abril); Rui Namorado (profesor ekonomie).

Německo a Spojené státy představovaly koncem 60. let ekonomicky rozvinuté liberální demokracie. Jako takové poskytovaly vysokoškolské vzdělání vyšší střední a vyšší vrstvě obyvatel. Vlivem poválečné populační exploze se o tento druh vzdělání začínalo ucházet vzrůstající množství příslušníků střední vrstvy. Německé a americké vysoké školy se přizpůsobovaly zvyšujícímu se počtu studentů i jejich individuálním potřebám. Nespokojenost studentů v těchto zemích pramenila především z nesouhlasu s činností vlád, z „odhalení“ rozporu mezi proklamovanými demokratickými hodnotami a skutečnou státní politikou, jež znevýhodňovala menšiny a podporovala války a diktatury třetího světa. Itálie a Francie nebyly hospodářsky tolik vyspělé demokracie, proto bylo vysokoškolské vzdělání přístupné především vyšším vrstvám obyvatel. Příliv studentů na vysoké školy se projevil relativně nízkým uspokojením jejich rostoucích potřeb. Studenti bojovali proti konservatismu panujícímu na univerzitách, usilovali o otevření svých životních drah. Pouze letmo zmíněné Španělsko a Brazílie představovaly diktatury s rozvíjející se ekonomikou. Vysokoškolské vzdělání se v souladu s potřebami trhu mírně rozšiřovalo, nižším třídám však i nadále zůstávalo obtížně přístupné. Studenti bojovali nejen o větší otevřenost univerzit a jejich modernizaci, ale též o zachování občanských práv a svobod. Portugalsko se svým státním zřízením (pravicová diktatura) i postupně se rozvíjejícím hospodářstvím nejvíce blížilo posledně jmenovaným státům.

Charakteristiky studentského hnutí v jednotlivých zemích byly podrobně porovnány ve druhém oddílu, nyní je zapotřebí s konstitutivními znaky hnutí '68, vymezenými Gilcher – Holteyovou,¹⁸⁷ srovnat rysy Akademické krize.

Ve Spojených státech, Německu, Francii a Itálii se studentské hnutí orientovalo na Novou levici; získání moci; demokratizaci společnosti; změnu hodnot a potřeb. V Portugalsku byli aktivisté, i

---

¹⁸⁷ Jako konstitutivní znaky hnutí '68 jsou definovány: cílová orientace, proces mobilizace, analogicky probíhající rozpad a pozdější vliv. GILCHER - HOLTEY, I. op. cit., s. 14.

přes proklamovanou apolitičnost Akademické asociace a jejích představitelů, ovlivnění levicovou ideologií. Usilovali o získání podílu na moci v rámci univerzity. Studenti požadovali demokratizaci univerzit, jež byla spjata též s demokratizací společenských struktur, v ohnisku jejich zájmu však ležela univerzita a nikoli společnost. Studenti ekonomicky vyspělých zemí se ve společenské rovině zaměřili na změnu systému hodnot a potřeb. V Portugalsku tvořila transformace hodnot součást projektu *Nové univerzity*. Ve společenské rovině portugalské vysokoškoláky usilovali o uvolnění režimu a naplňování občanských práv a svobod.

Proces mobilizace ve jmenovaných západních státech postupoval od úvah o podobě školství, přes aktivní snahu o změnu, k radikalizaci hnutí. Kritické události, které uspíšily mobilizaci hnutí a přispěly k propojení studentských kruhů s jinými vrstvami společnosti, se lišily, ve všech státech však byly přítomné. Akademická krize představuje identický proces mobilizace – od reflexe stavu školství v předvolební kampani do vedení AAC, přes požadavek nové mimoškolní legislativy a úsilí o navázání kontaktu s ministerstvem školství, po masové demonstrace a bojkot zkouškového období. Kritickou událostí, jež vedla k podpoře studentského hnutí jinou společenskou třídou, se v Coimbre stalo obsazení města policií 2. června 1969. Tato událost měla pouze lokální charakter, studentům se dostalo podpory místních občanů.

Rozpad hnutí v západních demokraciích byl dán přílišným nárůstem násilí, který vedl k odlivu příznivců. Problematická organizace se projevila rozštěpením hnutí na skupiny s protichůdnými zájmy. Rozpad portugalského studentského hnutí konce 60. let souvisel se sankcemi, jež organizátorům znemožnily další činnost, s odlivem stoupenců a s částečným splněním cílů hnutí. Hnutí '68 mělo mezinárodní charakter. Portugalské studenti se sice k hnutí '68, a obzvláště k pařížským událostem, vztahovali, studentské hnutí 1969 však mělo národní povahu.

Pozdější vliv hnutí '68 se promítnul do nově vznikajících organizací a nových sociálních hnutí; účastí aktivistů v politické sféře či vznikem politických stran. Působení hnutí se projevilo v organizaci podniků. Důsledky Akademické krize nevedly ke vzniku sociálních ani politických uskupení. Pozdější význam krize spočíval v reflexi o možnostech a poslání studentských hnutí, v jejich přimknutí k opozici. Akademická krize ovlivnila celou generaci studentů, z nichž se mnozí po Karafiátové revoluci aktivně začlenili do společenského a politického života.

S přihlédnutím k teorii sociálních hnutí lze mezi hnutím '68 a Akademickou krizí nalézt četné spojnice. Obě hnutí vznikla v důsledku relativní deprivace určité skupiny osob, jejichž očekávání se nesplnila. Aktivisté kladli důraz na osobní svobody a demokracii, obě hnutí se stala nástrojem společenské změny. Solidarita byla v obou případech jedním z klíčových prostředků k dosažení cílů hnutí. Důsledky hnutí '68 se ve společnosti projevily rychleji, kdežto portugalské studentské hnutí bylo následující čtyři roky součástí opozičního boje, čímž přispělo k pádu režimu.

Ač se dynamika Akademické krize shodovala s dynamikou hnutí '68 a společenský přesah i nové způsoby boje tato hnutí formálně spojují, jsou mezi nimi patrné podstatné rozdíly. Portugalští studenti neusilovali v průběhu Akademické krize primárně o celospolečenskou změnu, jejich požadavky se týkaly výhradně univerzity. Kritický okamžik, který ovlivnil dynamiku hnutí ve všech západních demokraciích, se v Portugalsku neodehrál v celostátním měřítku. Studentům se nepodařilo získat podporu široké veřejnosti. Zánik hnutí, patrný v USA, Německu, Francii i Itálii, byl v Portugalsku nahrazen transformací a kontinuitou. Proto nelze Akademickou krizi pojímat jako součást hnutí '68, nýbrž spíše jako dědice, který využil některých jeho metod a prošel obdobným vývojem. Hnutí '68 bylo Akademické krizi spíše inspirativním rámcem, nežli druhem.

Résumé

V diplomové práci *Akademická krize 1969 v Coimbre (Academical Crise 1969 in Coimbra)* jsem se zabývala Coimberskou Akademickou krizí v portugalském a mezinárodním kontextu. Posouzení pravdivosti teze, že portugalské studentské hnutí konce šedesátých let tvořilo součást mezinárodního hnutí '68, jsem založila na studiu sociologické teorie sociálních hnutí a na komparaci historických událostí v ekonomicky rozvinutých demokratických zemích, ve Spojených státech, Německu, Francii a Itálii.

Portugalská studentská hnutí byla od počátku spjata se studentskými organizacemi, tzv. asociacemi, jež usilovaly o změnu legislativního rámce mimoškolních aktivit. V autoritativním režimu António de Oliveiry Salazara, v tzv. Novém státě, bylo primární úlohou univerzit vychovávat elity s vhodnou ideologickou průpravou. Restriktivní charakter zmíněných zákonů se stal nástrojem kontroly studentského života. Vůdci protestů obvykle udržovali kontakty s politickou opozicí a cíle hnutí podřizovali zájmům ilegální komunistické strany. Relativně málo početné skupiny aktivistů byly pro vládu snadno kontrolovatelné, policejní perzekuce byla efektivním prostředkem k likvidaci hnutí. Výjimku v tomto vývoji tvořily akademické krize v letech 1962 a 1969. Jejich masový charakter potlačení hnutí znesnadnil.

Akademická krize 1969, odehrávající se během tzv. marcellistického jara, neboli prvního období působení Marcella Caetana ve funkci premiéra vlády, paralyzovala Coimberskou univerzitu a v Lisabonu se projevila četnými nepokoji. V první fázi, od listopadu 1968 do července 1969, prošlo hnutí vývojem od úvah o podobě školství až k mohutné mobilizaci. Kritika analfabetismu, zaostalosti Portugalska a jeho vzdělávacího systému byla rozpracována, studenti vytvořili vlastní koncepci reformy vysokého školství. Snaha navázat dialog s ministerstvem školství a prosadit žádost o změnu se setkala s neúspěchem. Následné represe poněkud paradoxně

přispěly k rozmachu hnutí. Vrcholem hnutí se stal bojkot letního zkouškového období, na němž se aktivně podílelo přibližně 87% z 8 700 coimberských studentů. V druhé fázi, od srpna do prosince 1969, došlo k postupnému útlumu hnutí. V rámci taktických ústupků ministra školství José Hermana Saraivy byla splněna část studentských požadavků, současně však byly zavedeny nové sankce. Uzavření Akademické asociace, policejní pronásledování a odvod vůdčích osobností hnutí do koloniální války prakticky znemožnily další rozvoj hnutí.

Akademická krize 1969 poprvé v historii portugalských studentských hnutí postavila do středu zájmu univerzitu a studenty jako takové. Mezi Lisabonskou a Coimberskou univerzitou existovala řada rozdílů, jež se odrazily i v povaze studentského hnutí. V Lisabonu existovalo větší množství asociací, studentská obec byla roztržštěnější a hnutí různorodější. Po konci Akademické krize se hnutí rozštěpilo na politicky orientované proudy, tradiční hnutí vázané na asociace se transformovalo na hnutí odborové. Coimberské studenty spojovaly univerzitní tradice a společná asociace, studentská obec zde byla kompaktní. Proto po odeznění krize došlo k obnovení hnutí vázaného na asociaci. Akademická krize přispěla k zesílení rozporu mezi konzervativním a liberálním křídlem vlády; otevřela novou frontu, s níž musel režim bojovat. Portugalské studentské hnutí se na následující čtyři roky stalo součástí opozičního boje, čímž přispělo k pádu režimu.

Hnutí '68 mělo ve Spojených státech, Německu, Francii a Itálii obdobný průběh. Studentská revolta proti nevyhovujícím podmínkám na vysokých školách přerostla svůj původní rámec, našla podporu veřejnosti a stala se tak impulzem společenské změny. V souladu s teorií sociálních hnutí byly portugalské studentské protesty co do původu, průběhu i dopadu hnutí pro společnost stejně významné. Obě hnutí vznikla v důsledku nesplněných očekávání určité skupiny osob, v obou případech byl důraz kladen na osobní svobody a demokracii. Obě hnutí se stala

nástrojem společenské změny. Důsledky hnutí '68 se ve společnosti začaly projevovat již v jeho průběhu; v případě Portugalska na sebe nechala celospolečenská změna, v podobě převratu roku 1974, čekat. Přesto však studenti v průběhu Akademické krize překonali odtažitost mezi pohlavími, což mělo na společenské ovzduší okamžitý vliv. Solidarita byla v obou případech klíčovou vlastností hnutí a současně základní podmínkou k dosažení jeho cílů.

Pro srovnání Akademické krize 1969 s hnutím '68 jsem využila základní rysy mezinárodních hnutí, jak je definovala Gilcher – Holteyová: cílová orientace, proces mobilizace, analogicky probíhající rozpad a pozdější vliv. Portugalské studentské hnutí se v mnoha bodech přiblížilo hnutí '68. Dynamika obou hnutí byla téměř identická; bylo využito nových způsobů boje, založených na solidaritě a masovém charakteru hnutí. Zájem o sociální problematiku (v Portugalsku analfabetismus, chudoba; v západních demokraciích znevýhodňované skupiny obyvatel, válka) vytvořil společenský přesah, na jehož základě mohlo dojít (vlivem kritické události) k propojení studentského hnutí se širokou veřejností.

I přes řadu podobností jsem mezi zkoumanými hnutími našla stěžejní rozdíly. Portugalští studenti v průběhu Akademické krize neusilovali, ani přes svoji otevřenost k sociální tématice, o celospolečenskou změnu; jejich požadavky se týkaly výhradně univerzity. Coimberským studentům se kvůli omezeným cílům, neexistenci kritického okamžiku a cenzuře nepodařilo získat podporu široké veřejnosti. Hnutí v Portugalsku nezaniklo, transformovalo se a pokračovalo dále. Tyto difference dokládají, že neexistovala skutečná provázanost hnutí '68 a Akademické krize 1969. Korelace mezi nimi byla spíše formální.

Summary

The diploma thesis *Akademická krize 1969 v Coimbre (The 1969 Academic Crisis in Coimbra)* discusses the Coimbra Academic Crisis in both the Portuguese and international contexts. The assessment of the validity of the thesis that the Portuguese student movement in the late 60s was a part of the international movement of '68 is based on the study of sociological theories of social movements and on the comparison with historical events in economically developed democratic countries - United States, Germany, France and Italy.

Portuguese student movements were from the beginning connected with student organisations, the so-called associations, which were attempting to change the legislative framework of out-of-school activities. In the authoritative regime of António de Oliveira Salazar, the so-called New state, the primary function of universities was to raise ideologically conscious elites. The restrictive character of the above-mentioned legislative enabled government control of student life. The protest leaders usually maintained contacts with political opposition and subordinated the aims of the movement to the interests of the illegal Communist Party. As a rule, the government did not have difficulties dealing with the relatively small activist groups, and persecution by police led effectively to the suppression of the movement. The academic crises in 1962 and 1969, however, formed an exception, because their mass character made direct suppression problematic.

The academic crisis of 1969, which took place during the so-called Marcellist Spring (the first term of the Prime Minister Marcello Caetano), paralysed the Coimbra University and created a period of unrest in Lisbon. In its first phase, from November 1968 to July 1969, the movement underwent a development from considerations about the education system to massive mobilisation. The critique of illiteracy and the backwardness of Portugal and its education system was elaborated upon, the students created their own conception of the reform of university education. The attempt to start a dialogue with the Ministry of Education and to push through the demand for change was met with failure. Paradoxically, the subsequent repressions

contributed to the spread of the movement. Its culmination was the boycott of the summer exam period, in which approximately 87% of the total 8700 Coimbra students participated. The second phase, from August to December 1969, was marked by a gradual weakening of the movement. Due to the tactical concessions of the Minister of Education José Hermano Saraiva some students' demands were accepted, but at the same time new sanctions were introduced. The closing down of the Academic association, persecution by police, and the conscription of leading personalities of the movement into the colonial war made further development of the movement virtually impossible.

For the first time in the history of Portuguese student movements, the Academic Crisis of 1969 focused directly on the university and students as such. There were numerous differences between the Lisbon and Coimbra university, which were reflected also in the nature of the student movement. In Lisbon there was a larger number of associations, the student community was more fragmented and the movement more diverse. After the end of the Academic Crisis the movement split into politically oriented streams, the traditional movement tied to the associations transformed into a trade union movement. The Coimbra students, on the other hand, were united by university tradition and one common association, and the student community was compact. Therefore after the crisis subsided, the association movement was renewed. The Academic Crisis contributed to the deepening of the conflict between the Conservative and Liberal wings of the government; it opened a new battlefield where the regime was forced to fight. For the following four years the Portuguese student movement became a part of the opposition struggle, and so contributed to the fall of the regime.

The '68 movement in the United States, France, Germany, and Italy had a similar development. A students' revolt against unsatisfactory conditions at the universities outgrew its original aims, was met with public support, and became an impulse for social change. According to the theory of social movements, the Portuguese student protests were equally significant with regard to their origins, development and social impact. Both movements

originated as consequence of unfulfilled expectations of a certain group of people, in both cases emphasis was put on liberty and democracy. Both movements became an instrument of social change. Whereas the social consequences of the '68 movement began to be felt almost immediately, the Portuguese had to wait for the desired social change until the revolution in 1974. Nevertheless, during the Academic Crisis the students managed to bridge the distance between genders, which had immediate social consequences. In both cases, solidarity was a key feature of the movement and at the same time a basic condition without which its aims could never be achieved.

For the comparison of the 1969 Academic Crisis with the '68 movement I made use of the basic features of international movements as defined by Gilcher - Holtey: orientation towards a goal, the process of mobilisation, analogies in the process of disintegration, and future influence. The Portuguese student movement came close to the '68 movement in many points. The dynamics of both movements was almost identical; new fighting tactics were applied, based on solidarity and the mass character of the movement. The interest in social problems (illiteracy and poverty in Portugal, disadvantaged groups and war in Western democracies) created a wider appeal on the basis of which the movement could (by the influence of a critical event) attract the attention of the general public.

Despite many similarities between the movements in question I also found crucial differences. During the Academic Crisis, Portuguese students, despite their sensitivity to social questions, did not attempt to change the whole society; their demands were limited to the university alone. Due to limited aims, the absence of a critical moment, and censorship, the Coimbra students failed to win the support of the general public. In Portugal the movement did not expire, but transformed and continued also in later years. The differences are proof of the fact that there was no true interconnection between the '68 movement and the Academic Crisis of 1969. The similarities between them were rather of a formal kind.

Použitá literatura

Prameny

dokumenty, prohlášení, karikatury apod.

Arquivo Municipal, Coimbra: zákony

Centro de Documentação 25 abril, Coimbra: Crise Académica 1969, I–VI.

Museu Académico, Coimbra: cx crise 1969; cx Repúblicas; cx Revistas; AI-PI-cx 5; AI-PII-cx 3; AI-PIII-cx 8; AI-PV-cx 4; AII-PI-cx 6, 3; AII-PIV-cx 31, 36, 37; AII-PV-cx 41, 44, 45; AII-PVI-cx 56; AII-PVII-cx 62.

República Corsários das Ilhas, Coimbra: comunicados; Assembleias Magnas e AAC; Eleições e AAC; Juntas, outros.

noviny

Diário de Coimbra. Jornal Republicano. (ed.) Adriano Lucas. Ročník XXXIX - XL, 1969. Coimbra 1929– .

Diário de Lisboa. Joaquim Manso. Ročník XXVIII, 1969. Lisboa 1921–1990. Século, 13. 6. 1962

Tempo. Jornal Universitário de Informação. Luz Carneiro. Číslo 19 – 28, ročník IV-VI. Lisboa 1965–1970.

časopisy

1969 em Revista. (coord.) António Manuel Nunes ; Pedro Lopes Dias. Coimbra: Edição da Secção de Jornalismo da AAC, 1994.

A Cabra. Coimbra: Secção de Jornalismo da AAC.

Capa e Batina. Revista Académica. Coimbra, 1969.

Coimbra 1969. Para uma análise crítica. Estudos. Revista de Cultura e Formação Católica. č. 475-479, ročník XLVII. Coimbra: CADC, 1969.

O badalo. Jornal do Conselho das Repúblicas. Coimbra. květen 1966, duben 1967, březen 1968

Via Latina. Coimbra: Direcção Geral da AAC. č. 130, 19. 4. 1961.

zákony

školsví

zákon č. 1 941	z dubna 1936	maximální počet tříd v lyceech
zákon č. 27 084	z října 1936	omezení přístupu na lycea
zákon č. 27 085	z října 1936	omezení přístupu na lycea
zákon č. 30 951	z prosince 1940	statut paraquedistas

mimoškolní aktivity

zákon č. 21 551	1. 8. 1932	administrativní komise
zákon č. 21 566	6. 8. 1932	administrativní komise
zákon č. 40 900	12. 12. 1956	stálá komise
zákon č. 44 632	15. 10. 1962	restrikce pravomocí asociací

vojenská služba

zákon č. 2 135	11. 7. 1968	odklad vojenské služby
zákon č. 49 099	4. 7. 1969	odklad podmíněn chováním

zaměstnanci

zákon č. 25 317	13. 5. 1935	výpověď zaměstnancům
zákon č. 2 001	21. 5. 1935	deklarace politické bezúhonnosti
zákon č. 27 003	14. 9. 1935	prohlášení o loajalitě režimu

Portugalské dějiny (kapitoly II, IV,V)

69 PRETEXTOS PARA... 69 *Pretextos para...* Coimbra: Coordenadora de Matemática Direccção Geral da AAC, 1989.

ARRIAGA, L. *Mocidade Portuguesa: Breve História de uma Organização Salazarista*. Lisboa: Terra Livre, 1976.

AZEVEDO, C. *A Censura de Salazar e Marcelo Caetano*. Lisboa: Editorial Caminho, 1999.

CAETANO, M. *Depoimento*. Rio de Janeiro: Distribuidora Record, 1974.

CAIADO, Nuno. *Movimentos Estudantis em Portugal: 1945 – 1980*. Lisboa: Sociedade Industrial Gráfica Telles da Silva, 1990.

CARREIRO, T. M. A. D. *Viver numa República de Estudantes de Coimbra. Real República Palacio da Loucura 1960 - 1970*. Lisboa: Universidade Nova de Lisboa. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Língua e Cultura Portuguesas – Culturas Regionais Portuguesas, 2002. Vedoucí disertační práce João Ranita de Nazaré.

CRUZEIRO, C. *Coimbra 1969: a crise académica o debate das ideias e a prática ontem e hoje*. Porto : Edições Afrontamento, 1989.

DELGADO, Humberto. *A Tirania Portuguesa*. Lisboa: Publicações Dom Quixote, 1995.

Dicionário de História do Estado Novo. (ed.) Fernando Rosas; J. M. Brandão de Brito. Lisboa: Círculo de Leitores, 1996. 2 vol.

Do Marcelismo ao Fim do Império. (coord.) J. M. Brandão de Brito. Lisboa: Editorial Notícias, 1999.

DUARTE, M. B. *Foi Apenas Um Começo. A Crise Académica de 1969 na história do movimento estudantil dos anos Sessenta e da luta contra o Estado Novo*. Lisboa: Universidade Nova de Lisboa. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas. História dos secs. XIX e XX, 1997. 316 s. Vedoucí disertační práce Fernando Rosas.

FILHO, J. R. M. *Movimento Estudantil e Ditadura Militar*. Campinas: Papirus, 1987.

FERREIRA, C. S. *Casas de mulheres: uma experiência feminina na Academia de Coimbra*. Lisboa: Universidade Nova de Lisboa. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, 2005. Vedoucí seminární práce Zília Osório de Castro.

GARRIDO, Á. *Movimento Estudantil e Crise do Estado Novo*. Coimbra: Minerva Editora, 1996.

KLÍMA, J. Salazar. *Tichý diktátor*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005.

KLÍMA, J. *Dějiny Portugalska v datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2007.

LAMY, A. S. *A Academia de Coimbra (1537 – 1990)*. Lisboa: Rei de Libris, 1990.

LOURENÇO, G. – COSTA, J. – PENA, P. *Grandes planos : Oposição Estudantil à Ditadura 1956 – 1974*. Lisboa : Âncora Editora, 2001.

Maio de 1968: trinta anos depois - os movimentos estudantis em Portugal. Coord. M. C. Proença. Lisboa : Edições Colibri, Instituto de História Contemporânea, 1999.

PINTO, J. N. *Portugal – os anos do fim. O fim do Estado Novo e as origens do 25 de Abril*. Algés: Difel, 1999.

Portugal Contemporâneo. Dir. António Reis. Lisboa: Publicações Alfa, 1991, vol. IV.

Portugal Contemporâneo. Dir. António Reis. Lisboa: Publicações Alfa, 1990, vol. V.

RABY, D. L. *A Resistência Antifascista em Portugal. Comunistas, democratas e militares em oposição a Salazar, 1941 – 1974*. (trad.) Beatriz Oliveira. Lisboa: Salamandra, 1990.

RODRIGUES, A. da Cruz – MARQUES, José Maria – MARQUES, Joaquim Maria. *Dossier Coimbra – 1969*. Lisboa : Livraria Sampedro Editora, [b.m.]

ROSAS, F. *O Estado Novo (1926 – 1974)*. vol. VII. História de Portugal. (dir.) J. Mattoso. Lisboa: Editorial Estampa, 1994.

Hnutí '68 (kapitola III)

ARON, R. *The Elusive Revolution. Anatomy of a Student Revolt*. (transl.) Gordon Clough. London: Pall Mall Press, 1969.

BEBIANO, R. *O Poder da Imaginação. Juventude, Rebeldia e Resistência nos Anos 60*. Coimbra: Angelus Novus, 2003.

COLLIER, P. – HOROWITZ, D. *Destructive Generation: Second Thoughts About the Sixties*. New York: Summit Books, 1989.

FRASER, R. 1968. *A Student Generation in Revolt*. London: Chatto and Windus, 1988.

GILCHER – HOLTEY, I. *Hnutí '68 na Západě: studentské bouře v USA a západní Evropě*. Přel. Vlastimil Drbal. Praha: Vyšehrad, 2004.

HABERMAS, J. *Strukturální přeměna veřejnosti. Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Přel. Alena Bakešová, Josef Velek. Praha: Filosofia, 2000.

HAUSER, M. *Adorno: moderna a negativita*. Praha: Filosofia, 2005.

JOHNSON, P. *Dějiny dvacátého století*. Přel. Jan Čulík. Praha: Rozmluvy, 1991.

KATRŇÁK, T. *Třídní analýza a sociální mobilita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005.

LEVITT, C. *Children of privilege: Student Revolt in the Sixties*. Toronto: University of Toronto Press, 1984.

LIPSET, S. M. *Rebellion in the University*. New Brunswick: Transaction, 1993.

LIPSET, S. M. *Revolution and Counterrevolution. Change and Persistence in Social Structures*. London: Heinemann Educational Books, 1969.

MARADA, R. *Kultura protestu a politizace každodennosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.

Schlesinger Jr., A. *Violence: America in the sixties*. New York: Signet Books, 1968.

Student Power. Problems, Diagnosis, Action. (ed.) Alexander Cockburn, Robin Blackburn. Aylesbury: Penguin Books, 1969.

Student Protest. The Sixties and After. (ed.) Gerard J. Degroot. London: Longman, 1998.

Takin' it to the streets. A Sixties Reader. (ed.) Alexander Bloom, Wini Breines. New York: Oxford University Press, 2003.

ZNEBEJÁNEK, F. *Sociální hnutí*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.

Elektronické zdroje

ADORNO, T. W. *Education After Auschwitz*. [online] Dostupné z URL: <<http://grace.evergreen.edu/~arunc/texts/frankfurt/auschwitz/AdornoEducation.pdf>> [cit. 2007-12-3]

Black Panther Party; Ten-points program [online] Dostupné z URL: <http://www3.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Resources/Primary/Manifestos/Panther_platform.html> [cit. 2007-11-12]

MAJOR, L. Čtyřicet let Jednorozměrného člověka. *Listy* [online]. 2004, č. 4 [cit. 2007-11-12]. Dostupné z URL: <<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=044&clanek=040412>>

MARCUSE, Herbert. *One-Dimensional Man. Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston: Beacon, 1964. [online] Dostupné z URL: <<http://www.marcuse.org/herbert/pubs/64onedim/odmcontents.htm>> [cit. 2007-11-10]

Port Huron Statement [online] Dostupné z URL: <http://www3.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Resources/Primary/Manifestos/SDS_Port_Huron.html> [cit. 2007-11-12]

Sčítání lidu 2001 v Portugalsku [online] Dostupné z URL: <http://www.ine.pt/portal/page/portal/PORTAL_INE/Publicacoes?PUBLICACOESpub_boui=133411&PUBLICACOESmodo=2> [cit. 2007-12-5]

Údaje o analfabetismu od portugalského Národního statistického úřadu [online] Dostupné z URL: <www.ine.pt> (Biblioteca Digital > Arquivo Digital > Tema: População e Condições Sociais > Subtema: Demografia; Título: Recenseamento Geral da População) [cit. 2007-12-5]

Údaje o studentech od portugalského Národního statistického úřadu [online] Dostupné z URL: <www.ine.pt> (Biblioteca Digital > Arquivo Digital > Tema: População e Condições Sociais > Subtema: Educação; Título: Estatísticas da Educação) [cit. 2007-12-5]

UNESCO studie o analfabetismu v letech 2000 – 2004 [online] Dostupné z URL: <<http://www.uis.unesco.org>>

Seznam příloh

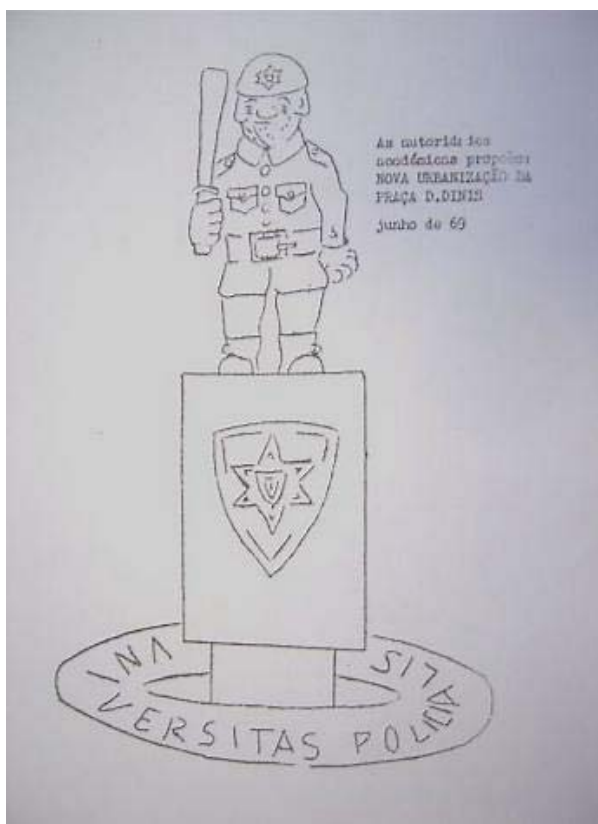
I	učebnice pro první třídy	<i>Portugal Contemporâneo</i> . vol IV., op. cit.
II	Universitas Policialis	Museu Académico AI - PI - cx 5, E7
III	cenzura tisku	CD25 abril: Crise Académica 1969, I/2, dokument 121-A
IV	zkouška	CD25 abril: Crise Académica 1969, I/2 dokument 121, s. 1.
V	zrádkyně	Museu Académico AI - PI - cx 5, E7
VI	dobyetí Bastily	imagoteca
VII	inaugurace	imagoteca
VIII	Alberto Martins	imagoteca
IX	valné shromáždění	CRUZEIRO, C. op. cit.
X	Coimbra v obležení	CRUZEIRO, C. op. cit.
XI	escadas monumentais	CRUZEIRO, C. op. cit.

PŘÍLOHY
titulní strana učebnice pro první třídy

I portugalská mládež jako vzor pro děti

karikatury a kreslené vtipy

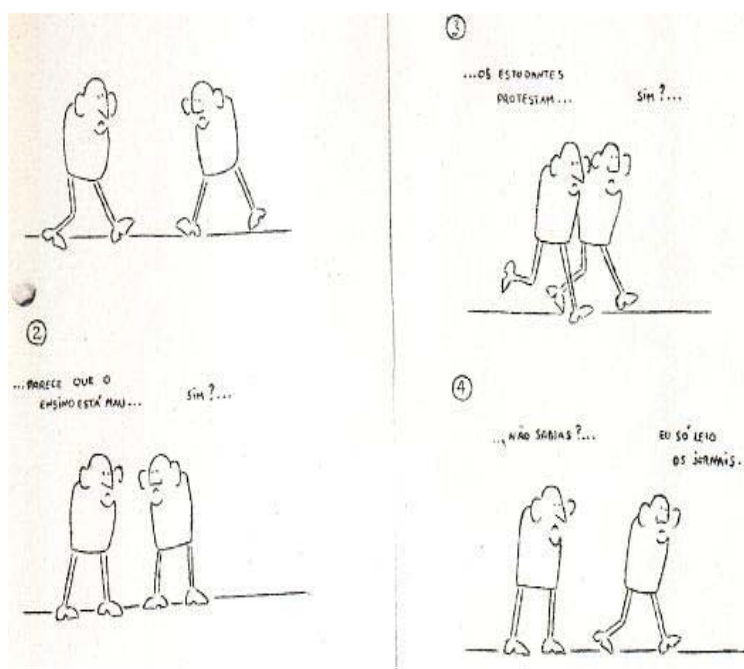
Akademické autority navrhují
NOVOU ZÁSTAVBU
NA NÁMĚSTÍ DOMA DINISE

červen 69

*II Universitas Policialis - na náměstí před
matematickou fakultou stála socha portugalského
krále Doma Dinise*

2) ...zdá se,
že školství
na tom je
špatně...

jo?...

3)
... studenti
protestují...

jo?...

4) ...tys' to
nevěděl?...

já čtu jenom
noviny...

1) buď
půjdeš na
zkoušku,
nebo tě
zbiju!

2)

2) nepůjdu!

3)

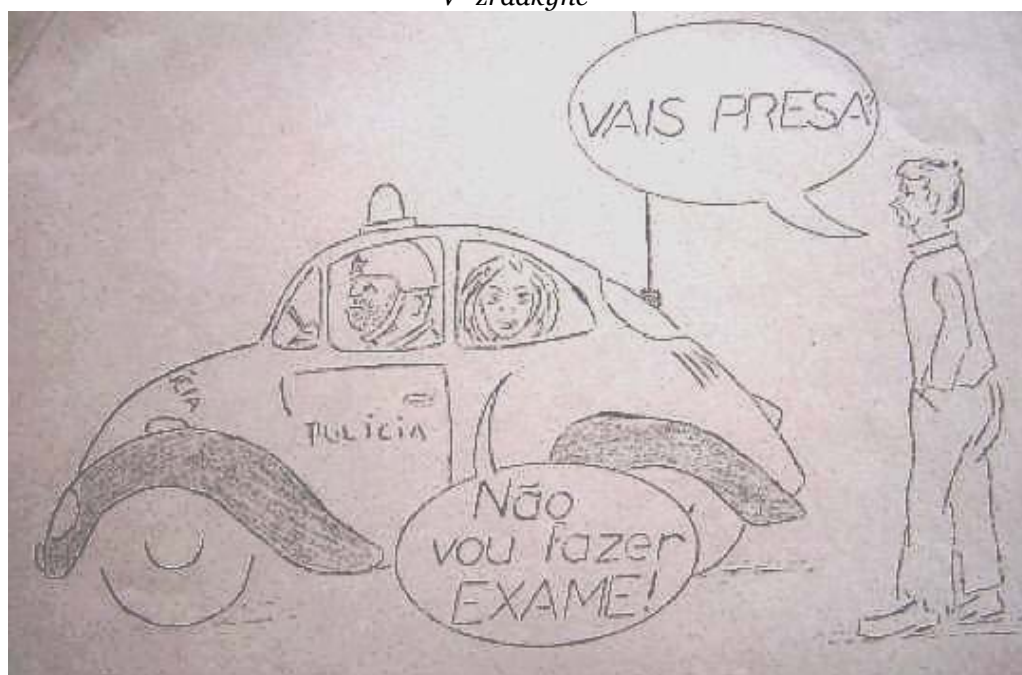
4)

4) teď
jsme dva,
kteří
nejdou!

IV bojkot zkoušek

V "zrádkyně"

Jsi zatčená?

– Ne, jedu na ZKOUŠKU!

fotodokumentace

VI Dobytí Bastily 25. 11. 1969

VII Manifestace před novou matematickou fakultou, 17. 4. 1969

VIII Alberto Martins žádá o slovo při inauguraci

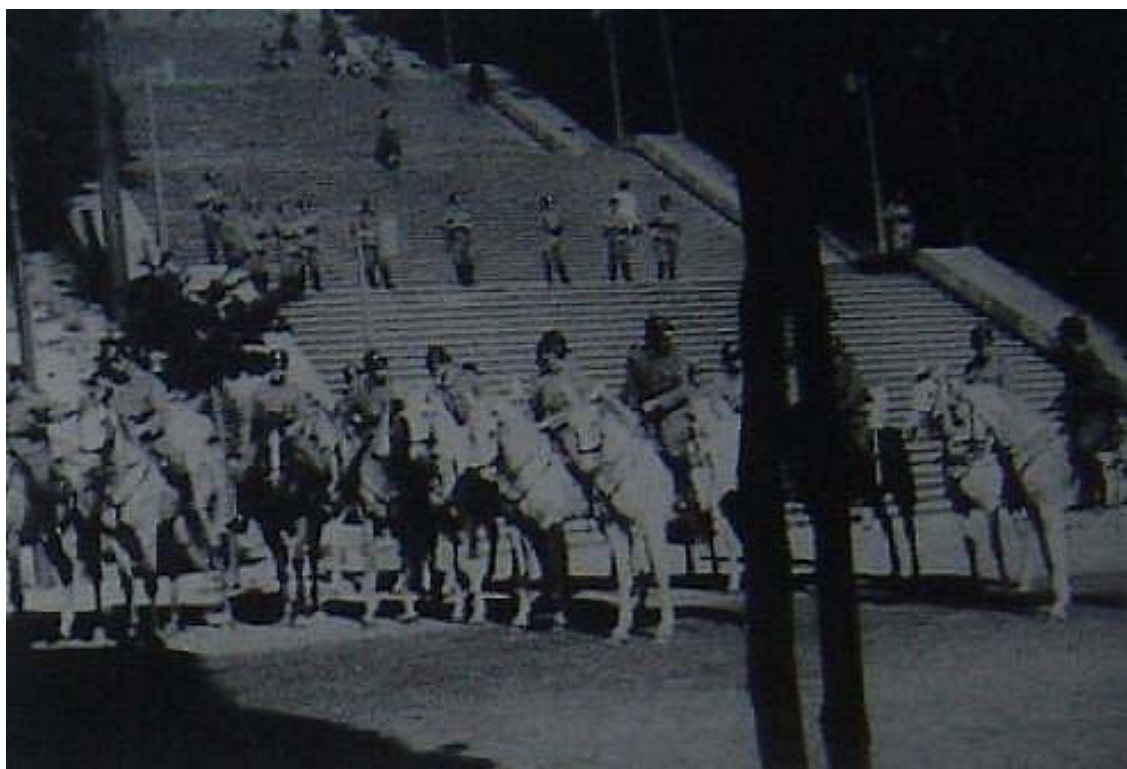

IX valné shromáždění 28. 5. 1969

X Coimbra v obležení, 2. 6. 1969

XI Obsazené schody vedoucí k univerzitě, 2. 6. 1969